प्रस्तावना.

श्रीमद्भगवन्नेमिचन्द्रसिद्धान्तचक्रवर्तिविरचितः पञ्चसंग्रहापरनामकोय गोम्मटसाराभिध सिद्धान्तग्रन्थः, जैनसमाजेऽत्यादरणीयोऽस्ति । स च जैनसिद्धान्तापूर्वरहस्यप्रकाशनेऽनुपमदिवाकर इवाभाति । अस्योपरि कतिपयैराचार्यवर्यैः टीका निर्मिताः पर तास्विदानीं द्वे उपलभ्येते, एका **केशववर्णीया** वृत्ति या च श्रीचामुण्डरायकृतकर्णाटकीयवृत्तित उद्धृता, उक्त च तेन टीकारम्भे **"नेमिचन्द्रं जिनं नत्वा सिद्ध श्रीज्ञानभूपणम् । वृत्तिं गोम्मटसारस्य कुर्वे कर्णाटवृत्तितः"** इति । अपरा च **मन्दप्रबोधिनी** नामधेया श्रीमदभयचन्द्रसिद्धान्तचक्रवर्तिभिर्विरचिता, उक्त च कर्त्री **"मुनिं सिद्धं प्रणम्याहं नेमिचन्द्रं जिनेश्वरम् । टीकां गोम्मटसारस्य कुर्वे मन्दप्रबोधिकाम्"** इति ॥ यद्यपीय पूर्वटीकातः स्वल्पा तथापि बालानामतीवोपकारिका इति नामत एव स्फुट ज्ञायते । इमे आश्रित्य भव्योपकारक जैनसमाजकमलदिवाकरश्रीमद्विद्वद्वर-**टोडरमल्ल**पादैर्भाषाटीका निर्मिता । यामाश्रित्य भव्या जैनसिद्धान्तरहस्य विज्ञायानन्दाम्बुधौ निर्मग्ना भवन्ति । अधुनाहमस्मिन्विषये विशेष न विवक्षामि पर भवत्समक्ष दिग्दर्शनमेव कारयामि यदि 'ग्रन्थकर्तुर्जीवनचरित्रादिदिदृक्षा भवेत्तदा मुद्रितवृहद्द्रव्यसंग्रहतोऽवगन्तव्यम् । अथवास्योत्तरार्द्धस्य कर्मकाण्डस्य मुद्रणार्थं ये केपि सज्जनाः कृपा विधास्यन्ति तदा तस्य प्रस्तावनाया दरीदृक्ष्यते । मया द्वित्रान् ग्रन्थानाश्रित्य तथा सिद्धान्तशास्त्रपाठकगुरुवर्य्यस्याद्वादवारिधिविद्वच्छिरोमणिगोपालदासजीवर्य्यैरेतत्यालस्यस्य महत्कृपया प्रेरणया च अधुना एनमपूर्वं ग्रन्थरत्नमुत्थानिकाछायोपेत क्वचित्क्वचिट्टिप्पणीभिरलङ्कृतं

च पाठकानां पुरत उपस्थापयामि विशेषतया ददामि च धन्यवादं श्रीमच्छ्रे छिवैर्यगांधीनाथारङ्गजी तिनामकं यत्तैरेन ग्रन्थं मुद्रयित्वा व्ययानुकूलमेव मूल्य संस्थाप्य सर्वे सज्जना उपकृताः, आशासे चेदृशमनुकरणमन्ये धनाढ्या अपि विधास्यन्ति। अन्ते चेत्येव प्रार्थये यत्प्रमादाद् दृष्टिदोपादन्यैश्च वहुभिः कारणैरशुद्धयो जाताश्चेत् तर्हि क्षमाशीलाः सिद्धान्तशास्त्रज्ञातारोऽल्पवुद्धिं मां विज्ञाय शुद्धतापूर्वकं पठनपाठन कुर्वन्तुतराम्, अय च मम प्रथमप्रयास इति त्रुटिसम्भावनयावश्यमेव भाव्यमतः पाठकमहाशयाः कृपा विधाय क्षमिष्यन्तीत्याशासे—इति, विज्ञेषु कृत पल्लवितेन।

वंबई
वैशाख कृष्णा तृतीया।
वीरनिर्वाण स. २४३७।

जैनाचार्यचरणसरोजचञ्चरीक,
मनोहरलालः।

नमः श्रीवीतरागाय ।

अथ उत्थानिकाछायासहितः

गोम्मटसारः ।

अथ श्रीमन्नेमिचन्द्राचार्यो गोम्मटसारपञ्चसंग्रहप्रपञ्चमारचयंस्तदादौ निर्विघ्नतः शास्त्रपरिसमाप्तिनिमित्तं नास्तिकतापरिहारार्थं शिष्टाचारपरिपालनार्थमुपकारस्मरणार्थं चेष्टदेवताविशेषं नमस्कुर्वन्नभिधेयप्रतिज्ञां प्रकाशयंश्च सिद्धमित्यादिगाथासूत्रमाह,—

सिद्धं सुद्धं पणमिय जिणिंदवरणेमिचंदमकलंकं ।
गुणरयणभूसणुदयं जीवस्स परूवणं वोच्छं ॥ १ ॥

सिद्धं शुद्धं प्रणम्य जिनेन्द्रवरनेमिचन्द्रमकलङ्कम् ।
गुणरत्नभूषणोदयं जीवस्य प्ररूपणं वक्ष्ये ॥ १ ॥

एवं नमस्कारात्मकं मङ्गलं कृत्वा प्रकृतजीवप्ररूपणस्याधिकारान्निर्दिशति;—

गुणजीवापज्जत्ती पाणा सण्णा य मग्गणाओ य ।
उवजोगोवि य कमसो वीसं तु परूवणा भणिदा ॥२॥

[3]गुणजीवाः पर्याप्तयः प्राणाः सञ्ज्ञाश्च मार्गणाश्च ।
उपयोगोपि च क्रमशः विंशतिस्तु प्ररूपणा भणिताः ॥ २ ॥

---

१. अस्य द्वितीयनाम पञ्चसंग्रहं बंधकबध्यमानौ बंधस्वामिहेतुभेदाश्चेति पञ्च तेषां संग्रहो यत्र । २ सप्तार्थकमिदं गाथासूत्रम् । ३ गुणस्थानानि जीवसमासाश्च ।

अथ संग्रहनयापेक्षया प्ररूपणाद्वैविध्यं गनसि भृत्वा गुणस्थानमार्गणा-स्थानप्ररूपणयो. सज्ञान्तरमाह;—

संखेओ ओघोत्ति य गुणसण्णा सा च मोहजोगभवा।
वित्थारो देसोत्ति य मग्गणसण्णा स कम्मभवा॥३॥

संक्षेप ओघ इति च गुणसंज्ञा सा च मोहयोगभवा।
विस्तार आदेश इति च मार्गणासंज्ञा सा कर्मभवा॥ ३॥

अथ प्ररूपणाद्वैविध्ये शेषप्ररूपणानामन्तर्भाव प्रदर्शयति —

आदेसे संलीणा जीवा पज्जत्तिपाणसण्णाओ।
उवजोगोवि य भेदे वीसं तु परूवणा भणिदा॥ ४॥

आदेशे संलीना जीवाः पर्याप्तिप्राणसंज्ञा.।
उपयोगोपि च भेदे विंशतिस्तु प्ररूपणा भणिताः॥ ४॥

अथ कस्या मार्गणाया का प्ररूपणान्तर्भूतेति चेद्गाथात्रयेणाह;—

इंदियकाये लीणा जीवा पज्जत्तिआणभासमणो।
जोगे काओ णाणे अक्खा गदिमग्गणे आऊ॥ ५॥

इन्द्रियकाये लीना जीवाः पर्याप्त्यानभाषामनः।
योगे कायो ज्ञाने अक्षीणि गतिमार्गणायामायुः॥ ५॥

मायालोहे रदिपुव्वाहारं कोहमाणगम्हि भयं।
वेदे मेहुणसण्णा लोहम्हि परिग्गहे सण्णा॥ ६॥

मायालोभे रतिपूर्वाहारं क्रोधमानके भयम्।
वेदे मैथुनसंज्ञा लोभे परिग्रहः संज्ञा॥ ६॥

सागारो उवजोगो णाणे मग्गम्हि दंसणे मग्गे।
अणगारो उवजोगो लीणोत्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं॥ ७॥

साकार उपयोगो ज्ञाने मार्गणे दर्शने मार्गणे।
अनाकार उपयोगो लीन इति जिनैर्निर्दिष्टम्॥ ७॥

अथ तासां विंशतिप्ररूपणानां मध्ये प्रथमोद्दिष्टगुणस्थानप्ररूपणाप्रतिपादनार्थं प्रथम गुणस्थानशब्दस्य निरुक्तिपूर्वकमर्थं कथयति,—

जेहिं दु लक्खिज्जंते उदयादिसु संभवेहिं भावेहिं ।
जीवा ते गुणसण्णा णिद्दिट्ठा सव्वदरसीहिं ॥ ८ ॥

यैस्तु लक्ष्यन्ते उदयादिषु सभवैर्भावैः ।
जीवास्ते गुणसंज्ञा निर्दिष्टाः सर्वदर्शिभिः ॥ ८ ॥

अथ तानि गुणस्थानानि गाथाद्वयेनोद्दिशति,—

मिच्छो सासण मिस्सो अविरदसम्मो य देसविरदो य।
विरदा पमत्त इदरो अपुव्व अणियट्ठ सुहुमो य ॥९॥

मिथ्यात्वं सासादनो मिश्र अविरतसम्यक्त्वं च देशविरतश्च ।
विरतः प्रमत्त इतर अपूर्व अनिवृत्तः सूक्ष्मश्च ॥ ९ ॥

उवसंतखीणमोहो सजोगकेवलिजिणो अजोगी य ।
चउदस जीवसमासा कमेण सिद्धा य णादव्वा॥१०॥

उपशान्तक्षीणमोह. सयोगकेवलिजिन अयोगी च ।
चतुर्दश जीवसमासाः क्रमेण सिद्धाश्च ज्ञातव्याः ॥ १० ॥

अथ गुणस्थानेषु औदयिकादिभावानां सभव दर्शयति,—

मिच्छे खलु ओदइओ विदिए पुण पारिणामिओ भावो
मिस्से खओवसमिओ अविरदसम्मम्हि तिण्णेव॥११

मिथ्यात्वे खलु औदयिको द्वितीये पुनः पारिणामिको भावः ।
मिश्रे क्षायोपशमिक अविरतसम्यक्त्वे त्रय एव ॥ ११ ॥

---

१ जीवा समस्यन्ते सक्षिप्यन्ते एषु ते । अत्र प्रकरणसामर्थ्येन गुणस्थानान्येवोच्यन्ते ।

एषामुक्तभावाना संभवनियमस्य निमित्त गाथात्रयेण दर्शयति;—

एदे भावा णियमा दंसणमोहं पडुच्च भणिदा हु ।
चारित्तं णत्थि जदो अविरदअंतेसु ठाणेसु ॥ १२ ॥

एते भावा नियमाद्दर्शनमोहं प्रतीत्य भणिता हि ।
चारित्रं नास्ति यतो अविरतान्तेषु स्थानेषु ॥ १२ ॥

देसविरदे पमत्ते इदरे य खओवसमियभावो दु ।
सो खलु चरित्तमोहं पडुच्च भणियं तहा उवरिं ॥ १३ ॥

देशविरते प्रमत्ते इतरे च क्षायोपशमिकभावस्तु ।
स खलु चारित्रमोहं प्रतीत्य भणितः तथा उपरि ॥ १३ ॥

तत्तो उवरिं उवसमभावो उवसामगेसु खवगेसु ।
खइओ भावो णियमा अजोगिचरिमोत्ति सिद्धे य॥१४॥

तत उपरि उपशमभाव उपशामकेषु क्षपकेषु ।
क्षायिको भावो नियमादयोगिचरिम इति सिद्धे च ॥ १४ ॥

अथ प्रागुद्दिष्टचतुर्दशगुणस्थानेषु प्रथमोद्दिष्टमिथ्यादृष्टिगुणस्थानस्य स्वरू
प्ररूपयति;—

मिच्छोदयेण मिच्छत्तमसद्दहणं तु तच्चअत्थाणं ।
एयंतं विवरीयं विणयं संसयिदमण्णाणं ॥ १५ ॥

मिथ्यात्वोदयेन मिथ्यात्वमश्रद्धानं तु तत्त्वार्थानाम् ।
एकान्तं विपरीतं विनयं संशयितमज्ञानम् ॥ १५ ॥

अथैषां पञ्चानामुदाहरणान्युद्दिशति;—

एयंत बुद्धदरसी विवरीयो बह्म तावसो विणओ ।
इंदोवि य संसइओ मक्कडिओ चेव अण्णाणी ॥ १६ ॥

एकान्तो बुद्धदर्शी विपरीतो ब्रह्म[1] तापसो विनयः ।
ईन्द्रोपि[2] च संशयितो मस्करी चैवाज्ञानी ॥ १६ ॥

अथातत्त्वश्रद्धानलक्षण निरूपयति,—

मिच्छत्तं वेदंतो जीवो विवरीयदंसणो होदि ।
ण य धम्मं रोचेदि हु महुरं खु रसं जहा जरिदो॥१७॥

मिथ्यात्वं वेदयन् जीवो विपरीतदर्शनो भवति ।
न च धर्मं रोचते हि मधुरं खलु रसं यथा ज्वरितः ॥१७॥

इदमेव वस्तुस्वभावाश्रद्धान स्पष्टयति;—

मिच्छाइट्ठी जीवो उवइट्ठं पवयणं ण सद्दहदि ।
सद्दहदि असब्भावं उवइट्ठं वा अणुवइट्ठं ॥ १८ ॥

मिथ्यादृष्टिर्जीव उपदिष्टं प्रवचनं न श्रद्धाति ।
श्रद्धाति असद्भावमुपदिष्टं वाऽनुपदिष्टम् ॥ १८ ॥

अथ सासादनगुणस्थानस्वरूप सूत्रद्वयेनाह;—

आदिमसम्मत्तद्धा समयादो छावलित्ति वा सेसे ।
अणअण्णदरुदयादो णासियसम्मोत्ति सासणक्खोसो

आदिमसम्यक्त्वाद्धा समयतः षडावलिरिति[3] वा शेषे ।
अनोऽन्यतरोदयान्नाशितसम्यक्त्व[4] इति सासादनाख्यःसः ॥१९॥

सम्मत्तरयणपव्वयसिहरादो मिच्छभूमिसमभिमुहो ।
णासियसम्मत्तो सो सासणणामो मुणेयव्वो ॥ २० ॥

सम्यक्त्वरत्नपर्वतशिखरान्मिथ्यात्वभूमिसमभिमुखः ।
नाशितसम्यक्त्वः स सासननामा[5] मन्तव्यः ॥ २० ॥

---

१. याज्ञिकब्राह्मण· । २ इन्द्रो नाम श्वेताम्बरगुरु । ३ आवलिरिति व्यवहारकालसज्ञा सा चाग्रे स्फुटीभविष्यति । ४. अनन्तानुवन्धिकषायः । ५ सासादनम् ।

अथ सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानस्वरूपं गाथाचतुष्टयेनाह;—

सम्मामिच्छुदयेण य जत्तंतरसव्वघादिकज्जेण ।
ण य सम्मं मिच्छंपि य सम्मिस्सो होदि परिणामो २१

सम्यग्मिथ्यात्वोदयेन च जात्यन्तरसर्वघातिकार्येण ।
न च सम्यक्त्वं मिथ्यात्वमपि च सम्मिश्रो भवति परिणामः २१

दहिगुडमिव वामिस्सं पुहभावं णेव कारिदुं सक्कं ।
एवं मिस्सयभावो सम्मामिच्छोत्ति णादव्वो ॥ २२ ॥

दधिगुडमिव व्यामिश्रं पृथग्भावं नैव कर्तुं शक्यम् ।
एवं मिश्रकभावः सम्यग्मिथ्यात्वमिति ज्ञातव्यः ॥ २२ ॥

सो संजमं ण गिण्हदि देसजमं वा ण बंधदे आउं ।
सम्मं वा मिच्छं वा पडिवज्जिय मरदि णियमेण॥२३॥

स संयमं न गृह्णाति देशयमं वा न बध्नाति आयुः ।
सम्यक्त्वं वा मिथ्यात्वं वा प्रतिपद्य म्रियते नियमेन ॥ २३॥

सम्मत्तमिच्छपरिणामेसु जहिं आउगं पुरा बद्धं ।
तहिं मरणं मरणंतसमुग्घादोवि य ण मिस्सम्हि॥२४॥

सम्यक्त्वमिथ्यात्वपरिणामयोर्यस्मिन्नायुष्कं पुरा बद्धम् ।
तस्मिन्मरणं मारणान्तसमुद्घातो[1]पि च न मिश्रे ॥ २४ ॥

अथासंयतगुणस्थानस्वरूपं निरूपयति;—

सम्मत्तदेसघादिस्सुदयादो वेदगं हवे सम्मं ।
चलमलिणमगाढं तं णिच्चं कम्मक्खवणहेदू ॥ २५ ॥

सम्यक्त्वदेशघातेरुदयाद्वेदकं[2] भवेत्सम्यक्त्वम् ।
चलमलिनमगाढं तन्नित्यं कर्मक्षपणहेतुः ॥ २५ ॥

---

१. मूलशरीरमत्यक्त्वा जीवप्रदेशाना वहिर्निगमन समुद्घातम् सप्तविध तस्यान्तर्भेद. । २ क्षायोपशमिकम् ।

तत्रौपशमिकक्षायिकसम्यक्त्वयोरुत्पत्तिकारण स्वरूप च प्रतिपादयति;—

सत्तण्हं उवसमदो उवसमसम्मो खयादु खइओ य।
बिदियकसायुदयादो असंजदो होदि सम्मो य ॥२६॥

सप्तानामुपशमत उपशमसम्यक्त्वं क्षयात्क्षायिकं च।[1]
द्वितीयकषायोदयादसंयतं भवति सम्यक्त्वं च ॥ २६ ॥

अथ तत्त्वार्थश्रद्धानस्य ग्रहणत्यागावसर गाथाद्वयेन प्ररूपयति,—

सम्माइट्ठी जीवो उवइट्ठं पवयणं तु सद्दहदि।
सद्दहदि असब्भावं अजाणमाणो गुरुणियोगा ॥२७॥

सम्यग्दृष्टिर्जीव उपदिष्ट प्रवचनं तु श्रद्धाति।
श्रद्धाति चासद्भावमजानन् गुरुनियोगाद् ॥ २७ ॥

सुत्तादो तं सम्मं दरसिज्जंतं जदा ण सद्दहदि।
सो चेव हवइ मिच्छाइट्ठी जीवो तदो पहुदी ॥ २८ ॥

सूत्रात्तं सम्यग्दर्शयन्तं यदा न श्रद्धाति।
स चैव भवति मिथ्यादृष्टिर्जीवस्ततः प्रभृति ॥ २८ ॥

अथासयतत्वसम्यग्दृष्टित्वयोः सामानधिकरण्य प्रदर्शयति;—

णो इंदिएसु विरदो णो जीवे थावरे तसे वापि।
जो सद्दहदि जिणुत्तं सम्माइट्ठी अविरदो सो ॥ २९ ॥

नो इन्द्रियेपु विरतो नो जीवे स्थावरे त्रसे वापि।
यः श्रद्धाति जिनोक्तं सम्यग्दृष्टिरविरतः सः ॥ २९ ॥

अथ देशसयतगुणस्थान गाथाद्वयेन निर्दिशति;—

पच्चक्खाणुदयादो संजमभावो ण होदि णवरिं दु।
थोववदो होदि तदो देसवदो होदि पंचमओ ॥ ३० ॥

---

१. अनतानुबन्धिचतुष्टयदर्शनमोहनीयत्रयेतिसप्त, इदं सादिमिथ्यादृष्ट्यपेक्षयोक्तम्, अनादिमिथ्यादृष्ट्यपेक्षया तु अनतानुबन्धिचतुष्टयमिथ्यात्वदर्शनमोहनीयैकेति पञ्च।

प्रत्याख्यानोदयात् संयमभावो न भवति नवरिं तु ।
स्तोकव्रतो भवति देशव्रतो भवति पञ्चमः ॥ ३० ॥

जो तसवहादु विरदो अविरदओ तह य थावरवहाओ।
एकसमयम्हि जीवो विरदाविरदो जिणेक्कमई ॥ ३१ ॥

यः त्रसवधात् विरत अविरतस्तथा च स्थावरवधात् ।
एकसमये जीवो विरताऽविरतो जिनैकमतिः ॥ ३१ ॥

अथ प्रमत्तगुणस्थान गाथाद्वयेनाह;—

संजलणणोकसायाणुदयादो संजमो हवे जम्हा ।
मलजणणपमादोवि य तम्हा हु पमत्तविरदो सो॥३२॥

संज्वलननोकषायाणामुदयात् संयमो भवेद्यस्मात् ।
मलजननप्रमादोपि च तस्मात् हि प्रमत्तविरतः सः ॥ ३२ ॥

वत्तावत्तपमादे जो वसइ पमत्तसंजदो होदि ।
सयलगुणसीलकलिओ महव्वई चित्तलायरणो ॥३३॥

व्यक्ताव्यक्तप्रमादे यो वसति प्रमत्तसयतो भवति ।
सकलगुणशीलकलितो महाव्रती चित्रलाचरणः ॥ ३३ ॥

अथ तेषा प्रमादाना नामसख्याप्रदर्शनार्थमाह;—

विकहा तहा कसाया इंदियणिद्दा तहेव पणओ य ।
चदु चदु पणमेगेगं होंति पमादा हु पण्णरसा ॥ ३४॥

विकथाः तथा कषाया इन्द्रियनिद्रा तथैव प्रणयश्च ।
चतुश्चतुःपञ्चैकैकं भवन्ति प्रमादा हि पञ्चदश ॥ ३४ ॥

अथैषां प्रमादानां प्रकारान्तरेण सख्यादिपञ्चप्रत्ययान् प्ररूपयति;—

संखा तह पत्थारो परियट्टण णट्ठ तह समुद्दिट्ठं ।
एदे पंच पयारा पमदसमुक्कित्तणे णेया ॥ ३५ ॥

---

१. स्नेहः ।

संख्या तथा प्रस्तार. परिवर्तनं नष्टं तथा समुद्दिष्टम् ।
एते पञ्च प्रकाराः प्रमादसमुत्कीर्तने ज्ञेयाः ॥ ३५ ॥

अथ विशेषसंख्योत्पत्तिक्रममाह;—

सव्वेपि पुव्वभंगा उवरिमभंगेसु एक्कमेक्केसु ।
मेलंतित्ति य कमसो गुणिदे उप्पज्जदे संखा ॥ ३६ ॥

सर्वेपि पूर्वभङ्गा[1] उपरिमभङ्गेषु एकैकेषु ।
मिलन्ति इति च क्रमशो गुणिते उत्पद्यते संख्या ॥ ३६ ॥

अथ प्रस्तारक्रम प्रदर्शयति;—

पढमं पमदपमाणं कमेण णिक्खिविय उवरिमाणं च ।
पिंडं पडि एक्केक्कं णिक्खित्ते होदि पत्थारो ॥ ३७ ॥

प्रथम प्रमादप्रमाणं क्रमेण निक्षिप्य उपरिमाणं च ।
पिण्डं प्रति एकैकं निक्षिप्ते भवति प्रस्तारः ॥ ३७ ॥

अथ प्रस्तारान्तरं प्रदर्शयति;—

णिक्खित्तु बिदियमेत्तं पढमं तस्सुवरि बिदियमेक्केक्कं ।
पिंडं पडि णिक्खेओ एवं सव्वत्थ कायव्वो ॥ ३८ ॥

निक्षिप्त्वा द्वितीयमात्रं प्रथमं तस्योपरि द्वितीयमेकैकम् ।
पिण्डं प्रति निक्षेप एवं सर्वत्र कर्तव्यः ॥ ३८ ॥

अथ द्वितीयप्रस्तारापेक्षयाऽक्षपरिवर्तनक्रममाह;—

पढमक्खो अंतगदो आदिगदे संकमेदि बिदियक्खो ।
दोण्णिवि गंतूणंतं आदिगदे संकमेदि तदियक्खो ३९

प्रथमोक्ष[2] अन्तगत आदिगते संक्रामति द्वितीयाक्षः ।
द्वावपि गत्वान्तमादिगते संक्रामति तृतीयाक्षः ॥ ३९ ॥

---

१. भेदाः । २. प्रथमभेदः ।

अथ प्रथमप्रस्तारापेक्षयाऽक्षपरिवर्तनमाह;—

तदियक्खो अंतगदो आदिगदे संकमेदि बिदियक्खो।
दोण्णिवि गंतूणंतं आदिगदे संकमेदि पढमक्खो॥४०॥

तृतीयाक्ष अन्तगत आदिगते संक्रामति द्वितीयाक्षः।
द्वावपि गत्वान्तमादिगते संक्रामति प्रथमाक्षः॥ ४०॥

अथ नष्टानयन प्रदर्शयति,—

सगमाणेहिं विभत्ते सेसं लक्खित्तु जाण अक्खपदं।
लद्धे रूवं पक्खिव सुद्धे अंते ण रूवपक्खेवो॥ ४१॥

स्वकमानैर्विभक्ते शेषं लक्षयित्वा जानीहि अक्षपदम्।
लब्धे रूपं प्रक्षिप्य शुद्धे अन्ते न रूपप्रक्षेपः॥ ४१॥

अथोद्दिष्टस्वरूपमाह,—

संठाविदूण रूवं उवरीदो संगुणित्तु सगमाणे।
अवणिज्ज अणंकिदयं कुज्जा एमेव सव्वत्थ॥ ४२॥

संस्थाप्य रूपमुपरितः संगुणित्वा स्वकमानम्।
अपनीयानङ्कितं कुर्यात् एवमेव सर्वत्र॥ ४२॥

अथ प्रथमप्रस्ताराक्षसंचारमाश्रित्य नष्टोद्दिष्टयोर्गूढयन्त्रमाह;—

इगिवितिच पण ख पण दस पण्णर खं वीसताल सट्ठी य
संठविय पमदठाणे णट्ठुद्दिट्ठं च जाण तिट्ठाणे॥ ४३॥

एकद्वित्रिच[3]पञ्चख[4]पञ्च दश पंचदश खं विंशतिः चत्वारिंशत् षष्टिश्च।
संस्थाप्य प्रमाद[1]स्थाने नष्टोद्दिष्टं च जानीहि त्रिस्थाने॥ ४३॥

अथ द्वितीयप्रस्तारापेक्षं नष्टोद्दिष्टयोर्गूढयन्त्रमाह;—

इगिवितिचखचडवारं ख-सोल रागट्ठदालचउसट्ठिं।
संठविय पमदठाणे णट्ठुद्दिट्ठं च जाण तिट्ठाणे॥४४॥

---

१. भेदस्थानम्। २. एकम्। ३. चशब्देन चतुःसंख्या। ४. शून्यसंख्या।

एकद्वित्रिचखचाष्ट द्वादश खषोडश रागाष्टचत्वारिंशच्चतुःषष्टिम् ।
संस्थाप्य प्रमादस्थाने नष्टोद्दिष्टं च जानीहि त्रिस्थाने ॥ ४४ ॥

अथाप्रमत्तगुणस्थानस्वरूप प्ररूपयति,—

संजलणणोकसायाणुदओ मंदो जदा तदा होदि ।
अपमत्तगुणो तेण य अपमत्तो संजदो होदि ॥ ४५ ॥

संज्वलननोकषायाणामुदयो मन्दो यदा तदा भवति ।
अप्रमत्तगुणस्तेन च अप्रमत्तः सयतो भवति ॥ ४५ ॥

अथ स्वस्थानाप्रमत्तसयतस्वरूप निरूपयति,—

णट्ठासेसपमादो वयगुणसीलोलिमंडिओ णाणी ।
अणुवसमओ अखवओ झाणणिलीणो हु अपमत्तो ४६

नष्टाशेषप्रमादो व्रतगुणशीलावलिमण्डितो ज्ञानी ।
अनुपशमक अक्षपको ध्याननिलीनो हि अप्रमत्त. ॥ ४६ ॥

अथ सातिशयाप्रमत्तस्वरूपमाह;—

इगिवीसमोहखवणुवसमणणिमित्ताणि तिकरणाणि तहिं । पढमं अधापवत्तं करणं तु करेदि अपमत्तो ॥४७॥

एकविंशतिमोहक्षपणोपशमननिमित्तानि त्रिकरणानि तस्मिन् ।
प्रथममधःप्रवृत्तं करणं तु करोति अप्रमत्तः ॥ ४७ ॥

अथाधःप्रवृत्तकरणस्य निरुक्तिसिद्ध लक्षण कथयति,—

जम्हा उवरिमभावा हेट्ठिमभावेहिं सरिसगा होंति ।
तम्हा पढमं करणं अधापवत्तोत्ति णिद्दिट्ठं ॥ ४८ ॥

---

१ राग इत्यक्षरद्वयेन द्वात्रिंशत्सख्या वोध्या कपटपयपुरस्थेति वक्ष्यमाण-टिप्पणीगतनियमेनाक्षराणा सख्यावोधकत्वनियमात् । २ अन्तिमभेदद्वयस्यै-कैकसख्याकत्वेन गुणितेपि पूर्वसख्याया अविशेषात् त्रीण्येव स्थानानि गृहीतानि ।

यस्मादुपरितनभावा अधस्तनभावैः सदृशा भवन्ति ।
तस्मात् प्रथमं करणमधःप्रवृत्तमिति निर्दिष्टम् ॥ ४८ ॥

अथाधःप्रवृत्तकरणकालप्रमाणं कथयति;—

अंतोमुहुत्तमेत्तो तक्कालो होदि तत्थ परिणामा ।
लोगाणमसंखमिदा उवरुवरिं सरिसवड्ढिगया ॥ ४९ ॥

अन्तर्मुहूर्तमात्रस्तत्कालो भवति तत्र परिणामाः ।
लोकानामसंख्यमिता उपर्युपरि सदृशवृद्धिगताः ॥ ४९ ॥

इदानीमपूर्वकरणगुणस्थानमाह,—

अंतोमुहुत्तकालं गमिऊण अधापवत्तकरणं तं ।
पडिसमयं सुज्झंतो अपुव्वकरणं समल्लियइ ॥ ५० ॥

अन्तर्मुहूर्तकालं गमयित्वा अधःप्रवृत्तकरणं तत् ।
प्रतिसमयं शुद्ध्यन् अपूर्वकरणं समाश्रयति ॥ ५० ॥

अथैतस्य निरुक्त्या लक्षणमाह;—

एदम्हि गुणट्ठाणे विसरिससमयट्ठियेहिं जीवेहिं ।
पुव्वमपत्ता जम्हा होंति अपुव्वा हु परिणामा ॥ ५१ ॥

एतस्मिन् गुणस्थाने विसदृशसमयस्थितैर्जीवैः ।
पूर्वमप्राप्ता यस्मात् भवन्ति अपूर्वा हि परिणामाः ॥ ५१ ॥

तस्यैवकालविशेषनियममाह गाथाद्वयेन;—

भिण्णसमयट्ठियेहिं दु जीवेहिं ण होदि सव्वदा सरिसो
करणेहिं एकसमयट्ठियेहिं सरिसो विसरिसो वा ॥ ५२ ॥

---

१ असंख्यातप्रदेशो लोकस्तस्यासंख्यातेन गुणकारे यल्लब्धं तावन्मात्राः ।
२. मुहूर्तस्य परिमाणमग्रे स्फुटीभविष्यति, मुहूर्तस्य मध्यभेदोन्तर्मुहूर्तः ।
३. परिणामः ।

भिन्नसमयस्थितैस्तु जीवैः न भवति सर्वदा सादृश्यम् ।
करणैः एकसमयस्थितैः सादृश्यं विसादृश्यं वा ॥ ५२ ॥

अंतोमुहुत्तमेत्ते पडिसमयमसंखलोगपरिणामा ।
कमउड्ढापुव्वगुणे अणुकट्ठी णत्थि णियमेण ॥ ५३ ॥

अन्तर्मुहूर्तमात्रे प्रतिसमयमसंख्यलोकपरिणामाः ।
क्रमवृद्धा अपूर्वगुणे अनुकृष्टिर्नास्ति नियमेन ॥ ५३ ॥

एवंविधस्यापूर्वकरणपरिणामस्य कार्यविशेष गाथाद्वयेनाह;—

तारिसपरिणामट्ठियजीवा हु जिणेहिं गलियतिमिरेहिं ।
मोहस्सपुव्वकरणा खवणुवसमणुज्जया भणिया ॥५४॥

तादृशपरिणामस्थितजीवा हि जिनैर्गलिततिमिरैः ।
मोहस्यापूर्वकरणाः क्षपणोपशमनोद्यता भणिताः ॥ ५४ ॥

णिद्दापयले णट्ठे सदि आऊ उवसमंति उवसमया ।
खवयं ढुक्के खवया णियमेण खवन्ति मोहं तु ॥ ५५॥

निद्राप्रचले नष्टे सति आयुषि उपशमयन्ति उपशमकाः ।
क्षपकं ढौकमाना क्षपका नियमेन क्षपयन्ति मोहं तु ॥ ५५ ॥

अथानिवृत्तिकरणगुणस्थानस्वरूप गाथाद्वयेनाह,—

एकम्हि कालसमये संठाणादीहिं जह णिवट्टंति ।
ण णिवट्टंति तहावि य परिणामेहिं मिहो जे हु ॥५६॥

एकस्मिन् कालसमये संस्थानादिभिः यथा निवर्तन्ते ।
न निवर्तन्ते तथापि च परिणामैर्मिथो ये हि ॥ ५६ ॥

---

१ अनुकृष्टिर्नाम अधस्तनसमयपरिणामखण्डानामुपरितनसमयपरिणामखंडै: सादृश्यम् । २. आरोहमाणा ।

होंति अणियट्टिणो ते पडिसमयं जेस्सिमेक्कपरिणामो।
विमलयरझाणहुयवहसिहाहिं णिद्दड्ढकम्मवणा ॥५७॥

भवन्ति अनिवर्तिनस्ते प्रतिसमयं येषामेकपरिणामः।
विमलतरध्यानहुतवहशिखाभिर्निदग्धकर्मवनाः ॥ ५७ ॥

अथ सूक्ष्मसाम्परायगुणस्थानस्वरूपमाह,—

धुव-कोसुंभयवत्थं होदि जहा सुहुमरायसंजुत्तं।
एवं सुहुमकसाओ सुहुमसरागोत्ति णादव्वो ॥ ५८ ॥

धौतकौसुम्भकवस्त्रं भवति यथा सूक्ष्मरागसंयुक्तम्।
एवं सूक्ष्मकषायः सूक्ष्मसराग इति ज्ञातव्यः ॥ ५८ ॥

अथ सूक्ष्मकृष्टिगतस्वरूप गाथाद्वयेन निरूपयति;—

पुव्वापुव्वप्फड्डयबादरसुहुमगयकिट्टिअणुभागा।
हीणकमाणंतगुणेणवराडु वरं च हेट्ठस्स ॥ ५९ ॥

पूर्वापूर्वस्पर्द्धकबादरसूक्ष्मगतकृष्ट्यनुभागाः।
हीनक्रमा अनन्तगुणेन अवरात्तु वरं चाधस्तनस्य ॥ ५९ ॥

अणुलोहं वेदंतो जीवो उवसामगो व खवगो वा।
सो सुहुमसंपराओ जहखादेणूणओ किंचि ॥ ६० ॥

अनुलोभं विदन् जीव उपशामको वा क्षपको वा।
स सूक्ष्मसांपरायो यथाख्यातेनोनः किंचित् ॥ ६० ॥

अथोपशान्तकषायगुणस्थानस्वरूप निर्दिशति,—

कदकफलजुदजलं वा सरए सरवाणियं व णिम्मलयं।
सयलोवसंतमोहो उवसंतकसायओ होदि ॥ ६१ ॥

कतकफलयुतजलं वा शरदि सर पानीयं व निर्मलम्।
सकलोपशान्तमोह उपशान्तकषायको भवति ॥ ६१ ॥

अथ क्षीणकषायगुणस्थानस्वरूपमाह;—

णिस्सेसखीणमोहो फलिहामलभायणुदयसमचित्तो।
खीणकसाओ भण्णदि णिग्गंथो वीयरायेहिं ॥ ६२ ॥

निःशेषक्षीणमोहः स्फटिकामलभाजनोदकसमचित्तः ।
क्षीणकषायो भण्यते निर्ग्रन्थो वीतरागैः ॥ ६२ ॥

अथ सयोगकेवलिगुणस्थानं गाथाद्वयेन कथयति;—

केवलणाणदिवायरकिरणकलावप्पणासियण्णाणो ।
णवकेवललद्धुग्गमसुजणियपरमप्पववएसो ॥ ६३ ॥

केवलज्ञानदिवाकरकिरणकलापप्रणाशिताज्ञानः ।
नवकेवललब्ध्युद्गमसुजनितपरमात्मव्यपदेशः ॥ ६३ ॥

असहायणाणदंसणसहिओ इदि केवली हु जोगेण।
जुत्तोत्ति सजोगिजिणो अणाइणिहणारिसे उत्तो६४

असहायज्ञानदर्शनसहित इति केवली हि योगेन ।
युक्त इति सयोगिजिन अनादिनिधनार्षे उक्तः ॥ ६४ ॥

अथायोगकेवलिगुणस्थान निरूपयति,—

सीलेसिं संपत्तो णिरुद्धणिस्सेसआसवो जीवो ।
कम्मरयविप्पमुक्को गयजोगो केवली होदि ॥ ६५ ॥

शीलेशित्वं संप्राप्तो निरुद्धनिःशेषास्रवो जीवः ।
कर्मरजोविप्रमुक्तो गतयोगः केवली भवति ॥ ६५ ॥

एवंविधचतुर्दशगुणस्थानेषु स्वायुर्वर्जितकर्मणां गुणश्रेणिनिर्जरातत्काल-
विशेष च गाथाद्वयेनाह,—

सम्मत्तुप्पत्तीए सावयविरदे अणंतकम्मंसे ।
दंसणमोहक्खवगे कसायउवसामगे य उवसंते ॥६६॥

खवगे य खीणमोहे जिणेसु दव्वा असंखगुणिदकमा ।
तव्विवरीया काला संखेज्जगुणक्कमा होंति ॥६७॥जुम्मं॥

सम्यक्त्वोत्पत्तौ श्रावकविरते अनन्तकर्मांशे[1] ।
दर्शनमोहक्षपके कषायोपशामके चोपशान्ते ॥ ६६ ॥
क्षपके च क्षीणमोहे जिनेषु द्रव्याण्यसंख्यगुणितक्रमाणि[2] ।
तद्विपरीताः कालाः संख्यातगुणक्रमा भवन्ति ॥ ६७ ॥ युग्मम् ॥

अथैवं सकर्मजीवानां गुणस्थानाश्रितस्वरूपं प्ररूप्य निर्जीर्णकर्मगुणस्थानातीतसिद्धपरमेष्ठिना स्वरूप मतान्तरविप्रतिपत्तिनिराकरणपूर्वक गाथाद्वयेनाह;—

अट्ठविहकम्मवियला सीदीभूदा णिरंजणा णिच्चा ।
अट्ठगुणा किदकिच्चा लोयग्गणिवासिणो सिद्धा ॥६८॥

अष्टविधकर्मविकला शीतीभूता निरञ्जना नित्याः[3] ।
अष्टगुणाः कृतकृत्याः लोकाग्रनिवासिनः सिद्धाः ॥ ६८ ॥

सदसिवसंखो मक्कडिवुद्धो णेयाइयो य वेसेसी ।
ईसरमंडलिदंसणविदूसणट्ठं कयं एदं ॥ ६९ ॥

सदाशिवसांख्यो मस्करी बुद्धो नैयायिकश्च वैशेषिकः ।
ईश्वरमण्डलिदर्शनविदूषणार्थं कृतमेतत् ॥ ६९ ॥

इति गुणस्थानप्ररूपणानामा प्रथमोऽधिकारः ।

---

१. अनन्तानुबन्धिकषायविसयोजके । २ कर्मयोग्यपुद्गलद्रव्याणि । ३. सदाशिवादिपरमताभिमतनिराकरणायैतानि विशेषणानि तथाचोक्तं;—

सदाशिवः सदाकर्मा सांख्यो मुक्तं सुखोज्झितम् ।
मस्करी किल मुक्तानां मन्यते पुनरागतिम् ॥ १ ॥
क्षणिकं निर्गुणं चैव बुद्धो यौगश्च मन्यते ।
कृतकृत्यं तमीशानो मण्डली चोर्ध्वगामिनम् ॥ २ ॥
(यौगः=नैयायिक)

अथ जीवसमासप्ररूपणा कथयन्निरुक्तिपूर्वकं सामान्येन तल्लक्षणमाह;—

जेहिं अणेया जीवा णज्जंते वहुविहावि तज्जादी ।
ते पुण संगहिदत्था जीवसमासात्ति विण्णेया ॥७०॥

यैरनेके जीवा नीयन्ते वहुविधा अपि तज्जातयः ।
ते पुनः संगृहीतार्था जीवसमासा इति विज्ञेयाः ॥ ७० ॥

अथ जीवसमासोत्पत्तिनिवन्धनतल्लक्षणमाह;—

तसचदुजुगाण मज्झे अविरुद्धेहिं जुदजादिकम्मुदये ।
जीवसमासा होंति हु तब्भवसारिच्छसामण्णा ॥७१

त्रसचतुर्युगलानां मध्ये अविरुद्धैर्युतजातिकर्मोदये ।
जीवसमासा भवन्ति हि तद्भवसादृश्यसामान्याः ॥ ७१ ॥

अथ संक्षेपेण जीवसमासस्थानानि प्ररूपयति,—

वादरसुहुमेइंदिय वितिचउरिंदिय असण्णिसण्णी य ।
पज्जत्ताऽपज्जत्ता एवं ते चोद्दसा होंति ॥ ७२ ॥

वादरसूक्ष्मैकेन्द्रियं द्वित्रिचतुरिन्द्रियमसंज्ञिसंज्ञी च ।
पर्याप्तापर्याप्तौ एवं ते चतुर्दश भवन्ति ॥ ७२ ॥

अथ विस्तरेण जीवसमासान् निरूपयति,—

भूआउतेउवाऊ णिच्चचदुग्गदिणिगोदथूलिदरा ।
पत्तेयपदिट्ठिदरा तसपण पुण्णा अपुण्णदुगा ॥ ७३ ॥

भ्वप्तेजोवायवः नित्यचतुर्गतिनिगोदस्थूलेतरे ।
प्रत्येकप्रतिष्ठितेतरे त्रसपञ्च पूर्णा अपूर्णद्विकाः ॥ ७३ ॥

---

१ त्रसस्थावर वादरसूक्ष्म पर्याप्तापर्याप्त प्रत्येकसाधारणम् । २. ऊर्ध्वतासामान्यं स्थासादिपर्यायेषु मृदिव । ३ इतरनिगोद । ४. पर्याप्ताः ।

अथैषां सप्तपञ्चाशज्जीवभेदानामवान्तरभेदप्रदर्शनार्थं स्थानाद्यधिकारचतुष्टयमाह;—

ठाणेहिं वि जोणीहिं वि देहोग्गाहणकुलाण भेदेहिं।
जीवसमासा सव्वे परूविदव्वा जहाकमसो ॥ ७४ ॥

स्थानैरपि योनिभिरपि देहावगाहनकुलानां भेदैः।
जीवसमासाः सर्वे प्ररूपितव्या यथाक्रमशः ॥ ७४ ॥

अथ प्रथमोद्दिष्टजीवसमासस्थानाधिकार गाथाचतुष्टयेनाह;—

सामण्णजीव तसथावरेसु इगिविगलसयलचरमदुगे।
इंदियकाये चरमं सयलदुतिचदुपणभेदजुदे ॥ ७५ ॥

सामान्यजीवः त्रसस्थावरयोः एकविकल[1]सकल[2]चरमद्विके[3]।
इन्द्रियकाये चरमं सकलद्वित्रिचतुःपञ्चभेदयुते ॥ ७५ ॥

पणजुगले तससहिये तसस्स दुतिचदुरपणगभेदजुदे।
छद्दुगपत्तेयम्हि य तसस्स तियचदुरपणगभेदजुदे ७६॥

पञ्चयुगले त्रससहिते त्रसस्य द्वित्रिचतुःपञ्चभेदयुते।
षड्द्विकप्रत्येके च त्रसस्य त्रिकचतु.पञ्चभेदयुते ॥ ७६ ॥

सगजुगलम्हि तसस्स य पणभंगजुदेसु होंति उणवीसा
एयादुणवीसोत्ति य इगिबितिगुणिदे हवे ठाणा ॥७७॥

सप्तयुगले त्रसस्य च पञ्चभङ्गयुतेषु भवन्ति एकोनविंशतिः।
एकादेकोनविंशतिरिति च एकद्वित्रिगुणिते भवेयुः स्थानानि ॥

सामण्णेण तिपंती पढमा बिदिया अपुण्णगे इदरे।
पज्जत्ते लद्धिअपज्जत्तेऽपढमा हवे पंती ॥ ७८ ॥

सामान्येन त्रिपङ्क्तय. प्रथमा द्वितीया अपूर्णके इतरस्मिन्।
पर्याप्ते लब्ध्यपर्याप्ते अप्रथमा भवेत् पङ्क्तिः ॥ ७८ ॥

---

१. विकलेन्द्रियत्रये। २. पञ्चेन्द्रिये। ३. अन्तिमपञ्चेन्द्रियस्य समनस्कामनस्केतिभेदद्वये।

अथैकेन्द्रियविकलत्रयजीवसमाससमिश्रितपञ्चेन्द्रियगतजीवसमासस्थानविशेषान् गाथाद्वयेनाह;—

इगिवण्णं इगिविगले असण्णिसण्णिगयजलथलखगाणं
गब्भभवे सम्मुच्छे दुतिगं भोगथलखगचरे दो दो॥७९

एकपञ्चाशत् एकविकले असंज्ञिसंज्ञिगतजलस्थलखगानाम् ।
गर्भभवे संमूर्च्छे द्वित्रिकं भोगस्थलखगचरे द्वौ द्वौ ॥ ७९ ॥

अज्जवमलेच्छमणुए तिदु भोगकुभोगभूमिजे दो दो ।
सुरणिरये दो दो इदि जीवसमासा हु अडणउदी ॥८०॥

आर्यम्लेच्छमनुष्ये त्रिद्वि भोगकुभोगभूमिजे द्वौ द्वौ ।
सुरनिरये द्वौ द्वौ इति जीवसमासा हि अष्टानवतिः ॥ ८० ॥

अथ योनिप्ररूपणायां प्रथममाकारयोनिभेदानाह;—

संखावत्तयजोणी कुम्मुण्णयवंसपत्तजोणी य ।
तत्थ य संखावत्ते णियमादु विवज्जिदे गब्भो ॥ ८१ ॥

शंखावर्तकयोनिः कूर्मोन्नतवंशपत्रयोनी च ।
तत्र च शंखावर्ते नियमात् विवर्ज्यते गर्भः ॥ ८१ ॥

कुम्मुण्णयजोणीये तित्थयरा दुविहचक्कवट्टी य ।
रामावि य जायंते सेसाए सेसगजणो दु ॥ ८२ ॥

कूर्मोन्नतयोनौ तीर्थकरा द्विविधचक्रवर्तिनश्च ।
रामा अपि च जायन्ते शेषायां शेषजनस्तु ॥ ८२ ॥

अथ जन्मभेदनिर्देशपूर्वक गुणयोनीन्निर्दिशति,—

जम्मं खलु सम्मुच्छणगब्भुववादा दु होदि तज्जोणी ।
सच्चित्तसीदसंउडसेदरमिस्सा य पत्तेयं ॥ ८३ ॥

जन्म खलु संमूर्च्छनगर्भोपपादास्तु भवति तद्योनयः ।
सचित्तशीतसवृतसेतरमिश्राश्च प्रत्येकम् ॥ ८३ ॥

---

१. भोगभूमिजे । २. अपिशब्दादितरजनाश्च गृह्यन्ते ।

अथ सम्मूर्च्छनादीनां स्वामिनिर्देशं करोति;—

पोतजरायुजअंडजजीवाणं गब्भ देवणिरयाणं।
उववादं सेसाणं सम्मुच्छणयं तु णिद्दिट्ठं॥ ८४॥

पोतजरायुजाण्डजजीवानां गर्भः देवनारकाणाम्।
उपपादं शेषाणां सम्मूर्छनकं तु निर्दिष्टम्॥ ८४॥

अथ सचित्तादियोनिभेदानां सम्मूर्च्छनादिजन्मभेदेषु संभवासंभव गाथात्रयेण दर्शयति;—

उववादे अच्चित्तं गब्भे मिस्सं तु होदि सम्मुच्छे।
सच्चित्तं अच्चित्तं मिस्सं च य होदि जोणी हु॥ ८५॥

उपपादे अचित्ता गर्भे मिश्रा तु भवति सम्मूर्च्छे।
सचित्ता अचित्ता मिश्रा च च भवति योनिर्हि॥ ८५॥

उववादे सीदुसणं सेसे सीदुसणमिस्सयं होदि।
उववादेयक्खेसु य संउड वियलेसु विउलं तु॥ ८६॥

उपपादे शीतोष्णा शेषे शीतोष्णमिश्रका भवति।
उपपादैकाक्षेषु च संवृता विकलेषु विवृता तु॥ ८६॥

गब्भजजीवाणं पुण मिस्सं णियमेण होदि जोणी हु।
सम्मुच्छणपंचक्खे वियलं वा विउलजोणी हु॥ ८७॥

गर्भजजीवानां पुनः मिश्रा नियमेन भवति योनिर्हि।
सम्मूर्च्छनपञ्चाक्षे विकलं वा विवृतयोनिर्हि॥ ८७॥

अथ योनिप्रभेदसंख्योद्देशपुरस्सरमुपसंहारमाह;—

सामण्णेण य एवं णव जोणीओ हवंति वित्थारे।
लक्खाण चदुरसीदी जोणीओ होंति णियमेण॥ ८८॥

सामान्येन चैवं नव योनयो भवन्ति विस्तारे।
लक्षाणां चतुरशीतिः योनयो भवन्ति नियमेन॥ ८८॥

अथ तासां योनीनां विस्तरसंख्यां दर्शयति;—

णिच्चिदरधादुसत्त य तरुदस वियलिंदियेसु छच्चेव ।
सुरणिरयतिरियचउरो चोद्दस मणुए सदसहस्सा ८९

नित्येतरधातुसप्त च तरुदश विकलेन्द्रियेषु षट् चैव ।
सुरनिरयतिर्यक्चतस्रः चतुर्दश मनुष्ये शतसहस्राः ॥ ८९ ॥

अथ गत्याश्रयेण जन्म गाथाद्वयेनाह;—

उववादा सुरणिरया गब्भजसम्मुच्छिमा हु णरतिरिया
सम्मुच्छिमा मणुस्साऽपज्जत्ता एयवियलक्खा ॥ ९० ॥

उपपादाः सुरनिरया गर्भजसम्मूर्च्छिमा हि नरतिर्यञ्चः ।
सम्मूर्च्छिमा मनुष्या अपर्याप्ता एकविकलाक्षाः ॥ ९० ॥

पंचक्खतिरिक्खाओ गब्भजसम्मुच्छिमा तिरिक्खाणं
भोगभुमा गब्भभवा णरपुण्णा गब्भजा चेव ॥ ९१ ॥

पञ्चाक्षतिर्यञ्चो गर्भजसम्मूर्च्छिमा तिरश्चाम् ।
भोगभूमा गर्भभवा नरपूर्णा गर्भजा चैव ॥ ९१ ॥

अथौपपादिकादिषु लब्ध्यपर्याप्तकत्वस्य सभवासभवं कथयति; —

उववादगब्भजेसु य लद्धिअपज्जत्तगा ण णियमेण ।
णरसम्मुच्छिमजीवा लद्धिअपज्जत्तगा चेव ॥ ९२ ॥

औपपादिकगर्भजेषु च लब्ध्यपर्याप्तका न नियमेन ।
नरसम्मूर्च्छिमजीवा लब्ध्यपर्याप्तकाश्चैव ॥ ९२ ॥

अथ नारकादिगतिषु वेदानवधारयति,—

णेरइया खलु संढा णरतिरिये तिण्णि होंति सम्मुच्छा
संढा सुरभोगभुमा पुरिसिच्छीवेदगा चेव ॥ ९३ ॥

---

१. धातुशब्देन पृथिव्यप्तेजोवायुकायिका ज्ञेया । २ सम्मूर्च्छनमनुष्यास्तु चक्रवर्तिन. पट्टमहिषीं विना आर्यस्त्रीयोनितत्कक्षास्तनमूलान्तरेषु मूत्रपुरीषाद्यशुचिस्थानेषु चोत्पद्यन्ते ।

नारकाः खलु पण्ढा नरतिरश्चि त्रयो भवन्ति सम्मूर्च्छाः ।
पण्ढाः सुरभोगभूमाः पुरुषस्त्रीवेदकाश्चैव ॥ ९३ ॥

अथ शरीरावगाहनाश्रयेण जीवसमासान् वक्तुमनाः प्रथमं तत्सर्वजघन्योत्कृष्टशरीरावगाहनस्वामिनौ निर्दिशतिः—

सुहुमणिगोदअपज्जत्तयस्स जादस्स तदियसमयम्हि ।
अंगुलअसंखभागं जहण्णमुक्कस्सयं मच्छे ॥ ९४ ॥

सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तकस्य जातस्य तृतीयसमये ।
अङ्गुलासंख्यातभागं जघन्यमुत्कृष्टं मत्स्ये ॥ ९४ ॥

अथेन्द्रियाश्रयेणोत्कृष्टावगाहनानां प्रमाणं तत्स्वामिनश्च निर्दिशति;—

साहियसहस्समेकं वारं कोसूणमेकमेकं च ।
जोयणसहस्सदीहं पम्मे वियले महामच्छे ॥ ९५ ॥

साधिकसहस्रमेकं द्वादश क्रोशोनमेकमेकं च ।
योजनसहस्रदीर्घं पद्मे विकले महामत्स्ये ॥ ९५ ॥

अथ पर्याप्तकद्वीन्द्रियादीनां जघन्यावगाहप्रमाणं तत्स्वामिनिर्देशं चाह;—

वितिचपपुण्णजहण्णं अणुद्धरीकुंथुकाणमच्छीसु ।
सिच्छयमच्छे विंदंगुलसंखं संखगुणिदकमा ॥ ९६ ॥

द्वित्रिचपं[1]पूर्णजघन्यमनुंधरीकुंथुकाणमक्षिकासु ।
सिक्थकमत्स्ये वृन्दाङ्गुलसंख्यं संख्यगुणितक्रमाः ॥ ९६ ॥

अथ सर्वजघन्यावगाहनादीनामुत्कृष्टावगाहनपर्यन्तानां शरीरावगाहनविकल्पाना स्वाम्यल्पबहुत्वगुणकारान् गाथापञ्चकेनाह;—

सुहुमणिवातेआभूवातेआपुणि पदिट्ठिदं इदरं ।
वितिचपमादिल्लाणं एयाराणं तिसेढीय ॥ ९७ ॥

---

१. पंचसंख्या । २. घनाङ्गुलम् ।

सूक्ष्मनिवातेआभूवातेआपुनि प्रतिष्ठितमितरत् ।
द्वित्रिचपमाद्यानामेकादशानां त्रिश्रेणयः ॥ ९७ ॥

अपदिट्ठिदपत्तेयं बितिचपतिचवि अपदिट्ठिदं सयलं ।
तिचवि अपदिट्ठिदं च य सयलं बादालगुणिदकमा९८॥

अप्रतिष्ठितप्रत्येकं द्वित्रिचपतिचद्वि अप्रतिष्ठितं सकलम् ।
त्रिचद्वि अप्रतिष्ठितं च च सकलं द्वाचत्वारिंशद्गुणितक्रमाः९८॥

अवरमपुण्णं पढमं सोलं पुण पढमबिदियतदियोली ।
पुण्णिदरपुण्णयाणं जहण्णमुक्कस्समुक्कस्स ॥ ९९ ॥

अवरमपूर्ण प्रथमं षोडश पुनः प्रथमद्वितीयतृतीयावलि. ।
पूर्णेतरपूर्णानां जघन्यमुत्कृष्टमुत्कृष्टम् ॥ ९९ ॥

पुण्णजहण्णं तत्तो वरं अपुण्णस्स पुण्णउक्कस्सं ।
वीपुण्णजहण्णोत्ति अ-संखं संखं गुणं तत्तो ॥१००॥

पूर्णजघन्यं ततो वरमपूर्णस्य पूर्णोत्कृष्टम् ।
द्विपूर्णजघन्यमिति असख्य सख्यं गुणं तत. ॥ १०० ॥

सुहुमेदरगुणगारो आवलिपल्लाअसंखभागो दु ।
सट्ठाणे सेढिगया अहिया तत्थेकपडिभागो ॥ १०१ ॥

सूक्ष्मेतरगुणकार आवलिपल्यासंख्येयभागस्तु ।
स्वस्थाने श्रेणिगता अधिकाः तत्रैकप्रतिभागः ॥ १०१ ॥

अथ सूक्ष्मनिगोदलब्ध्यपर्याप्तजघन्यावगाहनतोऽग्रतनसूक्ष्मवायुकायिकलब्ध्यपर्याप्तकजघन्यावगाहनस्य गुणकारभूतावल्यसंख्येयभागस्य चतुःस्थानवृद्ध्योत्पत्तिक्रम तन्मध्यावगाहविकल्पप्रकाराश्च गाथानवकेनाह,—

अवरुवरि इगिपदेसे जुदे असंखेज्जभागवड्ढीए ।
आदी णिरंतरमदो एगेगपदेसपरिवड्ढी ॥ १०२ ॥

---

१. अत्र नामैकदेशो नाम्नि प्रवर्तते इति लघुकरणन्यायमाश्रित्य नि–आदिवर्णैः निगोदादयो जीवा गृह्यन्ते । २ द्वीन्द्रियपर्याप्तजघन्यम् ।

अवरोपरि एकप्रदेशे युते असंख्यातभागवृद्धेः ।
आदिः निरन्तरमतः एकैकप्रदेशपरिवृद्धिः ॥ १०२ ॥

अवरोग्गाहणमाणे जहण्णपरिमिदअसंखरासिहिदे[1] ।
अवरस्सुवरिं उड्ढे जेट्ठमसंखेज्जभागस्स ॥ १०३ ॥

अवरावगाहनमाने जघन्यपरिमितासंख्यातराशिहिते ।
अवरस्योपरि वृद्धे जेष्ठमसंख्यातभागस्य ॥ १०३ ॥

तस्सुवरि इगिपदेसे जुदे अवत्तव्वभागपारंभो[2] ।
वरसंखमवहिदवरे रूऊणे अवरउवरि जुदे ॥ १०४ ॥

तस्योपरि एकप्रदेशे युते अवक्तव्यभागप्रारम्भः ।
वरसंख्यातावहितावरे[3] रूपोने अवरोपरि युते ॥ १०४ ॥

तव्वड्ढीए चरिमो तस्सुवरिं रूवसंजुदे पढमा ।
संखेज्जभागउड्ढी उवरिमदो रूवपरिवड्ढी ॥ १०५ ॥

तद्वृद्धेश्चरमः तस्योपरि रूपसंयुते प्रथमा ।
संख्यातभागवृद्धिः उपर्यतो रूपपरिवृद्धिः ॥ १०५ ॥

अवरद्धे अवरुवरिं उड्ढे तव्वड्ढिपरिसमत्ती हु ।
रूवे तदुवरि उड्ढे होदि अवत्तव्वपढमपदं ॥ १०६ ॥

अवरार्द्धे अवरोपरि वृद्धे तद्वृद्धिपरिसमाप्तिर्हि ।
रूपे तदुपरि वृद्धे भवति अवक्तव्यप्रथमपदम् ॥ १०६ ॥

रूऊणवरे अवरस्सुवरिं संवड्ढिदे तदुक्कस्सं ।
तम्हि पदेसे उड्ढे पढमा संखेज्जगुणवड्ढी ॥ १०७ ॥

रूपोनावरे अवरस्योपरि संवर्द्धिते तदुत्कृष्टम् ।
तस्मिन् प्रदेशे वृद्धे प्रथमा संख्यातगुणवृद्धिः ॥ १०७ ॥

---

१. भाजिते । २. अवक्तव्यभागवृद्धेः प्रारम्भ । ३. भाजितजघन्ये
४. एका सख्या ।

अवरे वरसंखगुणे तच्चरिमो तम्हि रूवसंजुत्ते ।
उग्गाहणम्हि पढमा होदि अवत्तव्वगुणवड्ढी ॥१०८॥

अवरे वरसंख्यगुणे तच्चरमः तस्मिन् रूपसंयुक्ते ।
अवगाहने प्रथमा भवति अवक्तव्यगुणवृद्धिः ॥ १०८ ॥

अवरपरित्तासंखेणवरं संगुणिय रूवपरिहीणे ।
तच्चरिमो रूवजुदे तम्हि असंखेज्जगुणपढमं ॥ १०९ ॥

अवरपरीतासंख्येनावरं संगुण्य रूपपरिहीने ।
तच्चरमो रूपयुते तस्मिन्नसंख्यातगुणप्रथमम् ॥ १०९ ॥

रूवुत्तरेण तत्तो आवलियाऽसंखभागगुणगारे ।
तप्पाउग्गे जादे वाउस्सोग्गाहणं कमसो ॥ ११० ॥

रूपोत्तरेण तत आवलिकाऽसंख्यभागगुणकारे ।
तत्प्रायोग्ये जाते वायोरवगाहनं क्रमशः ॥ ११० ॥

अथ शेषसर्वावगाहनस्थानाना गुणकारोत्पत्तिक्रममाह,—

एवं उवरि वि णेओ पदेसवड्ढिक्कमो जहाजोग्गं ।
सव्वत्थेक्केक्कम्हि य जीवसमासाण विचाले ॥ १११ ॥

एवमुपर्यपि ज्ञेय प्रदेशवृद्धिक्रमो यथायोग्यम् ।
सर्वत्रैकैकस्मिंश्च जीवसमासानामन्तराले ॥ १११ ॥

अथ तत्तज्जीवसमासावगाहनविकल्पप्रमाणं मत्स्यरचनयानयति,—

हेट्ठा जेसिं जहण्णं उवरिं उक्कस्सयं हवे जत्थ ।
तत्थंतरगा सव्वे तेसिं उग्गाहणवियप्पा ॥ ११२ ॥

अधस्तनं येषां जघन्यमुपरि उत्कृष्टकं भवेत् यत्र ।
तत्रान्तरगाः सर्वे तेषामवगाहनविकल्पाः ॥ ११२ ॥

अथ जीवसमासाना कुलसंख्याविशेष गाथाचतुष्केण कथयति,—

बावीस सत्त तिण्णि य सत्त य कुलकोडिसयसहस्साइं
णेया पुढविदगागणिवाउक्कायाण परिसंखा ॥ ११३ ॥

द्वाविंशतिः सप्त त्रीणि च सप्त च कुलकोटिशतसहस्राणि ।
ज्ञेया पृथिवीदकाग्निवायुकायानां परिसंख्या ॥ ११३ ॥

कोडिसयसहस्साइं सत्तट्ठ णव य अट्ठवीसाइं ।
वेइंदियतेइंदियचउरिंदियहरिदकायाणं ॥ ११४ ॥

कोटिशतसहस्राणि सप्ताष्ट नव च अष्टाविंशतिः ।
द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियहरितकायानाम् ॥ ११४ ॥

अद्धत्तेरस बारस दसयं कुलकोडिसदसहस्साइं ।
जलचरपक्खिचउप्पयउरपरिसप्पेसु णव होंति ॥११५

अर्द्धत्रयोदश द्वादश दशकं कुलकोटिशतसहस्राणि ।
जलचरपक्षिचतुष्पदोरपरिसर्पेषु नव भवन्ति ॥ ११५ ॥

छप्पंचाधियवीसं बारस कुलकोडिसदसहस्साइं ।
सुरणेरइयणराणं जहाकमं होंति णेयाणि ॥ ११६ ॥

षट्पञ्चाधिकविंशतिः द्वादश कुलकोटिशतसहस्राणि ।
सुरनैरयिकनराणां यथाक्रमं भवन्ति ज्ञेयानि ॥ ११६ ॥

अथ सर्वजीवसमासाना कुलयुतिं निर्दिशति,—

एया य कोडिकोडी सत्ताणउदी य सदसहस्साइं ।
पण्णं कोडिसहस्सा सव्वंगीणं कुलाणं य ॥ ११७ ॥

एका च कोटिकोटी सप्तनवतिश्च शतसहस्राणि ।
पञ्चाशत् कोटिसहस्राणि सर्वाङ्गिनां कुलानां च ॥ ११७ ॥

इति जीवसमासाधिकारः ।

अथ पर्याप्तिप्ररूपणां आरभमाणो दृष्टान्तपुरस्सर ताभिः पूर्णापूर्णत जीवानां दर्शयति,—

जह पुण्णापुण्णाइं गिहघडवत्थादियाइं दव्वाइं ।
तह पुण्णिदरा जीवा पज्जत्तिदरा मुणेयव्वा ॥ ११८ ।

यथा पूर्णापूर्णानि गृहघटवस्त्रादिकानि द्रव्याणि ।
तथा पूर्णेतरा जीवा पर्याप्तेतरा मन्तव्याः ॥ ११८ ॥

अथ पर्याप्तीनां तत्स्वामिनां च विशेषमाह,—

आहारसरीरिंदियपज्जत्ती आणपाणभासमणो ।
चत्तारि पंच छप्पि य एइंदियवियलसण्णीणं ॥११९॥

आहारशरीरेन्द्रियपर्याप्ति आनापानभाषामनः ।
चतस्रः पञ्च षडपि च एकेन्द्रियविकलसंज्ञिनाम् ॥ ११९ ॥

अथ समस्तस्वयोग्यपर्याप्तीना प्रारम्भकाल परिपूर्णताकाल चाह;—

पज्जत्तीपट्ठवणं जुगवं तु कमेण होदि णिट्ठवणं ।
अंतोमुहुत्तकालेणहियकमा तत्तियालावा ॥ १२० ॥

पर्याप्तिप्रस्थापनं[1] युगपत्तु क्रमेण भवति निष्ठापनम्[2] ।
अन्तर्मुहूर्तकालेन अधिकक्रमास्तावदालापात्[3] ॥ १२० ॥

अथ पर्याप्तनिवृत्त्यपर्याप्तकालविभागमाह,—

पज्जत्तस्स य उदये णियणियपज्जत्तिणिट्ठिदो होदि ।
जाव सरीरमपुण्णं णिव्वत्तिअपुण्णगो ताव ॥१२१॥

पर्याप्तस्य च उदये निजनिजपर्याप्तिनिष्ठितो भवति ।
यावत् शरीरमपूर्णं निर्वृत्त्यपूर्णकस्तावत् ॥ १२१ ॥

अथ लब्ध्यपर्याप्तकस्वरूप निरूपयति,—

उदये दु अपुण्णस्स य सगसगपज्जत्तियं ण णिट्ठवदि ।
अंतोमुहुत्तमरणं लद्धिअपज्जत्तगो सो दु ॥ १२२ ॥

उदये तु अपूर्णस्य च स्वकस्वकपर्याप्तीर्न निष्ठापयति ।
अन्तर्मुहूर्तमरणं लब्ध्यपर्याप्तकः स तु ॥ १२२ ॥

---

१. आरम्भ । २. समाप्ति । ३ सामान्यकथनात् ।

अथैकेन्द्रियादिसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्यन्तलब्ध्यपर्याप्तकजीवेषु सर्वनिरंतरजन्म-मरणकालप्रमाणमाह;—

तिण्णिसया छत्तीसा छावट्ठिसहस्सगाणि मरणाणि ।
अंतोमुहुत्तकाले तावदिया चेव खुद्दभवा ॥ १२३ ॥

त्रिशतानि षट्त्रिंशत् षट्षष्टिसहस्रकाणि मरणानि ।
अन्तर्मुहूर्तकाले तावन्तश्चैव क्षुद्रभवाः ॥ १२३ ॥

अथ तन्मरणजन्मनामेकेन्द्रियादिजीवसंभविना प्रमाणमाह;—

सीदी सट्ठी तालं वियले चउवीस होंति पंचक्खे ।
छावट्ठिं च सहस्सा सयं च वत्तीसमेयक्खे ॥ १२४ ॥

अशीतिः षष्टिः चत्वारिंशद्विकले चतुर्विंशतिर्भवन्ति पञ्चाक्षे ।
षट्षष्टिश्च सहस्राणि शतं च द्वात्रिंशमेकाक्षे ॥ १२४ ॥

अथैकेन्द्रियलब्ध्यपर्याप्तकस्य निरन्तरक्षुद्रभवसंख्यां स्वामिभेदानाश्रित्य विभजति;—

पुढविदगागणिमारुदसाहारणथूलसुहुमपत्तेया ।
एदेसु अपुण्णेसु य एक्केक्के बार खं छक्कं ॥ १२५ ॥

पृथ्वीदकाग्निमारुतसाधारणस्थूलसूक्ष्मप्रत्येकाः ।
एतेषु अपूर्णेषु च एकैकस्मिन् द्वादश खं षट्कम् ॥ १२५ ॥

अथ समुद्घातकेवलिनि अपर्याप्तत्वसंभवमाह;—

पज्जत्तसरीरस्स य पज्जत्तुदयस्स कायजोगस्स ।
जोगिस्स अपुण्णत्तं अपुण्णजोगो त्ति णिद्दिट्ठं ॥१२६

पर्याप्तशरीरस्य च पर्याप्त्युदयस्य काययोगस्य ।
योगिन अपूर्णत्वमपूर्णयोग इति निर्दिष्टम् ॥ १२६ ॥

अथ लब्ध्यपर्याप्तादीनां गुणस्थानेषु सभवासंभवप्रकारमाह—

लद्धिअपुण्णं मिच्छे तत्थवि बिदिये चउत्थछट्ठे य।
णिव्वत्तिअपज्जत्ती तत्थवि सेसेसु पज्जत्ती ॥ १२७ ॥

लब्ध्यपूर्णं मिथ्यात्वे तत्रापि द्वितीये चतुर्थषष्ठे च।
निर्वृत्त्यपर्याप्तिः तत्रापि शेषेषु पर्याप्तिः ॥ १२७ ॥

अथापर्याप्तकाले सासादनासंयतयोर्नियमेनाभावस्थानान्याह,—

हेट्ठिमछप्पुढवीणं जोइसिवणभवणसव्वइत्थीणं।
पुण्णिदरे ण हि सम्मो ण सासणो णारयापुण्णे ॥१२८॥

अथस्तनषट्पृथ्वीनां ज्योतिष्कवानभावनसर्वस्त्रीणाम्।
पूर्णेतरस्मिन् न हि सम्यक्त्वं न सासादनो नारकापूर्णे ॥१२८॥

इति पर्याप्तिप्ररूपणाधिकारः।

अथ प्राणप्ररूपणा निरूपयति;—

बाहिरपाणेहिं जहा तहेव अब्भंतरेहिं पाणेहिं।
पाणंति जेहिं जीवा पाणा ते होंति णिद्दिट्ठा ॥ १२९ ॥

बाह्यप्राणैर्यथा तथैवाभ्यन्तरैः प्राणैः।
प्राणन्ति यैर्जीवा. प्राणास्ते भवन्ति निर्दिष्टाः ॥ १२९ ॥

अथ प्राणभेदानाह,—

पंचवि इन्दियपाणा मणवचिकायेसु तिण्णि बलपाणा
आणापाणप्पाणा आउगपाणेण होंति दस पाणा १३०

पञ्चापि इन्द्रियप्राणा मनोवच.कायेषु त्रयो बलप्राणाः।
आनापानप्राण आयुष्कप्राणेन भवन्ति दश प्राणाः ॥ १३० ॥

अथ द्रव्यभावप्राणानामुत्पत्तिसामग्रीमाह,—

वीरियजुदमदिखउवसमत्था णोइंदियेंदियेसु बला।
देहुदये कायाणा वचीबला आउ आउदये ॥ १३१ ॥

वीर्य[1]युतमतिक्षयोपशमोत्था नोइन्द्रियेन्द्रियेषु बलाः ।
दे[2]होदये कायानौ वचोबल आयुः आयुरुदये ॥ १३१ ॥

अथ प्राणानां स्वामिमिदमाह,—

इंदियकायाऊणि य पुण्णापुण्णेसु पुण्णगे आणा ।
बीइंदियादिपुण्णे वचीमणोसण्णिपुण्णेव ॥ १३२ ॥

इन्द्रियकायायूंषि च पूर्णापूर्णेषु पूर्णके आनः ।
द्वीन्द्रियादिपूर्णे वचःमनःसंज्ञिपूर्णे एव ॥ १३२ ॥

अथ प्राणानामेकेन्द्रियादिजीवेषु संख्यानियममवधारयति;—

दस सण्णीणं पाणा सेसेऽगूणंतिमस्स बेऊणा ।
पज्जत्तेस्सिदरेसु य सत्त दुगे सेसगेगूणा ॥ १३३ ॥

दश संज्ञिनां प्राणा. शेषैकोनमन्तिमस्य व्यूनाः ।
पर्याप्तेष्वितरेषु च सप्त द्विके शेषकैकोनाः ॥ १३३ ॥

इति प्राणाधिकारः ।

अथ संज्ञाप्ररूपणा प्ररूपयति;—

इह जाहि बाहियावि य जीवा पावंति दारुणं दुक्खं ।
सेवंतावि य उभये ताओ चत्तारि सण्णाओ ॥१३४॥

इह याभिर्बाधिता अपि च जीवाः प्राप्नुवन्ति दारुणं दुःखम् ।
सेवमाना अपि च उभयस्मिन् ताश्चतस्रः संज्ञा[3]ः ॥ १३४ ॥

अथाहारसञ्ज्ञोत्पत्तौ वहिरन्तरङ्गहेतू कथयति,—

आहारदंसणेण य तस्सुवजोगेण ओमकोठाए ।
सादिदरुदीरणाए हवदि हु आहारसण्णा हु ॥१३५॥

आहारदर्शनेन च तस्योपयोगेन अवमकोष्ठेन ।
सातेतरोदीरणया भवति हि आहारसंज्ञा हि ॥ १३५ ॥

---

१. वीर्यान्तरायः । २. शरीरनामकर्म । ३. वाञ्छाः ।

अथ भयसञ्ज्ञोत्पत्तिकारणमाह;—

अइभीमदंसणेण य तस्सुबजोगेण ओमसत्ताए।
भयकम्मुदीरणाए भयसण्णा जायदे चदुहिं॥ १३६॥

अतिभीमदर्शनेन च तस्योपयोगेन अवमसत्त्वेन।
भयकर्मोदीरणया भयसंज्ञा जायते चतुर्भिः॥ १३६॥

अथ मैथुनसंज्ञासामग्रीं सूचयति;—

पणिदरसभोयणेण य तस्सुबजोगे कुसीलसेवाए।
वेदस्सुदीरणाए मेहुणसण्णा हवदि एवं॥ १३७॥

प्रणीत[1]रसभोजनेन च तस्योपयोगे कुशील[2]सेवया।
वेदस्योदीरणया मैथुनसंज्ञा भवति एवम्॥ १३७॥

अथ परिग्रहसञ्ज्ञोत्पत्तिहेतूनाह,—

उवयरणदंसणेण च तस्सुबजोगेण मुच्छिदाए य।
लोहस्सुदीरणाए परिग्गहे जायदे सण्णा॥ १३८॥

उपक[3]रणदर्शनेन च तस्योपयोगेन मूर्च्छि[4]ताये च।
लोभस्योदीरणया परिग्रहे जायते संज्ञा॥ १३८॥

अथ सञ्ज्ञाना स्वामिभेदानाह,—

णट्ठपमाए पढमा सण्णा ण हि तत्थ कारणाभावा।
सेसा कम्मत्थित्तेणुवयारेणत्थि ण हि कज्जे॥ १३९॥

नष्टप्रमादे प्रथमा संज्ञा न हि तत्र कारणाभावात्।
शेषा कर्मास्तित्वेनोपचारेणास्ति न हि कार्ये॥ १३९॥

---

१. स्वादुवृष्यरसः। २. विटजनादिसेवया। ३. भोगोपभोगसामग्री। ४. ममत्वसम्बन्धे।

अथार्हत्प्रणामरूपमङ्गलपुरस्सरं मार्गणामहाधिकारप्ररूपणप्रतिज्ञां करोति;—

धम्मगुणमग्गणाहयमोहारिबलं जिणं णमंसित्ता ।
मग्गणमहाहियारं विविहहियारं भणिस्सामो ॥१४०॥

धर्मगुणमार्गणाहतमोहारिबलं जिनं नमसित्वा ।
मार्गणामहाधिकारं विविधाधिकारं भणिष्यामः ॥ १४० ॥

अथ मार्गणाशब्दस्य निरुक्तिसिद्धं लक्षणमाह;—

जाहि व जासु व जीवा मग्गिज्जंते जहा तहा दिट्ठा ।
ताओ चोद्दस जाणे सुयणाणे मग्गणा होंति ॥ १४१ ॥

याभिर्वा यासु वा जीवा मृग्यन्ते यथा तथा दृष्टाः ।
ताश्चतुर्दश जानीहि श्रुतज्ञाने मार्गणा भवन्ति ॥ १४१ ॥

अथ तासा चतुर्दशमार्गणानां नामोद्देशं करोति;—

गइइंदियेसु काये जोगे वेदे कसायणाणे य ।
संजमदंसणलेस्साभवियासम्मत्तसण्णिआहारे१४२॥

गतीन्द्रिययोः काये योगे वेदे कषायज्ञाने च ।
संयमदर्शनलेश्याभव्यतासम्यक्त्वसंज्ञ्याहारे ॥ १४२ ॥

अथ तासु सान्तरमार्गणानां स्वरूपसंख्याविधाननिरूपणार्थं गाथात्रयमाह;—

उवसमसुहुमाहारे वेगुव्वियमिस्सणरअपज्जत्ते ।
सासणसम्मे मिस्से सान्तरगा मग्गणा अट्ठ ॥ १४३ ॥

सत्तदिणा छम्मासा वासपुधत्तं च बारसमुहुत्ता ।
पल्लासंखं तिण्हं वरमवरं एगसमओ दु ॥१४४॥ जुम्मं ॥

---

१. अन्तरं विरहकालस्तेन सहिताः ।

उपशमसूक्ष्माहारे वैगूर्विकमिश्रनरापर्याप्ते ।
सासादनसम्यक्त्वे मिश्रे सान्तरका मार्गणा अष्ट ॥ १४३ ॥
सप्तदिनानि षण्मासा वर्षपृथक्त्वं च द्वादशमुहूर्ताः ।
पल्यासंख्यं त्रयाणा वैरमवरमेकसमयस्तु ॥ १४४ ॥ युग्मम्॥

पढमुवसमसहिदाए विरदाविरदीए चोद्दसा दिवसा ।
विरदीए पण्णरसा विरहिदकालो दु बोधव्वो ॥१४५॥

प्रथमोपशमसहिताया विरताविरतेः चतुर्दश दिवसाः ।
विरतेः पञ्चदश विरहितकालस्तु बोद्धव्यः ॥ १४५ ॥

अथ गतिमार्गणां प्रारभमाणो गतिशब्दस्य निरुक्तिं तद्भेदाश्च निरूपयति;—

गइउदयजपज्जाया चउगइगमणस्स हेउ वा हु गई ।
णारयतिरिक्खमाणुसदेवगइत्ति य हवे चदुधा ॥१४६॥

गत्युदयजपर्याया चतुर्गतिगमनस्य हेतुर्वा हि गतिः ।
नारकतिर्यग्मानुषदेवगतिरिति च भवेच्चतुर्धा ॥ १४६ ॥

अथ नारकगतिं निर्दिशति,—

णरमंति जदो णिच्चं दव्वे खेत्ते य कालभावे य ।
अण्णोण्णेहिं य जम्हा तम्हा ते णारया भणिया १४७

न रमन्ते यतो नित्यं द्रव्ये क्षेत्रे च कालभावे च ।
अन्योन्यैश्च यस्मात्तस्मात्ते नारता[3] भणिताः ॥ १४७ ॥

अथ तिर्यग्गतिस्वरूप निरूपयति;—

तिरियंति कुडिलभावं सुविउलसण्णाणिगिट्ठमण्णाणा
अच्चंतपाववहुला तम्हा तेरिच्छया भणिया ॥ १४८ ॥

---

१. तृतीयादुपरि नवकादध पृथक्त्वमित्यागमसज्ञा वर्षाणा पृथक्त्व वर्षपृथक्त्वम् । २. उत्कृष्टम् । ३. नरता नारका एव नारताः स्वार्थेऽणविधानात् ।

तिरोऽञ्चन्ति कुटिलभावं सुविवृतसंज्ञा निकृष्टाज्ञानाः ।
अत्यन्तपापबहुलाः तस्मात् तैरश्चका भणिताः ॥ १४८ ॥

अथ मनुष्यगतिस्वरूपं निरूपयति;—

मण्णंति जदो णिच्चं मणेण णिउणा मणुक्कडा जम्हा ।
मण्णुब्भवा य सव्वे तम्हा ते माणुसा भणिदा ॥ १४९ ॥

मन्यन्ते यतो नित्यं मनसा निपुणा मनसोत्कटा यस्मात् ।
मनूद्भवाश्च सर्वे तस्मात्ते मानुषा भणिताः ॥ १४९ ॥

अथ तिर्यङ्मनुष्यगतिव्यक्तिभेदान् दर्शयति;—

सामण्णा पंचिंदी पज्जत्ता जोणिणी अपज्जत्ता ।
तिरिया णरा तहावि य पंचिंदियभंगदो हीणा ॥ १५०

सामान्याः पञ्चेन्द्रियाः पर्याप्ता योनिमत्य अपर्याप्ताः ।
तिर्यञ्चो नरास्तथापि च पञ्चेन्द्रियभङ्गतो हीनाः ॥ १५० ॥

अथ देवगतिं प्ररूपयति;—

दीव्वंति जदो णिच्चं गुणेहिं अट्ठेहिं दिव्वभावेहिं ।
भासंतदिव्वकाया तम्हा ते वण्णिया देवा ॥ १५१ ॥

दीव्यन्ति यतो नित्यं गुणैरष्टाभिर्दिव्यभावैः ।
भासमानदिव्यकायाः तस्मात्ते वर्णिता देवाः ॥ १५१ ॥

अथ संसारविलक्षणां स्वाभाविकीं सिद्धगतिमाह;—

जाइजरामरणभया संजोगविजोगदुक्खसण्णाओ ।
रोगादिगा य जिस्से ण संति सा होदि सिद्धगई ॥ १५२

जातिजरामरणभयाः संयोगवियोगदुःखसंज्ञाः ।
रोगादिकाश्च यस्यां न सन्ति सा भवति सिद्धगतिः ॥१५२॥

अथ गतिमार्गणायां जीवसंख्यां कथयंस्तावन्नरकगतौ गाथाद्वयेनाह;—

सामण्णा णेरइया घणअंगुलविदियमूलगुणसेढी ।
विदियादि बारदसअडछत्तिदुणिजपदहिदा सेढी१५३

सामान्या नैरयिका घनाङ्गुलद्वितीयमूलगुणश्रेणी ।
द्वितीयादि. द्वादशदशाष्टषट्त्रिद्विनिजपदहिता श्रेणी ॥१५३॥

हेट्ठिमछप्पुढवीणं रासिविहीणो दु सव्वरासी दु ।
पढमावणिम्हि रासी णेरयियाणं तु णिद्दिट्ठो ॥१५४॥

अधस्तनषट्पृथ्वीनां राशिविहीनस्तु सर्वराशिस्तु ।
प्रथमावनौ राशिः नैरयिकाणां तु निर्दिष्टः ॥ १५४ ॥

अथ तिर्यग्जीवसख्या गाथाद्वयेनाह,—

संसारी पंचक्खा तप्पुण्णा तिगदिहीणया कमसो ।
सामण्णा पंचिंदी पंचिंदियपुण्णतेरिक्खा ॥ १५५ ॥

संसारिणः पञ्चाक्षास्तत्पूर्णाः त्रिगतिहीनकाः क्रमशः ।
सामान्याः पञ्चेन्द्रिया पञ्चेन्द्रियपूर्णतैरश्चाः ॥ १५५ ॥

छस्सयजोयणकदिहिदजगपदरं जोणिणीय परिमाणं ।
पुण्णूणा पंचक्खा तिरियअपज्जत्तपरिसंखा ॥ १५६ ॥

षट्शतयोजनकृतिहितजगत्प्रतरं[1] योनिमतीनां परिमाणम् ।
पूर्णोना पंचाक्षाः तिर्यगपर्याप्तपरिसंख्या ॥ १५६ ॥

अथ मनुष्यगतिजीवसख्या गाथात्रयेणाह,—

सेढी सूईअंगुलआदिमतदियपदभाजिदेगूणा ।
सामण्णमणुसरासी पंचमकदिघणसमा पुण्णा ॥ १५७

श्रेणी सूच्यङ्गुलादिमतृतीयपदभाजितैकोना ।
सामान्यमनुष्यराशिः पञ्चमकृतिघनसमाः[2] पूर्णाः ॥ १५७ ॥

तल्लीनमधुगविमलं[3] धूमसिलागाविचोरभयमेरू ।
तटहरिखझसा होंति हु माणुसपज्जत्तसंखंका ॥ १५८ ॥

---

1 जगत्प्रतरमित्यलौकिकसख्या । २. वर्ग । ३. अत्र तकारादिवर्णैः सख्या गृह्यते तद्ग्रहणप्रकारोनया रीत्योक्तः ।

तादिसान्तान्यक्षराणि, भवन्ति हि मानुपपर्याप्तसंख्याङ्काः ॥१५८

पज्जत्तमणुस्साणं तिचउत्थो माणुसीण परिमाणं ।
सामण्णा पुण्णूणा मणुव अपज्जत्तगा होंति ॥ १५९ ॥

पर्याप्तमनुष्याणां त्रिचतुर्थो मानुषीणां परिमाणम् ।
सामान्याः पूर्णोना मानवा अपर्याप्तका भवन्ति ॥ १५९ ॥

अथ देवगतिजीवसख्यां गाथाचतुष्टयेनाह;—

तिण्णिसय जोयणाणं बेसदछप्पण्ण अंगुलाणं च ।
कदिहिदपदरं वेंतरजोइसियाणं च परिमाणं ॥ १६० ॥

त्रिशत योजनानां द्विशतषट्पञ्चाशदङ्गुलानां च ।
कृतिहितप्रतरं व्यन्तरज्योतिष्काणां च परिमाणम् ॥ १६० ॥

घणअंगुलपढमपदं तदियपदं सेढिसंगुणं कमसो ।
भवणे सोहम्मदुगे देवाणं होदि परिमाणं ॥ १६१ ॥

घनाङ्गुलप्रथमपदं तृतीयपदं श्रेणिसंगुणं क्रमशः ।
भवने सौधर्मद्विके देवानां भवति परिमाणम् ॥ १६१ ॥

तत्तो एगारणवसगपणचउणियमूलभाजिदा सेढी ।
पल्लासंखेज्जदिमा पत्तेयं आणदादिसुरा ॥ १६२ ॥

तत एकादशनवसप्तपञ्चचतुर्निजमूलभाजिता श्रेणी ।
पल्यासंख्यातका. प्रत्येकमानतादिसुराः ॥ १६२ ॥

तिगुणा सत्तगुणा वा सव्वट्ठा माणुसीपमाणादो ।
सामण्णदेवरासी जोइसियादो विसेसहिया ॥ १६३ ॥

कटपयपुरस्थवर्णैर्नवनवपंचाष्टकल्पितैः क्रमशः ।
स्वरञ्जनशून्यं संख्या मात्रोपरिमाक्षरं त्याज्यम् ॥ १ ॥ इति ।
अङ्कानां वामतो गतिरित्यपि बोद्धव्यम् ।

१. प्रथमवर्गमूलम् । २. जगच्छ्रेणी । ३. अन्याचार्यापेक्षयोक्तम् ।

त्रिगुणा सप्तगुणा वा सर्वार्था मानुषीप्रमाणतः ।
सामान्यदेवराशिः ज्योतिष्कतो विशेषाधिकः ॥ १६३ ॥

इति गतिमार्गणाधिकारः ।

अथेन्द्रियमार्गणां प्रारभमाण इन्द्रियशब्दस्य निरुक्तिपूर्वकमर्थं कथयति;—

अहमिंदा जह देवा अविसेसं अहमहंत्ति मण्णंता ।
ईसंति एक्कमेक्कं इंदा इव इंदिये जाण ॥ १६४ ॥

अहमिन्द्रा यथा देवा अविशेषमहमहमिति मन्यमानाः ।
ईशते एकैकमिन्द्रा इव इन्द्रियाणि जानीहि ॥ १६४ ॥

अथेन्द्रियभेदस्वरूपं निरूपयति;—

मदियावरणखओवसमुत्थविसुद्धी हु तज्जबोहो वा ।
भाविंदियं तु दव्वं देहुदयजदेहचिण्हं तु ॥ १६५ ॥

मत्यावरणक्षयोपशमोत्थविशुद्धिर्हि तज्जबोधो वा ।
भावेन्द्रियं तु द्रव्यं देहोदयजदेहचिह्नं तु ॥ १६५ ॥

अथ तथाविधेन्द्रियोपलक्षितजीवानाह;—

फासरसगंधरूवे सद्दे णाणं च चिण्हयं जेसिं ।
इगिबितिचदुपंचिंदियजीवा णियभेयभिण्णाओ १६६

स्पर्शरसगंधरूपे शब्दे ज्ञानं च चिह्नकं येषाम् ।
एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियजीवा निजभेदभिन्नाः ॥ १६६ ॥

अथैकेन्द्रियादिजीवाना संभवदिन्द्रियसंख्यां प्ररूपयति,—

एइंदियस्स फुसणं एक्कंवि य होदि सेसजीवाणं ।
होंति कमउड्ढियाइं जिब्भाघाणच्छिसोत्ताइं ॥ १६७ ॥

एकेन्द्रियस्य स्पर्शनमेकमपि च भवति शेषजीवानाम् ।
भवन्ति क्रमवर्द्धितानि जिह्वाघ्राणाक्षिश्रोत्राणि ॥ १६७ ॥

अथ स्पर्शनादीन्द्रियाणां विषयक्षेत्रं गाथात्रयेण प्रमाणयति;—

धणुवीसडदसयकदी जोयणछादालहीणतिसहस्सा ।
अट्ठसहस्स धणूणं विसया दुगुणा असण्णित्ति ॥१६८॥

धनुर्विंशत्यष्टदशककृतिः योजनषट्चत्वारिंशद्धीनत्रिसहस्राणि ।
अष्टसहस्रं धनुषां विषया द्विगुणा असंज्ञीति ॥ १६८ ॥

सण्णिस्स बार सोदे तिण्हं णव जोयणाणि चक्खुस्स ।
सत्तेतालसहस्सा बेसदतेसट्ठिमदिरेया ॥ १६९ ॥

संज्ञिनो द्वादश श्रोत्रे त्रयाणां नव योजनानि चक्षुषः ।
सप्तचत्वारिंशत्सहस्राणि द्विशतत्रिषष्ट्यतिरेकाणि ॥ १६९ ॥

तिण्णिसयसट्ठिविरहिदलक्खं दसमूलताडिदे मूलं ।
णवगुणिदे सट्ठिहिदे चक्खुप्फासस्स अद्धाणं ॥१७०॥

त्रिशतषष्टिविरहितलक्षं दशमूलताडिते मूलम् ।
नवगुणिते षष्टिहिते चक्षुःस्पर्शस्य अध्वानम् ॥ १७० ॥

अथेन्द्रियाणामाकार निर्दिशति;—

चक्खू सोदं घाणं जिब्भायारं मसूरजवणाली ।
अतिमुत्तखुरप्पसमं फासं तु अणेयसंठाणं ॥ १७१ ॥

चक्षुः श्रोत्रं घ्राणं जिह्वाकारं मसूरयवनाली ।
अतिमुक्तक्षुरप्रसमं स्पर्शनं तु अनेकसंस्थानम् ॥ १७१ ॥

अथेन्द्रियसंस्थानानां प्रदेशावगाहं प्रमाणयति;—

अंगुलअसंखभागं संखेज्जगुणं तदो विसेसहियं ।
तत्तो असंखगुणिदं अंगुलसंखेज्जयं तत्तु ॥ १७२ ॥

अङ्गुलासंख्यभागं संख्यातगुणं ततो विशेषाधिकम् ।
ततोऽसंख्यगुणितमङ्गुलसंख्यातं तत्तु ॥ १७२ ॥

---

१. चतुर्हस्तप्रमाणं धनुः । २. चक्षुर्ज्ञानस्य । ३. विषयः ।

अथ स्पर्शनेन्द्रियप्रदेशावगाहप्रमाणमाह;—

सुहुमणिगोदअपज्जत्तयस्स जादस्स तदियसमयम्हि
अंगुलअसंखभागं जहण्णमुक्कस्सयं मच्छे ॥ १७३ ॥

सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तकस्य जातस्य तृतीयसमये ।
अङ्गुलासंख्यभागं जघन्यमुत्कृष्टकं मत्स्ये ॥ १७३ ॥

एवमिन्द्रियज्ञानिसंसारिजीवान् प्ररूप्याधुनातीन्द्रियज्ञानिनः प्ररूपयति;—

णवि इंदियकरणजुदा अवग्गहादीहि गाहया अत्थे ।
णेव य इंदियसोक्खा अणिंदियाणंतणाणसुहा ॥ १७४

नापि इन्द्रियकरणयुता अवग्रहादिभिः ग्राहका अर्थे ।
नैव च इन्द्रियसौख्या अनिन्द्रियानन्तज्ञानसुखाः ॥ १७४ ॥

अथैकेन्द्रियादीनां संक्षेपतः संख्यामाह;—

थावरसंखपिपीलियभमरमणुस्सादिगा सभेदा जे ।
जुगवारमसंखेज्जाणंताणंता णिगोदभवा ॥ १७५ ॥

स्थावरसंखपिपीलिकाभ्रमरमनुष्यादिकाः सभेदा ये ।
द्विकवारमसंख्याता अनन्तानन्ता निगोदभवा. ॥ १७५ ॥

अथ विशेषसख्या कथयस्तावदेकेन्द्रियसंख्यामाह;—

तसहीणो संसारी एयक्खा ताण संखगा भागा ।
पुण्णाणं परिमाणं संखेज्जदिमं अपुण्णाणं ॥ १७६ ॥

त्रसहीनः संसारी एकाक्षाः तेषां संख्यका भागाः ।
पूर्णानां परिमाणं संख्यकमपूर्णानाम् ॥ १७६ ॥

तेषामवान्तरभेदसंख्याविशेषमाह,—

बादरसुहुमा तेसिं पुण्णापुण्णेत्ति छव्विहाणंपि ।
तक्कायमग्गणाये भणिज्जमाणक्कमो णेयो ॥ १७७ ॥

बादरसूक्ष्मास्तेषां पूर्णापूर्णा इति षड्विधानामपि ।
तत्कायमार्गणायां भणिष्यमाणक्रमो ज्ञेयः ॥ १७७ ॥

अथ त्रसजीवसंख्यां गाथात्रयेणाह;—

बितिचपमाणमसंखेणवहिदपदरंगुलेण हिदपदरं ।
हीणकमं पडिभागो आवलियासंखभागो दु ॥ १७८ ॥

द्वित्रिचतुःप्रमाणमसंख्येनावहितप्रतराङ्गुलेन हितप्रतरम् ।
हीनक्रमं प्रतिभाग आवलिकासंख्यभागस्तु ॥ १७८ ॥

तद्विभागक्रममाह;—

बहुभागे समभागो चउण्हमेदेसिमेक्कभागम्हि ।
उत्तकमो तत्थवि बहुभागो बहुगस्स देओ दु ॥ १७९ ॥

बहुभागे समभागश्चतुर्णामेतेषामेकभागे ।
उक्तक्रमस्तत्रापि बहुभागो बहुकस्य देयस्तु ॥ १७९ ॥

तिबिपचपुण्णपमाणं पदरंगुलसंखभागहिदपदरं ।
हीणकमं पुण्णूणा बितिचपजीवा अपज्जत्ता ॥ १८० ॥

त्रिद्विपंचपूर्णप्रमाणं प्रतराङ्गुलसंख्यभागहितप्रतरम्[3] ।
हीनक्रमं पूर्णोना द्वित्रिचपजीवा अपर्याप्ताः ॥ १८० ॥

इतीन्द्रियप्ररूपणाधिकारः ।

अथ कायमार्गणां प्ररूपयति;—

जाईअविणाभावीतसथावरउदयजो हवे काओ ।
सो जिणमदम्हि भणिओ पुढवीकायादिछब्भेयो ॥ १८१ ॥

जात्यविनाभावित्रसस्थावरोदयजो भवेत् कायः ।
स जिनमते भणितः पृथ्वीकायादिषड्भेदः ॥ १८१ ॥

---

१. कायापेक्षया पञ्च स्थावरा एकत्रस इति षड्विधा. । २. पञ्च चतः ।
३. जगत्प्रतरम् ।

अथ स्थावरकायपञ्चक अपञ्चयन्नादौ चतुर्णामुत्पत्तिकारणं भेदं च द्वयेनाह;—

पुढवीआऊतेऊवाऊकम्मोदयेण तत्थेव ।
णियवण्णचउक्कजुदो ताणं देहो हवे णियमा ॥ १८२ ॥

पृथिव्यप्तेजोवायुकर्मोदयेन तत्रैव ।
निजवर्णचतुष्कयुतस्तेषां देहो भवेन्नियमात् ॥ १८२ ॥

बादरसुहुमुदयेण य बादरसुहुमा हवंति तद्देहा ।
घादसरीरं थूलं अघाददेहं हवे सुहुमं ॥ १८३ ॥

वादरसूक्ष्मोदयेन च बादरसूक्ष्मा भवन्ति तद्देहाः ।
घातशरीरं स्थूलमघातदेहं भवेत् सूक्ष्मम् ॥ १८३ ॥

इदानीं तद्देहप्रमाणमाह;—

तद्देहमंगुलस्स असंखभागस्स विंदमाणं तु ।
आधारे थूलाओ सव्वत्थ णिरंतरा सुहुमा ॥ १८४ ॥

तद्देहमङ्गुलस्यासंख्यभागस्य वृन्दमानं[1] तु ।
आधारे स्थूलाः सर्वत्र निरन्तराः सूक्ष्माः ॥ १८४ ॥

अथ वनस्पतिकायस्वरूपं तद्भेदं च गाथाषट्केनाह;—

उदये दु वणप्फदिकम्मस्स य जीवा वणप्फदी होंति ।
पत्तेयं सामण्णं पदिट्ठिदरेत्ति पत्तेयं ॥ १८५ ॥

उदये तु वनस्पतिकर्मणश्च जीवा वनस्पतयो भवन्ति ।
प्रत्येकं सामान्यं प्रतिष्ठितेतरे इति प्रत्येकम् ॥ १८५ ॥

मूलग्गपोरबीजा कंदा तह खंधबीजबीजरुहा ।
सम्मुच्छिमा य भणिया पत्तेयाणंतकाया य ॥ १८६

मूलाग्रपर्वबीजाः कंदास्तथा स्कन्धबीजबीजरुहाः ।
संमूर्च्छिमाश्च भणिताः प्रत्येका अनन्तकायाश्च ॥ १८६ ॥

---

1. घनमानम् ।

गूढसिरसंधिपव्वं समभंगमहीरुयं च छिण्णरुहं।
साहारणं सरीरं तव्विवरीयं च पत्तेयं ॥ १८७ ॥

गूढशिरासंधिपर्वं समभङ्गमहीरुकं[1] च छिन्नरुहम्।
साधारणं[2] शरीरं तद्विपरीतं च प्रत्येकम्[3] ॥ १८७ ॥

मूले कंदे छल्लीपवालसालदलकुसुमफलवीजे।
समभंगे सदि णंता असमे सदि होंति पत्तेया ॥१८८॥

मूले कंदे त्वक्प्रवालशालदलकुसुमफलवीजे।
समभङ्गे सति अनन्ता असमे सति भवन्ति प्रत्येकाः॥१८८॥

कंदस्स व मूलस्स व सालाखंधस्स वावि बहुलतरी।
छल्ली साणंतजिया पत्तेयजिया तु तणुकदरी ॥ १८९ ॥

कन्दस्य वा मूलस्य वा शालास्कन्धस्य वापि बहुलतरा।
त्वक् सा अनन्तजीवा[4] प्रत्येकजीवा तु तनुकतरा ॥ १८९ ॥

वीजे जोणीभूदे जीवो चंकमदि सो व अण्णो वा।
जेवि य मूलादीया ते पत्तेया पढमदाए ॥ १९० ॥

वीजे योनीभूते[5] जीवः चङ्क्रम्यते स वा अन्यो वा।
येपि च मूलादिकास्ते प्रत्येकाः प्रथमतायाम् ॥ १९० ॥

अथ साधारणशरीरवनस्पतिस्वरूपं गाथासप्तकेनाह;—

साहारणोदयेण णिगोदसरीरा हवंति सामण्णा।
ते पुण दुविहा जीवा वादरसुहुमात्ति विण्णेया ॥ १९१

साधारणोदयेन निगोदशरीरा भवन्ति सामान्याः।
ते पुनर्द्विविधा जीवा वादरसूक्ष्मा इति विज्ञेयाः ॥ १९१ ॥

साहारणमाहारो साहारणमाणपाणगहणं च।
साहारणजीवाणं साहारणलक्खणं भणियं ॥ १९२

---

१. अहीरुकमन्तर्गतसूत्ररहितम्। २. प्रतिष्ठितप्रत्येकम्। ३. अप्रतिष्ठितप्रत्येकम्। ४. प्रतिष्ठितप्रत्येकजीवाः। ५. अविनष्टशक्तिके।

साधारणमाहारः साधारणमानापानग्रहणं च ।
साधारणजीवानां साधारणलक्षणं भणितम् ॥ १९२ ॥

जत्थेक्कु मरइ जीवो तत्थ दु मरणं हवे अणंताणं ।
वक्कमइ जत्थ एक्को वक्कमणं तत्थणंताणं ॥ १९३ ॥

यत्रैको म्रियते जीवस्तत्र तु मरणं भवेत् अनन्तानाम् ।
प्रक्रामति यत्रैकः प्रक्रमण तत्रानन्तानाम् ॥ १९३ ॥

तत्र बादरनिगोदजीवशरीरसंख्यानयनार्थं सोदाहरणं गाथाद्वयमाह;—

खंधा असंखलोगा अंडरआवासपुलविदेहावि ।
हेट्ठिल्लजोणिगाओ असंखलोगेण गुणिदकमा ॥१९४॥

स्कन्धा असंख्यलोका अंडरावासपुलविदेहा अपि ।
अधस्तनयोनिका असंख्यलोकेन गुणितक्रमाः ॥ १९४ ॥

जंबूदीवं भरहो कोसलसागेदतग्घराइं वा ।
खंधंडरआवासा पुलविशरीराणि दिट्ठंता ॥ १९५ ॥

जम्बूद्वीपो भरतः कोशलसाकेततद्गृहाणि वा ।
स्कन्धाण्डरावासाः पुलविशरीराणि दृष्टान्ताः ॥ १९५ ॥

एगणिगोदसरीरे जीवा दव्वप्पमाणदो दिट्ठा ।
सिद्धेहिं अणंतगुणा सव्वेण वितीदकालेण ॥ १९६ ॥

एकनिगोदशरीरे जीवा द्रव्यप्रमाणतो दृष्टाः
सिद्धैरनन्तगुणा. सर्वेण व्यतीतकालेन ॥ १९६ ॥

अत्थि अणंता जीवा जेहि ण पत्तो तसाण परिणामो ।
भावकलंकसुपउरा णिगोदवासं ण मुंचंति ॥ १९७ ॥

सन्ति अनन्ता जीवा यैर्न प्राप्तः त्रसानां परिणामः ।
भावकलङ्कसुप्रचुरा निगोदवासं न मुञ्चन्ति ॥ १९७ ॥

---

१. अनेन जीवाना द्वैविध्य सूचित तेन केचिज्जीवाः कदाचिदष्टसमयाधिक-षण्मासाभ्यन्तरे निगोदान्निस्सरन्ति ॥

अथ त्रसकायं गाथाद्वयेनाह;—

बिहि तिहि चदुहिं पंचहि सहिया जे इंदिएहिं लोयम्मि
ते तसकाया जीवा णेया वीरोवदेसेण ॥ १९८ ॥

द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्भिः पञ्चभिः सहिता ये इन्द्रियैर्लोके ।
ते त्रसकाया जीवा ज्ञेया वीरोपदेशेन ॥ १९८ ॥

उववादमारणंतियपरिणदतसमुज्झिऊण सेसतसा ।
तसणालिबाहिरम्मि य णत्थित्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं १९९

उपपादमारणान्तिकपरिणतत्रसमुज्झित्वा शेषत्रसाः ।
त्रसनालीबाह्ये च न संतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ १९९ ॥

अथ वनस्पतिवदन्येषामपि जीवानां प्रतिष्ठितादिविभागं कथयति;—

पुढवीआदिचउण्हं केवलिआहारदेवणिरयंगा ।
अपदिट्ठिदा णिगोदहिं पदिट्ठिदंगा हवे सेसा ॥ २०० ॥

पृथिव्यादिचतुर्णां केवल्याहारदेवनिरयाङ्गानि ।
अप्रतिष्ठितानि निगोदैः प्रतिष्ठिताङ्गा भवन्ति शेषाः ॥२००॥

अथ स्थावरकायिकानां त्रसकायिकानां च शरीरसंस्थानमाह;—

मसुरंबुबिंदुसूईकलावधयसण्णिहो हवे देहो ।
पुढवीआदिचउण्हं तरुतसकाया अणेयविहा ॥२०१॥

मसूराम्बुविन्दुसूचीकलापध्वजसन्निभो भवेद्देहः ।
पृथिव्यादिचतुर्णां तरुत्रसकाया अनेकविधाः ॥ २०१ ॥

एवं कायमार्गणां प्ररूप्य कायसहितस्य संसारिणो दृष्टान्तपूर्वकं व्यवहारमाह;—

जह भारवहो पुरिसो वहइ भरं गेहिऊण कावलियं ।
एमेव वहइ जीवो कम्मभरं कायकावलियं ॥ २०२ ॥

यथा भारवहः पुरुषो वहति भारं गृहीत्वा कावटिकम् ।
एवमेव वहति जीवः कर्मभरं कायकावटिकम् ॥ २०२ ॥

अथ दृष्टान्तपुरस्सर कायमार्गणातीत सहेतुक सिद्धस्वरूपमाह;—

जह कंचणमग्गिगयं मुंचइ किट्टेण कालियाए य।
तह कायबंधमुक्का अकाइया झाणजोगेण ॥ २०३ ॥

यथा काञ्चनमग्निगतं मुच्यते किट्टेन कालिकया च।
तथा कायबन्धमुक्ता अकायिका ध्यानयोगेन ॥ २०३ ॥

अथ पृथिवीकायिकादिजीवसंख्यामेकादशगाथासूत्रैः व्याख्याति;—

आउट्टरासिवारं लोगे अण्णोण्णसंगुणे तेऊ।
भूजलवाऊ अहिया पडिभागोऽसंखलोगो दु ॥२०४॥

सार्धत्रयराशिवारं लोके अन्योन्यसंगुणे तेजः।
भूजलवायव अधिकाः प्रतिभागोऽसंख्यलोकस्तु ॥ २०४ ॥

अपदिट्ठिदपत्तेया असंखलोगप्पमाणया होंति।
तत्तो पदिट्ठिदा पुण असंखलोगेण संगुणिदा॥ २०५॥

अप्रतिष्ठितप्रत्येका असंख्यलोकप्रमाणका भवन्ति।
ततः प्रतिष्ठिता. पुन. असंख्यलोकेन संगुणिताः ॥ २०५ ॥

तसरासिपुढविआदीचउक्कपत्तेयहीणसंसारी।
साहारणजीवाणं परिमाणं होदि जिणदिट्ठं ॥ २०६ ॥

त्रसराशिपृथिव्यादिचतुष्कप्रत्येकहीनसंसारी।
साधारणजीवानां परिमाणं भवति जिनदिष्टम् ॥ २०६ ॥

सगसगअसंखभागो वादरकायाण होदि परिमाणं।
सेसा सुहुमपमाणं पडिभागो पुव्वणिद्दिट्ठो ॥ २०७॥

स्वकस्वकासंख्यभागो वादरकायानां भवति परिमाणम्।
शेषाः सूक्ष्मप्रमाणं प्रतिभागः पूर्वनिर्दिष्टः ॥ २०७ ॥

---

१ वहिर्मलेन। २. वैवर्ण्यरूपान्तर्मलेन। ३. लोकप्रदेशप्रमाणानि शलाकाविरलनदेयराशय. स्थाप्यन्ते तत्र गणितानुसारेण सार्धत्रयवारं शलाकाराशिं संस्थाप्य परस्पर गुणिते। ४. अधिकागमननिमित्तं प्रतिभागहारः।

सुहुमेसु संखभागं संखाभागा अपुण्णगा इदरा ।
जस्सि अपुण्णद्धादो पुण्णद्धा संखगुणिदकमा ॥ २०८ ॥

सूक्ष्मेषु संख्यभागः संख्यभागा अपूर्णका इतरे ।
यस्मादपूर्णाद्धातः पूर्णाद्धा संख्यगुणितक्रमः ॥ २०८ ॥

पल्लासंखेज्जवहिदपदरंगुलभाजिदे जगप्पदरे ।
जलभूणिपबादरया पुण्णा आवलिअसंखभजिदकमा ॥

पल्यासंख्यातावहितप्रतराङ्गुलभाजिते जगत्प्रतरे ।
जलभूनिपवादरकाः पूर्णा आवल्यसंख्यभाजितक्रमाः ॥२०९॥

विंदावलिलोगाणमसंखं संखं च तेउवाऊणं ।
पज्जत्ताण पमाणं तेहिं विहीणा अपज्जत्ता ॥ २१० ॥

वृन्दावलिलोकानामसंख्यं संख्यं च तेजोवायूनाम् ।
पर्याप्तानां प्रमाणं तैर्विहीना अपर्याप्ताः ॥ २१० ॥

साहरणवादरेसु असंखं भागं असंखगा भागा ।
पुण्णाणमपुण्णाणं परिमाणं होदि अणुकमसो ॥२११॥

साधारणवादरेषु असंख्यं भागमसंख्यका भागाः ।
पूर्णानामपूर्णानां परिमाणं भवत्यनुक्रमशः ॥ २११ ॥

आवलिअसंखसंखेणवहिदपदरंगुलेण हिदपदरं ।
कमसो तसतप्पुणा पुण्णूणतसा अपुण्णा हु ॥ २१२

आवल्यसंख्यसंख्येनावहितप्रतराङ्गुलेन हितप्रतरम् ।
क्रमशस्त्रसतत्पूर्णाः पूर्णोनत्रसा अपूर्णा हि ॥ २१२ ॥

तत्र बादरतेजस्कायिकादिषड्राशीनां संख्याविशेषनिर्णयार्थं द्वयेनाहः—

आवलिअसंखभागेणवहिदपल्लूणसायरद्धछिदा ।
बादरतेपणिभूजलवादाणं चरिम सायरं पुण्णं ॥२१३

आवल्यसंख्यभागेनावहितपल्योनसागरार्धच्छेदाः ।
बादरतेपनिभूजलवातानां चरमः सागरः पूर्णः ॥ २१३ ॥

तेवि विसेसेणहिया पल्लासंखेज्जभागमेत्तेण ।
तम्हा ते रासीओ असंखलोगेण गुणिदकमा ॥ २१४ ॥

तेपि विशेषेणाधिकाः पल्लासंख्यातभागमात्रेण ।
तस्मात्ते राशयोऽसंख्यलोकेन गुणितक्रमाः ॥ २१४ ॥

तत्रापि लब्धानयने त्रैराशिककरणसूत्रमाह;—

दिण्णच्छेदेणवहिदइट्ठच्छेदेहिं पयदविरलणं भजिदे ।
लद्धमिदइट्ठरासीणण्णोण्णहदीए होदि पयदधणं२१५

देयच्छेदेनावहितेष्टच्छेदैः प्रकृतविरलनं भजिते ।
लब्धमितेष्टराश्यन्योन्यहत्या भवति प्रकृतधनम् ॥ २१५ ॥

॥ इति कायमार्गणाधिकारः ॥

अथ शास्त्रकारो योगमार्गणामारभमाणस्तदादौ योगस्य सामान्यलक्षण-माह;—

पुग्गलविवाइदेहोदयेण मणवयणकायजुत्तस्स ।
जीवस्स जा हु सत्ती कम्मागमकारणं जोगो ॥२१६॥

पुद्गलविपाकिदेहोदयेन मनोवचनकाययुक्तस्य ।
जीवस्य या हि शक्तिः कर्मागमकारणं योगः ॥ २१६ ॥

अथ योगविशेषलक्षणमाह,—

मणवयणाण पउत्ती सच्चासच्चुभयत्थेसु ।
तण्णामं होदि तदा तेहि दु जोगा हु तज्जोगा॥२१७॥

---

१. वातकायिकस्य सपूर्णसागरोपममात्रा अर्द्धच्छेदा इति भाव । २ देय-राश्यर्धच्छेदेन । ३ परस्पर गुणितेन । ४ अङ्गोपाङ्गनामकर्मण । ५. कर्मे-त्युपलक्षण तेन नोकर्मवर्गणारूपपुद्गलस्कन्धानामप्यागमन गृह्यते ।

मनोवचनयोः प्रवृत्तयः सत्यासत्योभयानुभयार्थेषु ।
तन्नाम भवति तदा तैस्तु योगात् हि तद्योगाः ॥ २१७ ॥

तत्रापि मनोवचनयोगयोर्विशेषलक्षणं गाथाचतुष्टयेनाह;—

सब्भावमणो सच्चो जो जोगो तेण सच्चमणजोगो ।
तव्विवरीओ मोसो जाणुभयं सच्चमोसोत्ति ॥ २१८ ॥

सद्भावमनः सत्यं यो योगस्तेन सत्यमनोयोगः ।
तद्विपरीतो मृषा जानीहि उभयं सत्यमृषेति ॥ २१८ ॥

ण य सच्चमोसजुत्तो जो दु मणो सो असच्चमोसमणो ।
जो जोगो तेण हवे असच्चमोसो दु मणजोगो ॥ २१९ ॥

न च सत्यमृषायुक्तं यत्तु मनः तदसत्यमृषामनः ।
यो योगस्तेन भवेदसत्यमृषा तु मनोयोगः ॥ २१९ ॥

दसविहसच्चे वयणे जो जोगो सो दु सच्चवचिजोगो ।
तव्विवरीओ मोसो जाणुभयं सच्चमोसोत्ति ॥ २२० ॥

दशविधसत्ये वचने यो योगः स तु सत्यवचोयोगः ।
तद्विपरीतो मृषा जानीहि उभयं सत्यमृषेति ॥ २२० ॥

जो णेव सच्चमोसो सो जाण असच्चमोसवचिजोगो ।
अमणाणं जा भासा सण्णीणामंतणीआदी ॥ २२१ ॥

यो नैव सत्यमृषा स जानीहि असत्यमृषावचोयोगः ।
अमनसां या भाषा संज्ञिनामामन्त्रण्यादि. ॥ २२१ ॥

अथ जनपदादिदशविधसत्यमुदाहरणपूर्वक गाथात्रयेणाह;—

जणवदसम्मदिठवणाणामे रूवे पडुच्चववहारे ।
संभावणे य भावे उवमाए दसविहं सच्चं ॥ २२२ ॥

जनपदसम्मतिस्थापनानाम्नि रूपे प्रतीत्यव्यवहारे ।
संभावनायां च भावे उपमायां दशविधं सत्यम् ॥ २२२ ॥

भत्तं देवी चंदप्पहपडिमा तह य होदि जिणदत्तो ।
सेदो दिग्घो रज्झदि कूरोत्ति य जं हवे वयणं ॥ २२३ ॥

भक्तं देवी चन्द्रप्रभप्रतिमा तथा च भवति जिनदत्तः ।
श्वेतो दीर्घो रध्यते क्रूरमिति च यद्भवेद्वचनम् ॥ २२३ ॥

सक्को जंबूदीवं पल्लट्टदि पाववज्जवयणं च ।
पल्लोवमं च कमसो जणवदसच्चादिदिट्ठंता ॥ २२४ ॥

शक्रो जम्बूद्वीपं परिवर्तयति पापवर्जवचनं च ।
पल्योपमं च क्रमशो जनपदसत्यादिदृष्टान्ताः ॥ २२४ ॥

अथानुभयवचनभेदान् गाथाद्वयेनाह;—

आमंतणि आणवणी याचणियापुच्छणी य पण्णवणी ।
पच्चक्खाणी संसयवयणी इच्छाणुलोमा य ॥ २२५ ॥

आमन्त्रणी आज्ञापनी याचनी आपृच्छनी च प्रज्ञापनी ।
प्रत्याख्यानी संशयवचनी इच्छानुलोम्नी च ॥ २२५ ॥

णवमी अणक्खरगदा असच्चमोसा हवंति भासाओ ।
सोदाराणं जम्हा वत्तावत्तंससंजणया ॥ २२६ ॥

नवमी अनक्षरगता असत्यमृषा भवन्ति भाषाः ।
श्रोतृणां यस्माद् व्यक्ताव्यक्तांशसंज्ञापिकाः ॥ २२६ ॥

अथ सत्यानुभयासत्योभयमनोवचनयोगानां कारणं कथयति;—

मणवयणाणं मूलणिमित्तं खलु पुण्णदेहउदओ दु ।
मोसुभयाणं मूलणिमित्तं खलु होदि आवरणं ॥ २२७

---

१. ओदनम् ।

मनोवचनयोर्मूलनिमित्तं खलु पूर्णदेहोदयस्तु ।
मृषोभययोर्मूलनिमित्तं खलु भवत्यावरणम् ॥ २२७ ॥

अथ सयोगकेवलिनि मनोयोगसंभवप्रकारं गाथाद्वयेनाह;—

णसहियाणं वयणं दिट्ठं तप्पुव्वमिदि सजोगम्हि ।
उत्तो मणोवयारेणिंदियणाणेण हीणम्हि ॥ २२८ ॥

मनःसहितानां वचनं दृष्टं तत्पूर्वमिति सयोगे ।
उक्तो मनउपचारेणेन्द्रियज्ञानेन हीने ॥ २२८ ॥

अथोपचारकथनस्य प्रयोजनमिदानीमुच्यते;—

अंगोवंगुदयादो दव्वमणट्ठं जिणिंदचंदम्हि ।
मणवग्गणखंधाणं आगमणादो दु मणजोगो ॥ २२९ ॥

अङ्गोपाङ्गोदयात् द्रव्यमनःस्थं जिनेन्द्रचन्द्रे ।
मनोवर्गणास्कन्धानामागमनात् तु मनोयोगः ॥ २२९ ॥

अथ काययोगं कथयन् प्रथममौदारिककाययोगं निरुक्तिपूर्वकं कथयति;—

पुरु महदुदारुरालं एयट्ठो संविजाण तम्हि भवं ।
ओरालियं तमुच्चइ ओरालियकायजोगो सो ॥ २३० ॥

पुरु महदुदारमुरालमेकार्थः संविजानीहि तस्मिन् भवम् ।
औरालिकं तदुच्यते औरालिककाययोगः सः ॥ २३० ॥

अथौदारिककायमिश्रयोगं प्ररूपयति;—

ओरालिय उत्तत्थं विजाण मिस्सं तु अपरिपुण्णं तं ।
जो तेण संपजोगो ओरालियमिस्सजोगो सो ॥ २३१ ॥

औरालिकमुक्तार्थं विजानीहि मिश्रं तु अपरिपूर्णं तत् ।
यस्तेन संप्रयोग औरालिकमिश्रयोगः सः ॥ २३१ ॥

अथ वैक्रियिककाययोगं कथयति;—

विविहगुणइड्ढिजुत्तं विक्किरियं वा हु होदि वेगुव्वं।
तिस्से भवं च णेयं वेगुव्वियकायजोगो सो ॥ २३२॥

विविधगुणर्द्धियुक्तं विक्रियं वा हि भवति विगूर्वम्।
तस्मिन् भवं च ज्ञेयं वैगूर्विककाययोगः सः ॥ २३२ ॥

अथ वैक्रियिककाययोगस्य सभवस्थानान्तरमाह;—

वादरतेऊवाऊपंचिंदियपुण्णगा विगुव्वंति।
ओरालियं सरीरं विगुव्वणप्पं हवे जेसिं ॥ २३३ ॥

वादरतेजोवायुपंचेन्द्रियपूर्णका विगूर्वन्ति।
औरालिकं शरीरं विगूर्वणात्मकं भवेत् येषाम् ॥ २३३ ॥

अथ वैक्रियिककायमिश्रयोगमाह;—

वेगुव्विय उत्तत्थं विजाण मिस्सं तु अपरिपुण्णं तं।
जो तेण संपजोगो वेगुव्वियमिस्सजोगो सो ॥ २३४॥

वैगूर्विकमुक्तार्थं विजानीहि मिश्रं तु अपरिपूर्णं तत्।
यस्तेन संप्रयोगो वैगूर्विकमिश्रयोगः सः ॥ २३४ ॥

अथाहारककाययोग गाथापञ्चकेन प्ररूपयति;—

आहारस्सुदयेण य पमत्तविरदस्स होदि आहारं।
असंजमपरिहरणट्ठं संदेहविणासणट्ठं च ॥ २३५ ॥

आहारकस्योदयेन च प्रमत्तविरतस्य भवति आहारकम्।
असंयमपरिहरणार्थं सदेहविनाशनार्थं च ॥ २३५ ॥

णियखेत्ते केवलिदुगविरहे णिक्कमणपहुदिकल्लाणे।
परखेत्ते संवित्ते जिणजिणघरवंदणट्ठं च ॥ २३६ ॥

निजक्षेत्रे केवलिद्विकविरहे निःक्रमणप्रभृतिकल्याणे।
परक्षेत्रे संवृत्ते जिनजिनगृहवंदनार्थं च ॥ २३६ ॥

उत्तमअंगम्हि हवे धादुविहीणं सुहं असंघडणं।
सुहसंठाणं धवलं हत्थपमाणं पसत्थुदयं ॥ २३७ ॥

उत्तमाङ्गे भवेत् धातुविहीनं शुभमसंहननम् ।
शुभसंस्थानं धवलं हस्तप्रमाणं प्रशस्तोदयम् ॥ २३७ ॥

अव्वाघादी अंतोमुहुत्तकालट्ठिदी जहण्णिदरे।
पज्जत्तीसंपुण्णे मरणंपि कदाचि संभवइ ॥ २३८ ॥

अव्याघाती अन्तर्मुहूर्त्तकालस्थिती जघन्येतरे ।
पर्याप्तिसंपूर्णायां मरणमपि कदाचित् संभवति ॥ २३८ ॥

आहरदि अणेण मुणी सुहुमे अत्थे सयस्स संदेहे।
गत्ता केवलिपासं तम्हा आहारगो जोगो ॥ २३९ ॥

आहरत्यनेन मुनिः सूक्ष्मानर्थान् स्वस्य संदेहे ।
गत्वा केवलिपार्श्वं तस्मादाहारको योगः ॥ २३९ ॥

अथाहारककायमिश्रयोगं प्ररूपयति;—

आहारयमुत्तत्थं विजाण मिस्सं तु अपरिपुण्णं तं।
जो तेण संपजोगो आहारयमिस्सजोगो सो ॥ २४० ॥

आहारकमुक्तार्थं विजानीहि मिश्रं तु अपरिपूर्णं तत् ।
यस्तेन संप्रयोग आहारकमिश्रयोगः सः ॥ २४० ॥

अथ कार्मणकाययोगं निरूपयति;—

कम्मेव य कम्मभवं कम्मइयं तेण जो दु संजोगो।
कम्मइयकायजोगो इगिविगतिगसमयकालेसु ॥ २४१

कर्मैव च कर्मभवं कार्मणं तेन यस्तु संयोगः ।
कार्मणकाययोग एकद्विकत्रिकसमयकालेषु ॥ २४१ ॥

अथ योगप्रवृत्तिप्रकारमाह;—

वेगुव्वियआहारयकिरिया ण समं पमत्तविरदम्हि ।
जोगोवि एक्ककाले एक्केव य होदि णियमेण ॥ २४२ ॥

वैगूर्विकाहारकक्रिया न समं प्रमत्तविरते ।
योगोऽपि एककाले एक एव च भवति नियमेन ॥ २४२ ॥

अथ योगरहितात्मस्वरूपं प्ररूपयति,—

जेसिं ण संति जोगा सुहासुहा पुण्णपावसंजणया ।
ते होंति अजोगिजिणा अणोवमाणंतबलकलिया २४३

येषां न सन्ति योगाः शुभाशुभाः पुण्यपापसंजनकाः ।
ते भवन्ति अयोगिजिना अनुपमानन्तबलकलिताः ॥ २४३ ॥

अथ शरीरस्य कर्मनोकर्मविभागं कथयति,—

ओरालियवेगुव्वियआहारयतेजणामकम्मुदये ।
चउणोकम्मसरीरा कम्मेव य होदि कम्मइयं ॥ २४४ ॥

औरालिकवैगूर्विकाहारकतेजोनामकर्मोदये ।
चतुर्नोकर्मशरीराणि कर्मैव च भवति कार्मणम् ॥ २४४ ॥

अथौदारिकादिशरीराणां समयप्रबद्धादिसंख्यां गाथाद्वयेनाह,—

परमाणूहिं अणंतहिं वग्गणसण्णा हु होदि एक्का हु ।
ताहि अणंतहिं णियमा समयपबद्धो हवे एक्को ॥२४५॥

परमाणुभिरनन्तैर्वर्गणासंज्ञा हि भवत्येका हि ।
ताभिरनन्तैर्नियमात् समयप्रबद्धो भवेदेकः ॥ २४५ ॥

ताणं समयपबद्धा सेढिअसंखेज्जभागगुणिदकमा ।
णंतेण य तेजदुगा परं परं होदि सुहुमं खु ॥ २४६ ॥

---

१. समयेन प्रबध्यतेस्म कर्मनोकर्मरूपतया आत्मना सबध्यतेस्म यः पुद्गल-स्कध स समयप्रबद्ध ।

तेषां समयप्रबद्धाः श्रेण्यसंख्यभागगुणितक्रमा ।
अनन्तेन च तेजोद्विकाः परं परं भवति सूक्ष्मं खलु ॥ २४६ ॥

अथौदारिकादिशरीराणां समयप्रबद्धवर्गणयोरवगाहनभेदमाह;—

ओगाहणाणि ताणं समयपबद्धाण वग्गणाणं च ।
अंगुलअसंखभागा उवरुवरिमसंखगुणहीणा ॥२४७॥

अवगाहनानि तेषां समयप्रबद्धानां वर्गणानां च ।
अङ्गुलासंख्यभागा उपर्युपरि असंख्यगुणहीनानि ॥ २४७ ॥

अमुमेवार्थं श्रीमाधवचन्द्रत्रैविद्यदेवा अपि कथयन्ति;—

तस्समयबद्धवग्गणओगाहो सूइअंगुलासंख ।
भागहिदबिंदअंगुलमुवरुवरिं तेण भजिदकमा ॥ २४७

तत्समयबद्धवर्गणावगाहः सूच्यङ्गुलासंख्य ।
भागहितबृन्दाङ्गुलमुपर्युपरि तेन भजितक्रमाः ॥ २४७ ॥

अथ विस्रसोपचयस्वरूपं प्ररूपयति;—

जीवादोणंतगुणा पडिपरमाणुम्हि विस्ससोवचया ।
जीवेण य समवेदा एक्केक्कं पडि समाणा हु ॥ २४८ ॥

जीवतोऽनन्तगुणा प्रतिपरमाणौ विस्रसोपचयाः ।
जीवेन च समवेता एकैकं प्रति समाना हि ॥ २४८ ॥

अथ कर्मनोकर्मोत्कृष्टसंचयस्वरूपस्थानलक्षणं निरूपयति;—

उक्कस्सट्ठिदिचरिमे सगसगउक्कस्ससंचओ होदि ।
पणदेहाणं वरजोगादिससामग्गिसहियाणं ॥ २४९ ॥

उत्कृष्टस्थितिचरमे स्वकस्वकोत्कृष्टसंचयो भवति ।
पञ्चदेहानां वरयोगादिस्वसामग्रीसहितानाम् ॥ २४९ ॥

---

१. इद गाथासूत्रं केशववर्णिना न गृहीतं श्रीमदभयचन्द्रसूरिसिद्धान्तचक्रवर्तिभिर्गृहीतं तदनुसारेण श्रीमद्विद्वच्छिरोमणिभाषाकारटोडरमल्लेनापि भाषाव्याख्या कृतास्ति ।

अथ श्रीमाधवचन्द्रत्रैविद्यदेवा उत्कृष्टसंचयसामग्रीविशेषं कथयन्ति;—

आवासया हु भवअद्धाउस्सं जोगसंकिलेसो य।
ओकट्टुक्कट्टणया छच्चेदे गुणिदकम्मंसे ॥ २५० ॥

आवश्यकानि हि भवाद्धा आयुष्यं योगसंक्लेशश्च।
अपकर्षणोत्कर्षणके षट् चैते गुणितकर्मांशे ॥ २५० ॥

अथौदारिकादिपञ्चशरीराणामुत्कृष्टस्थितिप्रमाणमाह;—

पल्लतियं उवहीणं तेत्तीसंतोमुहुत्त उवहीणं।
छावट्ठी कम्मट्ठिदि बंधुक्कस्सट्ठिदी ताणं ॥ २५१ ॥

पल्यत्रयमुदधीनां त्रयस्त्रिंशदन्तर्मुहूर्त उदधीनाम्।
षड्षष्टिः कर्मस्थितिर्बन्धोत्कृष्टस्थितिस्तेषाम् ॥ २५१ ॥

अथौदारिकादिपञ्चोत्कृष्टस्थितीना गुणहान्यायाम प्रमाणयति;—

अंतोमुहुत्तमेत्तं गुणहाणी होदि आदिमतिगाणं।
पल्लासंखेज्जदिमं गुणहाणी तेजकम्माणं ॥ २५२ ॥

अन्तर्मुहूर्तमात्री गुणहानिर्भवति आदित्रिकानाम्।
पल्यासंख्यातो गुणहानिस्तेजःकर्मणोः ॥ २५२ ॥

अथौदारिकादिसमयप्रबद्धाना बन्धोदयसत्तावस्थासु द्रव्यप्रमाणं प्ररूपयति;—

एक्कं समयपबद्धं बंधदि एक्कं उदेदि चरिमम्मि।
गुणहाणीण दिवड्ढं समयपबद्धं हवे सत्तं ॥ २५३ ॥

एकं समयप्रबद्धं बध्नाति एकमुदेति चरमे।
गुणहानीनां द्व्यर्धं समयप्रबद्धं भवेत् सत्त्वम् ॥ २५३ ॥

---

१. अवश्य भवानि उत्कृष्टसचयकारणानीति भाव। २. उत्कृष्टकर्मसचयवति जीवे।

अथौदारिकवैक्रियिकशरीरयोर्विशेषमाह;—

णवरि[1] य दुसरीराणं गलिदवसेसाउमेत्तठिदिबंधो ।
गुणहाणीण दिवड्ढं संचयमुदयं च चरिमम्हि ॥ २५४ ॥

नवरि च द्विशरीरयोर्गलितावशेषायुर्मात्रस्थितिबन्धः ।
गुणहानीनां द्व्यर्धं संचयमुदयं च चरमे ॥ २५४ ॥

अथौदारिकशरीरस्य कस्मिन् स्थाने कीदृक्सामग्रीरूपावश्यकयुतजीवे उत्कृष्टसचयः स्यादिति चेदाह;—

ओरालियवरसंचं देवुत्तरकुरुवजादजीवस्स ।
तिरियमणुस्सस्स हवे चरिमदुचरिमे तिपल्लठिदिगस्स ।

औरालिकवरसंचयं देवोत्तरकुरूपजातजीवस्य ।
तिर्यग्मनुष्यस्य भवेत् चरमद्विचरमे त्रिपल्यस्थितिकस्य ॥ २५५ ॥

अथ वैक्रियिकशरीरस्योत्कृष्टसंचयस्थानं प्ररूपयति;—

वेगुव्वियवरसंचं बावीससमुद्द आरणदुगम्मि ।
जम्हा वरजोगस्स य वारा अण्णत्थ णहि बहुगा ॥ २५६

वैगूर्विकवरसंचयं द्वाविंशतिसमुद्रमारणद्विके ।
यस्माद् वरयोगस्य च वारा अन्यत्र न हि बहुकाः ॥ २५६ ॥

अथ तैजसकार्मणशरीरयोरुत्कृष्टसंचयस्थानविशेषं निरूपति;—

तेजासरीरजेट्ठं सत्तमचरिमम्हि बिदियवारस्स ।
कम्मस्स वि तत्थेव य णिरये बहुवारभमियस्स ॥ २५७ ॥

तैजसशरीरज्येष्ठं सप्तमचरमे द्वितीयवारस्य ।
कार्मणस्यापि तत्रैव च निरये बहुवारभ्रान्तस्य ॥ २५७ ॥

अथ द्वादशगाथासूत्रैर्योगमार्गणायां जीवसंख्यामाह;—

बादरपुण्णा तेऊ सगरासीए असंखभागमिदा ।
विक्किरियसत्तिजुत्ता पल्लासंखेज्जया वाऊ ॥ २५८ ॥

---

1. णवरीति विशेषार्थे वर्तते ।

बादरपूर्णाः तैजसाः स्वकराशेरसंख्यभागमिताः ।
विक्रियाशक्तियुक्ताः पल्लासंख्याता वायवः ॥ २५८ ॥

पल्लासंखेज्जाहयविंदंगुलगुणिदसेढिमेत्ता हु ।
वेगुव्वियपंचक्खा भोगभुमा पुह विगुव्वंति ॥ २५९ ॥

पल्यासंख्याताहतबृन्दाङ्गुलगुणितश्रेणिमात्रा हि ।
वैगूर्विकपञ्चाक्षा भोगभूमाः पृथक् विगूर्वन्ति ॥ २५९ ॥

देवेहिं सादिरेया तिजोगिणो तेहिं हीण तसपुण्णा ।
बियजोगिणो तदूणा संसारी एक्कजोगा हु ॥ २६० ॥

देवैः सातिरेका त्रियोगिनः तैर्हीना त्रसपूर्णाः ।
द्वियोगिनः तदूना संसारिण एकयोगा हि ॥ २६० ॥

अंतोमुहुत्तमेत्ता चउमणजोगा कमेण संखगुणा ।
तज्जोगो सामण्णं चउवचिजोगा तदो दु संखगुणा २६१

अन्तर्मुहूर्तमात्राः चतुर्मनोयोगाः क्रमेण संख्यगुणाः ।
तद्योगः सामान्यं चतुर्वचोयोगाः ततस्तु संख्यगुणाः ॥२६१॥

तज्जोगो सामण्णं काओ संखाहदो तिजोगिमिदं ।
सव्वसमासविभजिदं सगसगगुणसंगुणे दु सगरासी

तद्योगः सामान्य कायः संख्याहृतः त्रियोगिमितम् ।
सर्वसमासविभक्तं स्वकस्वकगुणसंगुणे तु स्वकराशिः ॥२६२॥

कम्मोरालियमिस्सयओरालद्धासु संचिदअणंता ।
कम्मोरालियमिस्सयओरालियजोगिणो जीवा ॥ २६३

कार्मणौदारिकमिश्रकौरालाद्धासु संचितानन्ताः ।
कार्मणौरालिकमिश्रकौरालिकयोगिनो जीवाः ॥ २६३ ॥

समयत्तयसंखावलिसंखगुणावलिसमासहिदरासी ।
सगगुणगुणिदे थोवो असंखसंखाहदो कमसो ॥ २६४ ॥

समयत्रयसंख्यावलिसंख्यगुणावलिसमासहितराशिं ।
स्वकगुणगुणिते स्तोक असंख्यसंख्याहतः क्रमशः ॥ २६४ ॥

तत्र वैक्रियिकमिश्रकाययोगिवैक्रियिककाययोगिजीवसंख्यां गाथाचतुष्टयेनाह;—

सोवक्कमाणुवक्कमकालो संखेज्जवासठिदि वाणे ।
आवलिअसंखभागो संखेज्जावलिपमा कमसो ॥ २६५

सोपक्रमानुपक्रमकालः संख्यातवर्षस्थितिः वाने ।
आवल्यसंख्यभागः संख्यातावलिप्रमः क्रमशः ॥ २६५ ॥

तहिं सव्वे सुद्धसला सोवक्कमकालदो दु संखगुणा ।
तत्तो संखगुणूणा अपुण्णकालम्मि सुद्धसला ॥ २६६ ॥

तस्मिन् सर्वे शुद्धशलाकाः सोपक्रमकालतस्तु संख्यगुणाः ।
ततः संख्यगुणोना अपूर्णकाले शुद्धशलाकाः ॥ २६६ ॥

तस्सुद्धसलागाहिदणियरासिमपुण्णकाललद्धाहिं ।
सुद्धसलागाहिं गुणे वेंतरवेगुव्वमिस्सा हु ॥ २६७ ॥

तच्छुद्धशलाकाहितनिजराशिमपूर्णकाललब्धाभिः ।
शुद्धशलाकाभिर्गुणे व्यन्तरवैगूर्वमिश्रा हि ॥ २६७ ॥

तहिं सेसदेवणारयमिस्सजुदे सव्वमिस्सवेगुव्वं ।
सुरणिरयकायजोगा वेगुव्वियकायजोगा हु ॥ २६८ ॥

तस्मिन् शेषदेवनारकमिश्रयुते सर्वमिश्रवैगूर्वम् ।
सुरनिरयकाययोगा वैगूर्विककाययोगा हि ॥ २६८ ॥

अथाहारकतन्मिश्रकाययोगिनां संख्यामाह,—

आहारकायजोगा चउवण्णं होंति एकसमयम्मि ।
आहारमिस्सजोगा सत्तावीसा दु उक्कस्सं ॥ २६९ ॥

आहारकाययोगाः चतुष्पञ्चाशत् भवन्ति एकसमये ।
आहारमिश्रयोगाः सप्तविंशतिस्तूत्कृष्टम् ॥ २६९ ॥

इति योगमार्गणाधिकारः ।

अथ वेदमार्गणां गाथाषट्केन प्ररूपयति;—

पुरुसिच्छिसंढवेदोदयेण पुरुसिच्छिसंढओ भावे ।
णामोदयेण दव्वे पाएण समा कहिं विसमा ॥ २७० ॥

पुरुषस्त्रीषण्ढवेदोदयेन पुरुषस्त्रीषण्ढो भावे ।
नामोदयेन द्रव्ये प्रायेण समाः क्वचिद् विषमाः ॥ २७० ॥

वेदस्सुदीरणाए परिणामस्स य हवेज्ज संमोहो ।
संमोहेण ण जाणदि जीवो हु गुणं व दोसं वा ॥ २७१

वेदस्योदीरणायां परिणामस्य च भवेत् संमोहः ।
संमोहेन न जानाति जीवो हि गुणं वा दोषं वा ॥ २७१ ॥

पुरुगुणभोगे सेदे करेदि लोयम्मि पुरुगुणं कम्मं ।
पुरुउत्तमो य जम्हा तम्हा सो वण्णिओ पुरिसो ॥ २७२

पुरुगुणभोगे शेते करोति लोके पुरुगुणं कर्म ।
पुरूत्तमश्च यस्मात् तस्मात् स वर्णितः पुरुषः ॥ २७२ ॥

अथ स्त्रीवेद निरुक्तिपूर्वक कथयति;—

छादयदि सयं दोसे णयदो छाददि परंपि दोसेण ।
छादणसीला जम्हा तम्हा सा वण्णिया इत्थी ॥ २७३

छादयति स्वकं दोषैः नयतः छादयति परमपि दोषेण ।
छादनशीला यस्मात् तस्मात् सा वर्णिता स्त्री ॥ २७३ ॥

---

१. स्तृणाति छादयतीति स्त्री । २ मृदुभाषणस्निग्धविलोकनानुकूलवर्तनादिकुशलव्यापाररूपयुक्तित । ३ यद्यपि तीर्थकरजनन्यादीना कासांचित्सम्यग्दृष्टीना पूर्वोक्तदोषाभावस्तथापि तासा दुर्लभत्वेन सर्वत्र सुलभप्राचुर्यव्यवहारापेक्षया स्त्रीलक्षण निरुक्तिपूर्वकमीदृशमुक्तमाचार्यैः ।

अथ नपुंसकलक्षणं निरुक्तिपूर्वकमाह;—

णेवित्थी णेव पुमं णउंसओ उहयलिंगविदिरित्तो।
इट्टावग्गिसमाणगवेदणगरुओ कलुसचित्तो॥ २७४॥

नैव स्त्री नैव पुमान् नपुंसक उभयलिङ्गव्यतिरिक्तः।
इष्टापाकाग्निसमानकवेदनागुरुकः कलुषचित्तः॥ २७४॥

अथ वेदोन्मुक्तजीवानाह;—

तिणकारिसिट्टपागग्गिसरिसपरिणामवेयणुम्मुका।
अवगयवेदा जीवा सयसंभवणंतवरसोक्खा॥ २७५॥

तृणकारीषेष्टपाकाग्निसदृशपरिणामवेदनोन्मुक्ताः।
अपगतवेदा जीवाः स्वकसंभवानन्तवरसौख्याः॥ २७५॥

अथ वेदमार्गणायां जीवसंख्यां गाथापञ्चकेन प्ररूपयति;—

जोइसियवाणजोणिणिति-
रिक्खपुरुसा य सण्णिणो जीवा।
तत्तेउपम्मलेस्सा संखगुणूणा कमेणेदे॥ २७६॥

ज्योतिष्कवानयोनिनीतिर्यक्पुरुषाश्च संज्ञिनो जीवाः।
तत्तेजःपद्मलेश्याः संख्यगुणोनाः क्रमेणैते॥ २७६॥

इगिपुरिसे बत्तीसं देवी तज्जोगभजिददेवोघे।
सगगुणगारेण गुणे पुरिसा महिला य देवेसु॥ २७७॥

एकपुरुषे द्वात्रिंशद्देव्यः तद्योगभक्तदेवौघे।
स्वकगुणकारेण गुणे पुरुषा महिलाश्च देवेषु॥ २७७॥

देवेहिं सादिरेया पुरिसा देवीहि साहिया इत्थी।
तेहिं विहीण सवेदो रासी संढाण परिमाणं॥ २७८॥

देवैः सातिरेका पुरुषा देवीभिः साधिकाः स्त्रियः।
तैर्विहीनः सवेदो राशिः षण्ढानां परिमाणम्॥ २७८॥

गब्भणपुइत्थिसण्णी सम्मुच्छणसण्णिपुण्णगा इदरा।
कुरुजा असण्णिगब्भजणपुइत्थीवाणजोइसिया २७९
थोवा तिसु संखगुणा तत्तो आवलिअसंखभागगुणा।
पल्लासंखेज्जगुणा तत्तो सव्वत्थ संखगुणा २८० जुम्मं

गर्भजपुस्त्रीसंज्ञिनः संमूर्च्छनसंज्ञिपूर्णका इतरे।
कुरुजा असंज्ञिगर्भजनपुस्त्रीवानज्योतिष्काः ॥ २७९ ॥
स्तोकाः त्रिषु संख्यगुणाः तत आवल्यसंख्यभागगुणाः।
पल्यासंख्यातगुणाः ततः सर्वत्र संख्यगुणाः ॥२८०॥ युग्मम्॥

इति वेदमार्गणाधिकारः ॥

अथ कषायमार्गणां कथयन् तावत्कषायशब्दस्य निरुक्तिं कृषधातुमाश्रित्याह;—

सुहदुक्खसुबहुसस्सं कम्मक्खेत्तं कसेदि जीवस्स।
संसारदूरमेरं तेण कसाओत्ति णं बेंति ॥ २८१ ॥

सुखदुःखसुबहुसस्यं कर्मक्षेत्रं कृषति जीवस्य।
संसारदूरमर्यादं तेन कषाय इतीमं ब्रुवन्ति ॥ २८१ ॥

अथवा हिंसार्थककषधातुमाश्रित्य निरुक्तिमाह;—

सम्मत्तदेससयलचरित्तजहक्खादचरणपरिणामे।
घादंति वा कसाया चउसोलअसंखलोगमिदा ॥ २८२

सम्यक्त्वदेशसकलचरित्रयथाख्यातचरणपरिणामान्।
घातयन्ति वा कषायाः चतुःषोडशासंख्यलोकमिताः ॥२८२॥

इदानीं क्रोधकषायस्य शक्त्यपेक्षया भेदान् दर्शयति;—

सिलपुढविभेदधूलीजलराइसमाणओ हवे कोहो।
णारयतिरियणरामरगईसु उप्पायओ कमसो ॥ २८३ ॥

शिलापृथ्वीभेदधूलिजलराजिसमानको भवेत् क्रोधः ।
नारकतिर्यग्नरामरगतिषूत्पादकः क्रमशः ॥ २८३ ॥

अथ मानस्य शक्त्यपेक्षया भेदान् निरूपयति;—

सेलट्ठिकट्ठवेत्ते णियभेएणणुहरंतओ माणो ।
णारयतिरियणरामरगईसु उप्पायओ कमसो ॥२८४॥

शैलास्थिकाष्ठवेत्रान् निजभेदेनानुहरन् मानः ।
नारकतिर्यग्नरामरगतिषूत्पादकः क्रमशः ॥ २८४ ॥

अथ मायाभेदान् प्ररूपयति;—

वेणुवमूलोरब्भयसिंगे गोमुत्तए य खोरप्पे ।
सरिसी माया णारयतिरियणरामरगईसु खिवदि जियं

वेणूपमूलोरभ्रकशृङ्गेण गोमूत्रेण च क्षुरप्रेण ।
सदृशी माया नारकतिर्यग्नरामरगतिषु क्षिपति जीवम्॥२८५॥

अथ लोभभेदान् शक्त्यपेक्षया कथयति;—

किमिरायचक्कतणुमलहरिद्दराएण सरिसओ लोहो ।
णारयतिरिक्खमाणुसदेवेसुप्पायओ कमसो॥ २८६॥

क्रिमिरागचक्रतनुमलहरिद्रारागेण सदृशो लोभः ।
नारकतिर्यग्मानुषदेवेषूत्पादकः क्रमशः ॥ २८६ ॥

अथ नारकादिगतिषु क्रोधाद्युदयनियममाह;—

णारयतिरिक्खणरसुरगईसु उप्पण्णपढमकालम्मि ।
कोहो माया माणो लोहुदओ अणियमो वापि॥२८७॥

नारकतिर्यग्नरसुरगतिषूत्पन्नप्रथमकाले ।
क्रोधो माया मानो लोभोदय अनियमो वापि ॥ २८७ ॥

अथ कषायरहितजीवानाह;—

अप्पपरोभयबाधणबंधासंजमणिमित्तकोहादी।
जेसिं णत्थि कसाया अमला अकसाइणो जीवा २८८

आत्मपरोभयबाधनबन्धासंयमनिमित्तक्रोधादयः।
येषां न सन्ति कषाया अमला अकषायिणो जीवाः॥ २८८॥

अथ क्रोधादिकषायाणां शक्त्याद्यपेक्षया स्थानभेदमाह;—

कोहादिकसायाणं चउचोदसवीस होंति पदसंखा।
सत्तीलेस्साआउगबंधाबंधगदभेदेहिं॥ २८९॥

क्रोधादिकषायाणां चतुश्चतुर्दशविंशतिः भवन्ति पदसंख्याः।
शक्तिलेश्यायुष्कबन्धाबन्धगतभेदैः॥ २८९॥

तत्र तावच्छक्त्यपेक्षया स्थानभेदमाह;—

सिलसेलवेणुमूलक्किमिरायादी कमेण चत्तारि।
कोहादिकसायाणं सत्तिं पडि होंति णियमेण॥२९०॥

शिलाशैलवेणुमूलक्रिमिरागादीनि क्रमेण चत्वारि।
क्रोधादिकषायाणां शक्तिं प्रति भवन्ति नियमेन॥ २९०॥

अथ लेश्यापेक्षया स्थानभेदं कथयति;—

किण्हं सिलासमाणे किण्हादी छक्कमेण भूमिम्हि।
छक्कादी सुक्कोत्ति य धूलिम्मि जलम्मि सुक्केक्का॥२९१॥

कृष्णा शिलासमाने कृष्णादयः षट् क्रमेण भूमौ।
षट्कादिः शुक्लेति च धूलौ जले शुक्लैका॥ २९१॥

अथायुर्बन्धाबन्धापेक्षया स्थानानि गाथात्रयेण दर्शयति;—

सेलगकिण्हे सुण्णं णिरयं च य भूगएगबिट्ठाणे।
णिरयं इगिबितिआऊ तिट्ठाणे चारि सेसपदे॥२९२

शैलगकष्णे शून्यं निरयं च च भूगैकद्विस्थाने ।
निरयमेकद्वित्र्यायुस्त्रिस्थाने चत्वारि शेषपदे ॥ २९२ ॥

धूलिगछक्कट्ठाणे चउराऊ तिगदुगं च उवरिल्लं ।
पणचदुठाणे देवं देवं सुण्णं च तिट्ठाणे ॥ २९३ ॥

धूलिगषट्कस्थाने चतुरायूंषि त्रिकद्विकं चोपरितनम् ।
पञ्चचतुर्थस्थाने देवं देवं शून्यं च तृतीयस्थाने ॥ २९३ ॥

सुण्णं दुगइगिठाणे जलम्मि सुण्णं असंखभजिदकमा ।
चउचोदसवीसपदा असंखलोगा हु पत्तेयं ॥ २९४ ॥

शून्यं द्विकैकस्थाने जले शून्यमसंख्यभजितक्रमाः ।
चतुश्चतुर्दशाविंशतिपदा असंख्यलोका हि प्रत्येकम् ॥ २९४ ॥

अथ कषायमार्गणायां जीवसंख्यां गाथात्रयेण प्ररूपयति;—

पुह पुह कसायकालो णिरये अंतोमुहुत्तपरिमाणो ।
लोहादी संखगुणो देवेसु य कोहपहुदीदो ॥ २९५ ॥

पृथक् पृथक् कषायकालो निरये अन्तर्मुहूर्तपरिमाणः ।
लोभादिः सख्यगुणो देवेषु च क्रोधप्रभृतितः ॥ २९५ ॥

सव्वसमासेणवहिदसगसगरासी पुणोवि संगुणिदे ।
सगसगगुणगारेहि य सगसगरासीण परिमाणं ॥ २९६

सर्वसमासेनावहितस्वकस्वकराशौ पुनरपि संगुणिते ।
स्वकस्वकगुणकारैश्च स्वकस्वकराशीनां परिमाणम् ॥ २९६ ॥

णरतिरिय लोहमायाकोहो माणो बिइंदियादिव्व ।
आवलिअसंखभज्जा सगकालं वा समासेज्ज ॥ २९७ ॥

नरतिरश्चोः लोभमायाक्रोधो मानो द्वीन्द्रियादिवत् ।
आवल्यसंख्यभाज्याः स्वककालं वा समासाद्य ॥ २९७ ॥

॥ इति कषायमार्गणाधिकारः ॥

अथ ज्ञानमार्गणां प्रारभमाणो निरुक्तिपूर्वक ज्ञानसामान्यलक्षणमाह;—

जाणइ तिकालविसए दव्वगुणे पज्जए य बहुभेदे ।
पचक्खं च परोक्खं अणेण णाणेत्ति णं बेंति ॥ २९८

जानाति त्रिकालविषयान् द्रव्यगुणान् पर्यायांश्च बहुभेदान् ।
प्रत्यक्षं च परोक्षमनेन ज्ञानमिति इद ब्रुवन्ति ॥ २९८ ॥

अथ ज्ञानभेदान् प्ररूपयति;—

पंचेव होंति णाणा मदिसुदओहीमणं च केवलयं ।
खयउवसमिया चउरो केवलणाणं हवे खइयं ॥ २९९ ॥

पञ्चैव भवन्ति ज्ञानानि मतिश्रुतावधिमनश्च केवलम् ।
क्षायोपशमिकानि चत्वारि केवलज्ञानं भवेत् क्षायिकम् ॥२९९॥

अथ मिथ्याज्ञानोत्पत्तिकारणस्वरूपस्वामिभेदानाह,—

अण्णाणतियं होदि हु सण्णाणतियं खु मिच्छअणउदये
णवरि विभंगं णाणं पंचिंदियसण्णिपुण्णेव ॥ ३०० ॥

अज्ञानत्रिकं भवति हि सद्ज्ञानत्रिकं खलु मिथ्यात्वानोदये ।
नवरि विभंगं ज्ञानं पञ्चेन्द्रियसञ्ज्ञिपूर्णे एव ॥ ३०० ॥

अथ सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थाने ज्ञानस्वरूप निरूपयति,—

मिस्सुदये सम्मिस्सं अण्णाणतियेण णाणतियमेव ।
संजमविसेससहिए मणपज्जवणाणमुद्दिट्ठं ॥ ३०१ ॥

मिश्रोदये संमिश्रमज्ञानत्रयेण ज्ञानत्रयमेव ।
संयमविशेषसहिते मन पर्ययज्ञानमुद्दिष्टम् ॥ ३०१ ॥

अथ मिथ्याज्ञानविशेषलक्षणं गाथात्रयेणाह,—

विसजंतकूडपंजरबंधादिसु विणुवएसकरणेण ।
जा खलु पवट्टइ मई मइअण्णाणंत्ति णं बेंति ॥३०२॥

---

१. अवधिज्ञानस्य द्वितीय नाम ।

विषयन्त्रकूटपञ्जरवन्धादिपु विनोपदेशकरणेन ।

या खलु प्रवर्तते मतिः मत्यज्ञानमिति इदं ब्रुवन्ति ॥ ३०२ ॥

आभीयमासुरक्खं भारहरामायणादिउवएसा ।
तुच्छा असाहणीया सुयअण्णाणंत्ति णं वेंति ॥३०३॥

आभीतमासुरक्षं भारतरामायणाद्युपदेशाः ।

तुच्छा असाधनीयाः श्रुताज्ञानमिति इदं ब्रुवन्ति ॥ ३०३ ॥

विवरीयमोहिणाणं खओवसमियं च कम्मवीजं च ।
वेभंगोत्ति पउच्चइ समत्तणाणीण समयम्मि ॥ ३०४ ॥

विपरीतमवधिज्ञानं क्षायोपशमिकं च कर्मवीजं च ।

विभङ्ग इति प्रोच्यते समाप्तज्ञानिनां समये ॥ ३०४ ॥

अथ स्वरूपोत्पत्तिकारणभेदविषयानाश्रित्य मतिज्ञान गाथानवकेन प्ररूपयति;—

अहिमुहणियमियबोहणमाभिणि-
बोहियमणिंदिइंदियजम् ।
अवगहईहावायाधारणगा होंति पत्तेयं ॥ ३०५॥

अभिमुखनियमितबोधनमाभिनिबोधिकमनिन्द्रियेंद्रियजम् ।

अवग्रहेहावायधारणका भवन्ति प्रत्येकम् ॥ ३०५ ॥

वेंजणअत्थअवग्गहभेदा हु हवंति पत्तपत्तत्थे ।
कमसो ते वावरिदा पढमं ण हि चक्खुमणसाणं॥३०६

व्यंञ्जनार्थावग्रहभेदौ हि भवतः प्राप्ताप्राप्तार्थे ।

क्रमशस्तौ व्यापृतौ प्रथमो न हि चक्षुर्मनसोः ॥ ३०६ ॥

---

१. मूषकादिग्रहणार्थमवलम्बितकाष्ठादिमयं कूटम् । २. आ समन्ताद्भीता आभीता चौरास्तच्छास्त्रमप्याभीतम् । ३ मतिज्ञानम् । ४. विगतमञ्जनमभिव्यक्तिर्यस्य तद्व्यञ्जन व्यज्यते प्राप्यते इति व्यञ्जनं शब्दादिक श्रोत्रादिना इन्द्रियेण प्राप्तमपि यावन्नाभिव्यक्त तावदेव व्यञ्जनमिति पुनरभिव्यक्तौ सत्यां तदेवार्थो भवति । ५. प्रवृत्तौ ।

विसयाणं विसईणं संजोगाणंतरं हवे णियमा ।
अवगहणाणं गहिदे विसेसकंखा हवे ईहा ॥ ३०७ ॥

विषयाणां विषयिणां संयोगानन्तरं भवेत् नियमात् ।
अवग्रहज्ञानं गृहीते विशेषाकाङ्क्षा भवेदीहा ॥ ३०७ ॥

ईहणकरणेण जदा सुणिण्णओ होदि सो अवाओ दु ।
कालंतरेवि णिण्णिदवत्थुसमरणस्स कारणं तुरियं ३०८

ईहनकरणेन यदा सुनिर्णयो भवति स अवायस्तु ।
कालान्तरेपि निर्णीतवस्तुस्मरणस्य कारणं तुर्यम् ॥ ३०८ ॥

बहु बहुविहं च खिप्पाणिस्सिदणुत्तं धुवं च इदरं च ।
तत्थेक्केक्के जादे छत्तीसं तिसयभेदं तु ॥ ३०९ ॥

बहु बहुविधं च क्षिप्रानिसृतदनुक्तं ध्रुवं च इतरञ्च ।
तत्रैकैकस्मिन् जाते षट्त्रिंशत् त्रिशतभेदं तु ॥ ३०९ ॥

बहुवत्तिजादिगहणे बहुबहुविहमियरमियरगहणम्मि
सगणामादो सिद्धा खिप्पादी सेदरा य तहा ॥ ३१०

बहुव्यक्तिजातिग्रहणे बहु बहुविधमितरदितरग्रहणे ।
स्वकनामत सिद्धा क्षिप्रादयः सेतराश्च तथा ॥ ३१० ॥

तत्रानिःसृतज्ञानविशेष सोदाहरण गाथाद्वयेनाह,—

वत्थुस्स पदेसादो वत्थुग्गहणं तु वत्थुदेसं वा ।
सयलं वा अवलंबिय अणिस्सिदं अण्णवत्थुगई ॥३११

वस्तुनः प्रदेशात् वस्तुग्रहणं तु वस्तुदेश वा ।
सकलं वा अवलम्ब्य अनिसृतमन्यवस्तुगतिः ॥ ३११ ॥

पुक्खरगहणे काले हत्थिस्स य वदणगवयगहणे वा ।
वत्थंतरचंदस्स य धेणुस्स य बोहणं च हवे ॥ ३१२ ॥

पुष्करग्रहणे काले हस्तिनश्च वदनगवयग्रहणे वा ।
वस्वन्तरचन्द्रस्य च धेनोश्च वोधनं च भवेत् ॥ ३१२ ॥

एक्कचउक्कं चउवीसट्ठावीसं च तिप्पडिं किच्चा ।
इगिछव्वारसगुणिदे मदिणाणे होंति ठाणाणि ॥३१३

एकचतुष्कं चतुर्विंशत्यष्टाविंशतिश्च त्रिःप्रतिं कृत्वा ।
एकषड्द्वादशगुणिते मतिज्ञाने भवन्ति स्थानानि ॥ ३१३ ॥

अथ श्रुतज्ञानप्ररूपणा प्रारभमाणस्तावत्सामान्यलक्षण निरूपयति;—

अत्थादो अत्थंतरमुवलंभं तं भणंति सुदणाणं ।
आभिणिबोहियपुव्वं णियमेणिह सद्दजं पमुहं ॥३१४

अर्थादर्थान्तरमुपलम्भं तद् भणन्ति श्रुतज्ञानम् ।
आभिनिवोधिकपूर्वं नियमेन इह शव्दजं प्रमुखम् ॥ ३१४ ॥

अथ श्रुतज्ञानस्य अनक्षराक्षरात्मकभेदौ प्ररूपयति;—

लोगाणमसंखमिदा अणक्खरप्पे हवंति छट्ठाणा ।
वेरूवछट्ठवग्गपमाणं रूऊणमक्खरगं ॥ ३१५ ॥

लोकानामसंख्यमिता अनक्षरात्मके भवन्ति षट्स्थानानि ।
द्विरूपषष्ठवर्गप्रमाणं रूपोनमक्षरगम् ॥ ३१५ ॥

अथ श्रुतज्ञानस्य प्रकारान्तरेण भेदप्ररूपणार्थं गाथाद्वयमाह;—

पज्जायक्खरपदसंघादं पडिवत्तियाणिजोगं च ।
दुगवारपाहुडं च य पाहुडयं वत्थु पुव्वं च ॥ ३१६ ॥

पर्यायाक्षरपदसंघातं प्रतिपत्तिकानुयोगं च ।
द्विकवारप्राभृतं च च प्राभृतकं वस्तु पूर्वं च ॥ ३१६ ॥

तेसिं च समासेहि य वीसविहं वा हु होदि सुदणाणं
आवरणस्सवि भेदा तत्तियमेत्ता हवंतित्ति ॥ ३१७ ॥

---

१. द्विरूपवर्गधारास्वरूपं त्रिलोकसारे उक्त तत्रोत्पन्नषष्ठवर्गप्रमाणम् ।

तेषां च समासैः च विंशविध वा हि भवति श्रुतज्ञानम् ।
आवरणस्यापि भेदा तावन्मात्रा भवन्ति इति ॥ ३१७ ॥

अथ पर्यायनाम्नः प्रथमश्रुतज्ञानभेदस्य स्वरूप गाथाचतुष्टयेनाह;—

णवरि विसेसं जाणे सुहुमजहण्णं तु पज्जयं णाणं ।
पज्जायावरणं पुण तदनंतरणाणभेदम्हि ॥ ३१८ ॥

नवरि विशेषं जानीहि सूक्ष्मजघन्यं तु पर्यायं ज्ञानम् ।
पर्यायावरणं पुन: तदनन्तरज्ञानभेदे ॥ ३१८ ॥

सुहुमणिगोदअपज्जत्तयस्स जादस्स पढमसमयम्मि ।
हवदि हु सव्वजहण्णं णिच्चुग्घाडं णिरावरणं ॥ ३१९

सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तकस्य जातस्य प्रथमसमये ।
भवति हि सर्वजघन्यं नित्योद्घाटं निरावरणम् ॥ ३१९ ॥

सुहुमणिगोदअपज्जत्तगेसु सगसंभवेसु भमिऊण ।
चरिमापुण्णतिवक्काणादिमवक्कट्ठियेव हवे ॥ ३२० ॥

सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तगेषु स्वकसंभवेषु भ्रमित्वा ।
चरमापूर्णत्रिवक्राणामादिमवक्रस्थिते एव भवेत् ॥ ३२० ॥

सुहुमणिगोदअपज्जत्तयस्स जादस्स पढमसमयम्हि ।
फासिंदियमदिपुव्वं सुदणाणं लद्धिअक्खरयं ॥३२१॥

सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तकस्य जातस्य प्रथमसमये ।
स्पर्शेन्द्रियमतिपूर्वं श्रुतज्ञानं लब्ध्यक्षरकम् ॥ ३२१ ॥

---

१. समासशब्दस्य दशभेदेषु प्रत्येकमभिसम्बन्ध कर्तव्य इति रीत्या विंशतिभेदम् । २. णवरीत्यव्यय प्राकृते केवलार्थे वर्तते । ३ पर्यायसमासज्ञानप्रथमभेदे आवरण न तु पर्यायज्ञाने तदावरणे ज्ञानस्य जीवगुणस्याभावे गुणिनो जीवस्याप्यभावप्रसङ्गात् ।

अथ पर्यायसमासप्रकरणं दशभिर्गाथासूत्रैः प्ररूपयति;—

अवरुवरिम्मि अणंतमसंखं संखं च भागवड्ढीए ।
संखमसंखमणंतं गुणवड्ढी होंति हु कमेण ॥ ३२२ ॥

अवरोपरि अनन्तमसंख्यं संख्यं च भागवृद्धयः ।
संख्यमसंख्यमनन्तं गुणवृद्धयो भवन्ति हि क्रमेण ॥ ३२२ ॥

जीवाणं च य रासी असंखलोगा वरं खु संखेज्जं ।
भागगुणम्मि य कमसो अवट्ठिदा होंति छट्ठाणा ३२३

जीवानां च च राशिः असंख्यलोका वरं खलु संख्यातम् ।
भागगुणे च क्रमश अवस्थिता भवन्ति षट्स्थानाः ॥ ३२३ ॥

इदानीं पुनरपि लघुसंदृष्टिनिमित्त षड्वृद्धीनां सदृष्टिनामान्तरं कथयति;-

उव्वंकं चउरंकं पणछस्सत्तंक अट्ठअंकं च ।
छव्वड्ढीणं सण्णा कमसो संदिट्ठिकरणट्ठं ॥ ३२४ ॥

उर्वंकः चतुरङ्कः पञ्चषट्सप्ताङ्कः अष्टाङ्कश्च ।
षड्वृद्धीनां संज्ञा क्रमश. संदृष्टिकरणार्थम् ॥ ३२४ ॥

अंगुलअसंखभागे पुव्वगवड्ढीगदे दु परवड्ढी ।
एकं वारं होदि हु पुणो पुणो चरिमउड्ढित्ति ॥ ३२५ ॥

अङ्गुलासंख्यभागे पूर्वगवृद्धिगते तु परवृद्धिः ।
एकं वारं भवति हि पुनः पुनः चरमवृद्धिरिति ॥ ३२५ ॥

आदिमछट्ठाणम्मि य पंचय वड्ढी हवंति सेसेसु ।
छव्वड्ढीओ होंति हु सरिसा सव्वत्थ पदसंखा ॥३२६

आदिमषट्स्थाने च पञ्च वृद्धयो भवन्ति शेषेषु ।
षड्वृद्धयो भवन्ति हि सदृशा सर्वत्र पदसंख्या ॥ ३२६ ॥

छट्ठाणाणं आदी अट्ठंकं होदि चरिममुव्वंकं ।
जम्हा जहण्णणाणं अट्ठंकं होदि जिणदिट्ठं ॥ ३२७ ॥

षट्स्थानानामादिः अष्टाङ्कं भवति चरममुर्वङ्कम् ।
यस्माज्जघन्यज्ञानमष्टाङ्कं भवति जिनदिष्टम् ॥ ३२७ ॥

एक्कं खलु अट्ठंकं सत्तंकं कंडयं तदो हेट्ठा ।
रूवहियकंडएण य गुणिदकमा जावमुव्वंकं ॥ ३२८ ॥

एकं खलु अष्टाङ्कं सप्ताङ्कं काण्डकं ततोधः ।
रूपाधिककाण्डकेन च गुणितक्रमा यावदुर्वङ्कः ॥ ३२८ ॥

सव्वसमासो णियमा रूवाहियकंडयस्स वग्गस्स ।
विंदस्स य संवग्गो होदित्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं॥३२९॥

सर्वसमासो नियमात् रूपाधिककाण्डकस्य वर्गस्य ।
वृन्दस्य च संवर्गो भवतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ३२९ ॥

उक्कस्ससंखमेत्तं तत्तिचउत्थेकदालछप्पण्णं ।
सत्तदसमं च भागं गंतूण य लद्धिअक्खरं दुगुणं ३३०

उत्कृष्टसंख्यमात्रं तत्रिचतुर्थैकचत्वारिंशत्षट्पञ्चाशम् ।
सप्तदशम च भागं गत्वा च लब्ध्यक्षर द्विगुणम् ॥ ३३० ॥

एवं असंखलोगा अणक्खरप्पे हवंति छट्ठाणा ।
ते पज्जायसमासा अक्खरगं उवरि वोच्छामि॥३३१॥

एवमसंख्यलोका अनक्षरात्मके भवन्ति षट्स्थानानि ।
ते पर्यायसमासा अक्षरगमुपरि वक्ष्यामि ॥ ३३१ ॥

अथाक्षरश्रुतज्ञान प्ररूपयति,—

चरिमुव्वंकेणवहिदअत्थक्खरगुणिदचरिममुव्वंकं ।
अत्थक्खरं तु णाणं होदित्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं ॥३३२॥

चरमोर्वङ्केणावहितार्थाक्षरगुणितचरमोर्वङ्कम् ।
अर्थाक्षर तु ज्ञानं भवतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ३३२ ॥

अथ श्रुतनिबद्धविषयप्रमाण निरूपयति;—

पण्णवणिज्जा भावा अणंतभागो दु अणभिलप्पाणं ।
पण्णवणिज्जाणं पुण अणंतभागो सुदणिबद्धो ॥ ३३३

प्रज्ञापनीया भावा अनन्तभागस्तु अनभिलाप्यानाम् ।
प्रज्ञापनीयानां पुनः अनन्तभागः श्रुतनिबद्धः ॥ ३३३ ॥

अथ शास्त्रकारो गाथाद्वयेनाक्षरसमासं पदनाम च प्ररूपयति;—

एयक्खरादु उवरिं एगेगेणक्खरेण वड्ढंतो ।
संखेज्जे खलु उड्ढे पदणामं होदि सुदणाणं ॥ ३३४ ॥

एकाक्षरादुपरि एकैकेनाक्षरेण वर्धमानाः ।
संख्येये खलु वृद्धे पदनाम भवति श्रुतज्ञानम् ॥ ३३४ ॥

सोलससयचउतीसा कोडी तियसीदिलक्खयं चेव ।
सत्तसहस्साट्ठसया अट्ठासीदी य पदवण्णा ॥ ३३५ ॥

षोडशशतचतुस्त्रिंशत्कोट्य. त्र्यशीतिलक्षकं चैव ।
सप्तसहस्राण्यष्टशतानि अष्टाशीतिश्च पदवर्णाः ॥ ३३५ ॥

अथ संघातश्रुतज्ञानं प्ररूपयति;—

एयपदादो उवरिं एगेगेणक्खरेण वड्ढंतो ।
संखेज्जसहस्सपदे उड्ढे संघादणाम सुदं ॥ ३३६ ॥

एकपदादुपरि एकैकेनाक्षरेण वर्धमानाः ।
संख्येयसहस्रपदे वृद्धे संघातनाम श्रुतम् ॥ ३३६ ॥

अथ प्रतिपत्तिकश्रुतज्ञानस्वरूपं प्ररूपयति;—

एक्कदरगदिणिरूवयसंघादसुदादु उवरि पुव्वं वा ।
वण्णे संखेज्जे संघादे उड्ढम्हि पडिवत्ती ॥ ३३७ ॥

एकतरगतिनिरूपकसंघातश्रुतादुपरि पूर्वं वा ।
वर्णे संख्याते संघाते वृद्धे प्रतिपत्तिः ॥ ३३७ ॥

अथानुयोगश्रुतज्ञानं निरूपयति;—

चउगइसरूवरूवयपडिवत्तीदो दु उवरि पुव्वं वा ।
वण्णे संखेज्जे पडिवत्ती उड्ढम्मि अणियोगं ॥ ३३८ ॥

चतुर्गतिस्वरूपरूपकप्रतिपत्तितस्तु उपरि पूर्वं वा ।
वर्णे सख्याते प्रतिपत्तौ वृद्धे अनुयोगम् ॥ ३३८ ॥

अथ प्राभृतकप्राभृतकस्वरूपं गाथाद्वयेन कथयति;—

चोद्दसमग्गणसंजुदअणियोगादुवरि वड्ढिदे वण्णे ।
चउरादीअणियोगे दुगवारं पाहुडं होदि ॥ ३३९ ॥

चतुर्दशमार्गणासंयुतानुयोगादुपरि वर्धिते वर्णे ।
चतुराद्यनुयोगे द्विकवारं प्राभृतं भवति ॥ ३३९ ॥

अहियारो पाहुडयं एयट्ठो पाहुडस्स अहियारो ।
पाहुडपाहुडणामं होदित्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं ॥ ३४० ॥

अधिकारः प्राभृतकमेकार्थः प्राभृतस्याधिकारः ।
प्राभृतप्राभृतनामा भवतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ३४० ॥

अथ प्राभृतकस्वरूप निरूपयति,—

दुगवारपाहुडादो उवरिं वण्णे कमेण चउवीसे ।
दुगवारपाहुडे संवुड्ढे खलु होदि पाहुडयं ॥ ३४१ ॥

द्विकवारप्राभृतादुपरि वर्णे क्रमेण चतुर्विंशतौ ।
द्विकवारप्राभृते संवृद्धे खलु भवति प्राभृतकम् ॥ ३४१ ॥

अथ वस्तुनामश्रुतज्ञानस्वरूपमाह;—

वीसं वीसं पाहुडअहियारे एक्क वत्थुअहियारो ।
एक्केक्कवण्णउड्ढी कमेण सव्वत्थ णायव्वा ॥ ३४२ ॥

विंशतौ विंशतौ प्राभृताधिकारे एको वस्त्वधिकारः ।
एकैकवर्णवृद्धिः क्रमेण सर्वत्र ज्ञातव्या ॥ ३४२ ॥

अथ चतुर्दशभेदात्मकं पूर्वस्वरूपं निरूपयति;—

दस चोदसट्ठ अट्ठारसयं बारं च बार सोलं च।
वीसं तीसं पण्णारसं च दस चदुसु वत्थूणं॥ ३४३॥

दश चतुर्दशाष्ट अष्टादश द्वादश च द्वादश षोडश च।
विंशतिः त्रिंशत् पञ्चदश च दश चतुर्षु वस्तूनाम्॥ ३४३॥

इदानीं तेषां नामान्याह;—

उप्पायपुव्वगाणियविरियपवादत्थिणत्थियपवादे।
णाणासच्चपवादे आदाकम्मप्पवादे य॥ ३४४॥
पच्चक्खाणे विज्जाणुवादकल्लाणपाणवादे य।
किरियाविसालपुव्वे कमसोथ तिलोयबिंदुसारे य ३४५
जुम्मं।

उत्पादपूर्वाग्रायणीयवीर्यप्रवादास्तिनास्तिप्रवादानि।
ज्ञानसत्यप्रवादे आत्मकर्मप्रवादे च॥ ३४४॥
प्रत्याख्यानं वीर्यानुवादकल्याणप्राणवादानि च।
क्रियाविशालपूर्वं क्रमश अथ त्रिलोकविन्दुसारं च ३४५ युग्मम्।

अथ चतुर्दशपूर्वगतवस्तुप्राभृतकसख्यां प्ररूपयति;—

पण णउदिसया वत्थू पाहुडया तियसहस्सणवयसया।
एदेसु चोद्दसेसु वि पुव्वेसु हवंति मिलिदाणि॥३४६

पञ्चनवतिशतानि वस्तूनि प्राभृतकानि त्रिसहस्रनवशतानि।
एतेषु चतुर्दशस्वपि पूर्वेषु भवन्ति मिलितानि॥ ३४६॥

अथ पूर्वोक्तविंशतिविधश्रुतज्ञानविकल्पोपसहारं गाथाद्वयेनाह;—

अत्थक्खरं च पदसंघादं पडिवत्तियाणिजोगं च।
दुगवारपाहुडं च य पाहुडयं वत्थुपुव्वं च॥ ३४७॥

कमवण्णुत्तरवड्ढिय ताण समासा य अक्खरगदाणि ।
णाणवियप्पे वीसं गंथे बारस य चोद्दसयं ॥३४८ जुम्मं

अर्थाक्षरं च पदसंघात प्रतिपत्तिकानुयोगं च ।
द्विकवारप्राभृतं च. च प्राभृतकं वस्तुपूर्वं च ॥ ३४७ ॥

क्रमवर्णोत्तरवर्धिते तेषां समासाश्च अक्षरगताः ।
ज्ञानविकल्पे विंशतिः ग्रन्थे द्वादश च चतुर्दशकम् ३४८ युग्मम्

अथ द्वादशाङ्गपदसंख्यां प्ररूपयति,—

बारुत्तरसयकोडी तेसीदी तह य होंति लक्खाणं ।
अट्ठावण्णसहस्सा पंचेव पदाणि अंगाणं ॥ ३४९ ॥

द्वादशोत्तरशतकोट्यः त्र्यशीतिस्तथा च भवन्ति लक्षानाम् ।
अष्टापञ्चाशत्सहस्राणि पञ्चैव पदानि अङ्गानाम् ॥ ३४९ ॥

अथाङ्गवाह्याक्षरसंख्या कथयति,—

अडकोडिएयलक्खा अट्ठसहस्सा य एयसदिगं च ।
पण्णत्तरि वण्णाओ पइण्णयाणं पमाणं तु ॥ ३५० ॥

अष्टकोट्येकलक्षाणि अष्टसहस्राणि च एकशतं च ।
पञ्चसप्ततिः वर्णाः प्रकीर्णकानां प्रमाणं तु ॥ ३५० ॥

अथैतदर्थनिर्णयार्थं गाथाचतुष्टयेन प्रक्रिया प्ररूपयति,—

तेत्तीस वेंजणाइं सत्तावीसा सरा तहा भणिया ।
चत्तारि य जोगवहा चउसट्ठी मूलवण्णाओ ॥३५१॥

त्रयस्त्रिंशत् व्यञ्जनानि सप्तविंशति स्वरास्तथा भणिताः ।
चत्वारश्च योगवहाः चतुःषष्टि. मूलवर्णाः ॥ ३५१ ॥

चउसट्ठिपदं विरलिय दुगं च दाऊण संगुणं किच्चा ।
रूऊणं च कए पुण सुदणाणस्सक्खरा होंति ॥ ३५२ ॥

चतु:षष्टिपदं विरलयित्वा द्विकं च दत्त्वा संगुणं कृत्वा ।
रूपोनं च कृते पुनः श्रुतज्ञानस्याक्षराणि भवन्ति ॥ ३५२ ॥

तदक्षरप्रमाणं कियदित्याह;—

एकट्ठचच य छस्सत्तयं चच य सुण्णसत्ततियसत्ता ।
सुण्णं णव पण पंच य एक्कं छक्केक्कगो य पणगं च ॥३५३

एकाष्टचच च पट्सप्तकं चच च शून्यसप्तत्रिकसप्त ।
शून्यं नव पञ्च पञ्च च एकं षट्कैककश्च पञ्च च ॥ ३५३ ॥

मज्झिमपदक्खरवहिदवण्णा ते अंगपुव्वगपदाणि ।
सेसक्खरसंखा ओ पइण्णयाणं पमाणं तु ॥ ३५४ ॥

मध्यमपदाक्षरावहितवर्णास्ते अङ्गपूर्वगपदानि ।
शेषाक्षरसंख्या अहो प्रकीर्णकाना प्रमाणं तु ॥ ३५४ ॥

अथाङ्गपूर्वाणां पदसंख्याविशेष त्रयोदशभिर्गाथाभिराख्याति;—

आयारे सुद्दयडे ठाणे समवायणामगे अंगे ।
तत्तो विक्खापण्णत्तीए णाहस्स धम्मकहा ॥ ३५५ ॥

आचारे सूत्रकृते स्थाने समवायनामके अङ्गे ।
ततो व्याख्याप्रज्ञप्तौ नाथस्य धर्मकथा ॥ ३५५ ॥

तोवासयअज्झयणे अंतयडेणुत्तरोववाददसे ।
पण्हाणं वायरणे विवायसुत्ते य पदसंखा ॥ ३५६ ॥

तत उपासकाध्ययने अन्तकृते अनुत्तरौपपाददशे ।
प्रश्नानां व्याकरणे विपाकसूत्रे च पदसंख्या ॥ ३५६ ॥

अट्ठारस छत्तीसं बादालं अडकदी अडवि छप्पण्णं ।
सत्तरि अट्ठावीसं चउदालं सोलस सहस्सा ॥ ३५७ ॥
इगिदुगपंचेयारं तिवीसदुतिणउदिलक्ख तुरियादी ।
चुलसीदिलक्खमेया कोडी य विवागसुत्तम्हि ॥३५८
जुम्मं ।

अष्टादश षट्त्रिशत् द्वाचत्वारिंशत् अष्टकृति: अष्टद्वि षट्पञ्चाशत् ।
सप्तति: अष्टाविंशति चतुश्चत्वारिंशत् षोडश सहस्राणि ॥३५७॥
एकद्विपञ्चैकादश त्रयोविंशतिद्वित्रिनवतिलक्षं चतुर्थादिषु ।
चतुरशीतिलक्षमेका कोटिश्च विपाकसूत्रे ॥ ३५८ ॥ युग्मम् ।

तत्र पदसंख्याश्रुतिमक्षरसञ्ज्ञया दर्शयति,—

वापणनरनोनानं एयारंगे जुदी हु वादम्मि ।
कनजतजमताननमं जनकनजयसीम बाहिरे वण्णा ॥

वापणनरनोनानं एकादशाङ्गे युतिर्हि वादे ।
कनजतजमताननमं जनकनजयसीम वाह्ये वर्णाः ॥ ३५९ ॥

अधुना दृष्टिवादाङ्गस्य भेदान् प्ररूपयति,—

चंदरविजंवुदीवयदीवसमुद्दयवियाहपण्णत्ती ।
परियम्मं पंचविहं सुत्तं पढमाणिजोगमदो ॥ ३६० ॥
पुव्वं जलथलमाया आगासयरूवगयमिमा पंच ।
भेदा हु चूलियाए तेसु पमाणं इणं कमसो ॥३६१॥जुम्मं।

चन्द्ररविजम्बूद्वीपकद्वीपसमुद्रकव्याख्याप्रज्ञप्तय. ।
परिकर्म पञ्चविधं सूत्रं प्रथमानुयोगमतः ॥ ३६० ॥
पूर्वं जलस्थलमायाकाशकरूपगता इमे पञ्च ।
भेदा हि चूलिकाया. तेषु प्रमाणमिदं क्रमशः॥३६१॥युग्मम् ।

गतनम मनगं गोरम मरगत जवगातनोननं जजलक्खा
मननन धममननोननामं रनधजधरानन जलादी ३६२
याजकनामेनाननमेदाणि पदाणि होंति परिकम्मे ।
कानवधिवाचनानमेसो पुण चूलियाजोगो॥३६३॥जुम्मं

गतनम मनगं गोरम मरगत जवगातनोननं जजलक्षाणि ।
मननन धममननोननामं रनधजधरानन जलादिषु ॥३६२॥

याजकनामेनाननं एतानि पदानि भवन्ति परिकर्मणि ।
कानवधिवाचनाननं एषः पुनः चूलिकायोगः॥३६३॥युग्मम् ।

पण्णट्ठदाल पणतीस तीस पण्णास पण्ण तेरसदं ।
णउदी दुदाल पुव्वे पणवण्णा तेरससयाइं ॥ ३६४ ॥

छस्सयपण्णासाइं चउसयपण्णास छसयपणुवीसा ।
बिहि लक्खेहि दु गुणिया पंचम रूऊण छज्जुदा छट्ठे३६५
जुम्मं ।

पञ्चाशदष्टचत्वारिंशत् पञ्चत्रिंशत् त्रिंशत् पञ्चाशत् पञ्चाशत्
त्रयोदशशतम् ।
नवतिः द्वाचत्वारिंशत् पूर्वे पञ्चपञ्चाशत् त्रयोदशशतानि॥३६४॥
षट्छतपञ्चाशानि चतुःशतपञ्चाशत् षट्छतपञ्चविंशतिः ।
द्वाभ्यां लक्षाभ्यां तु गुणितानि पञ्चमं रूपोनं षड्युतानि षष्ठे ३६५
युग्मम् ।

इदानीमङ्गवाह्यस्य प्रकीर्णकनाम्नो द्रव्यश्रुतस्य भेदानाह;—

सामाइयचउवीसत्थयं तदो वंदणा पडिक्कमणं ।
वेणइयं किदियम्मं दसवेयालं च उत्तरज्झयणं॥३६६॥

कप्पववहारकप्पाकप्पियमहकप्पियं च पुंडरियं ।
महपुंडरीयणिसिहियमिदि चोद्दसमंगबाहिरयं ॥३६७
जुम्मं ।

सामायिकचतुर्विंशस्तवं ततो वंदना प्रतिक्रमणम् ।
वैनयिकं कृतिकर्म दशवैकालिकं च उत्तराध्ययनम् ॥ ३६६ ॥

कल्प्यव्यवहार-कल्पाकल्प्य-महाकल्प्यं च पुण्डरीकम् ।
महापुण्डरीकनिषिद्धिका इति चतुर्दशाङ्गबाह्यम् ॥ ३६७ ॥
युग्मम् ।

अथ शास्त्रकारः श्रुतज्ञानस्य माहात्म्यं प्ररूपयति;—

सुदकेवलं च णाणं दोण्णिवि सरिसाणि होंति बोहादो
सुदणाणं तु परोक्खं पच्चक्खं केवलं णाणं ॥ ३६८ ॥

श्रुतकेवलं च ज्ञानं द्वेपि सदृशे भवतो बोधात् ।
श्रुतज्ञानं तु परोक्षं प्रत्यक्षं केवलं ज्ञानम् ॥ ३६८ ॥

अथ शास्त्रकारः अष्टषष्टिगाथासूत्रैरवधिज्ञानप्ररूपणां प्रक्रमते;—

अयहीयदित्ति ओही सीमाणाणेत्ति वण्णियं समये ।
भवगुणपच्चयविहियं जमोहिणाणेत्ति णं बेंति ॥ ३६९

अवधीयते इत्यवधिः सीमाज्ञानमिति वर्णितं समये ।
भवगुणप्रत्ययविधिकं यदवधिज्ञानमिति इदं ब्रुवन्ति ॥ ३६९ ॥

इदानीं द्विविधस्य तस्य स्वामिनिर्देशं करोति,—

भवपच्चइगो सुरणिरयाणं तित्थेवि सव्वअंगुत्थो ।
गुणपच्चइगो णरतिरियाणं संखादिचिह्नभवो ॥ ३७०

भवप्रत्ययकं सुरनारकाणां तीर्थेपि सर्वाङ्गोत्थम् ।
गुणप्रत्ययकं नरतिरश्चां संखादिचिह्नभवम् ॥ ३७० ॥

अथ गुणप्रत्ययावधिभेदान् पुनरपि सामान्यभेदान् प्ररूपयति;—

गुणपच्चइगो छद्धा अणुगावट्ठिदपवड्ढमाणिदरा ।
देसोही परमोही सव्वोहित्ति य तिधा ओही॥३७१॥

गुणप्रत्ययक. षोढा अनुगावस्थितप्रवर्धमानेतरे ।
देशावधिः परमावधिः सर्वावधिरिति च त्रिधा अवधि·॥३७१॥

भवपच्चइगो ओही देसोही होदि परमसव्वोही ।
गुणपच्चइगो णियमा देसोही वि य गुणे होदि॥३७२॥

भवप्रत्ययकोवधिः देशावधि' भवति परमसर्वावधिः।
गुणप्रत्ययको नियमात् देशावधिरपि च गुणे भवति

देसोहिस्स य अवरं णरतिरिये होदि संजदह्मि वरं।
परमोही सव्वोही चरमसरीरस्स विरदस्स ॥ ३७३ ॥

देशावधेश्च अवरं नरतिरश्चि भवति संयते वरम्।
परमावधिः सर्वावधिः चरमशरीरस्य विरतस्य ॥ ३७३ ॥

पडिवादी देसोही अप्पडिवादी हवंति सेसा ओ।
मिच्छत्तं अविरमणं ण य पडिवज्जंति चरिमदुगे॥३७४॥

प्रतिपाती देशावधिः अप्रतिपातिनौ भवतः शेषौ अहो।
मिथ्यात्वमविरमणं न च प्रतिपद्येते चरमद्विके ॥ ३७४ ॥

इदानीं द्रव्यक्षेत्रकालभावचतुष्टयेनावधिज्ञानं प्ररूपयति—

दव्वं खेत्तं कालं भावं पडिरूवि जाणदे ओही।
अवरादुक्कस्सोत्ति य वियप्परहिदो दु सव्वोही ॥३७५,

द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं प्रतिरूपि जानाति अवधिः।
अवरादुत्कृष्ट इति च विकल्परहितस्तु सर्वावधिः ॥ ३७५ ॥

णोकम्मुरालसंचं मज्झिमजोगज्जियं सविस्सचयं।
लोयविभत्तं जाणदि अवरोही दव्वदो णियमा ३७६

नोकर्मौदारिकसंचयं मध्यमयोगार्जितं सविस्रसोपचयम्।
लोकविभक्तं जानाति अवरावधिः द्रव्यतो नियमात् ॥३७६॥

सुहुमणिगोदअपज्जत्तयस्स जादस्स तदियसमयम्हि।
अवरोगाहणमाणं जहण्णयं ओहिखेत्तं तु ॥ ३७७ ॥

सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तकस्य जातस्य तृतीयसमये।
अवरावगाहनमानं जघन्यकमवधिक्षेत्रं तु ॥ ३७७ ॥

अवरोहिखेत्तदीहं वित्थारुस्सेहयं ण जाणामो।
अण्णं पुण समकरणे अवरोगाहणपमाणं तु ॥ ३७८ ॥

अवरावधिक्षेत्रदीर्घं विस्तारोत्सेधकं न जानीमः।
अन्यत् पुनः समीकरणे अवरावगाहनप्रमाणं तु ॥ ३७८ ॥

अवरोगाहणमाणं उस्सेहंगुलअसंखभागस्स ।
सूइस्स य घणपदरं होदि हु तक्खेत्तसमकरणे॥३७९॥

अवरावगाहनमानमुत्सेधाङ्गुलासंख्यभागस्य ।
सूचेश्च घनप्रतरं भवति हि तत्क्षेत्रसमीकरणे ॥ ३७९ ॥

अवरं तु ओहिखेत्तं उस्सेहं अंगुलं हवे जम्हा ।
सुहुमोगाहणमाणं उवरि पमाणं तु अंगुलयं ॥ ३८० ॥

अवरं तु अवधिक्षेत्रमुत्सेधमङ्गुलं भवेद्यस्मात् ।
सूक्ष्मावगाहनमानमुपरि प्रमाणं तु अङ्गुलकम् ॥ ३८० ॥

अवरोहिखेत्तमज्झे अवरोही अवरदव्वमवगमदि ।
तद्दव्वस्सवगाहो उस्सेहासंखघणपदरा ॥ ३८१ ॥

अवरावधिक्षेत्रमध्ये अवरावधिः अवरद्रव्यमवगच्छति ।
तद्द्रव्यस्यावगाह उत्सेधासंख्यघनप्रतराः ॥ ३८१ ॥

आवलिअसंखभागं तीदभविस्सं च कालदो अवरं ।
ओही जाणदि भावे कालअसंखेज्जभागं तु ॥ ३८२ ॥

आवल्यसंख्यभागमतीतभविष्यच्च कालतः अवरम् ।
अवधिः जानाति भावे कालासंख्यातभागं तु ॥ ३८२ ॥

एवं जघन्यदेशावधिज्ञानविषयद्रव्यक्षेत्रकालभावान् प्ररूप्येदानीं द्वितीयादितद्भेदविषयान् प्रतिपादयति,—

अवरद्दव्वादुवरिमदव्ववियप्पाय होदि धुवहारो ।
सिद्धाणंतिमभागो अभव्वसिद्धादणंतगुणो ॥ ३८३ ॥

अवरद्रव्यादुपरिमद्रव्यविकल्पाय भवति ध्रुवहारः ।
सिद्धानन्तिमभाग अभव्यसिद्धादनन्तगुणः ॥ ३८३ ॥

धुवहारकम्मवग्गणगुणगारं कम्मवग्गणं गुणिदे ।
समयपबद्धपमाणं जाणिज्जो ओहिविसयम्हि ॥३८४॥

ध्रुवहारकार्मणवर्गणागुणकारं कार्मणवर्गणां गुणिते ।
समयप्रबद्धप्रमाणं ज्ञातव्यमवधिविषये ॥ ३८४ ॥

विशेषेण ध्रुवहारप्रमाणमाह;—

मणदव्ववग्गणाण वियप्पाणंतिमसमं खु धुवहारो
अवरुक्कस्सविसेसा रूवहिया तव्वियप्पा हु ॥ ३८५ ।

मनोद्रव्यवर्गणानां विकल्पानन्तिमसमं खलु ध्रुवहारः ।
अवरोत्कृष्टविशेषा रूपाधिकाः तद्विकल्पा हि ॥ ३८५ ॥

तज्जघन्योत्कृष्टवर्गणाप्रमाणमाह;—

अवरं होदि अणंतं अणंतभागेण अहियमुक्कस्सं ।
इदि मणभेदाणंतिमभागो दव्वम्मि धुवहारो ॥३८६।

अवरं भवति अनन्तमनन्तभागेन अधिकमुत्कृष्टम् ।
इति मनोभेदानन्तिमभागो द्रव्ये ध्रुवहारः ॥ ३८६ ॥

पुनरपि प्रकारान्तरेणाह,—

धुवहारस्स पमाणं सिद्धाणंतिमपमाणमेत्तंपि ।
समयपबद्धणिमित्तं कम्मणवग्गणगुणादो दु ॥ ३८७ ।
होदि अणंतिमभागो तग्गुणगारो वि देसओहिस्स
दोऊणदव्वभेदपमाणद्धुवहारसंवग्गो ॥ ३८८ ॥ जुम्मं

ध्रुवहारस्य प्रमाणं सिद्धानन्तिमप्रमाणमात्रमपि ।
समयप्रबद्धनिमित्तं कार्मणवर्गणागुणतस्तु ॥ ३८७ ॥
भवत्यनन्तिमभागो तद्गुणकारोपि देशावधेः ।
द्व्यूनद्रव्यभेदप्रमाणध्रुवहारसंवर्गः ॥ ३८८ ॥ युग्मम् ।

अथ देशावधिद्रव्यविकल्पान् प्रमाणयति;—

अंगुलअसंखगुणिदा खेत्तवियप्पा य दव्वभेदा हु ।
खेत्तवियप्पा अवरुक्कस्सविसेसं हवे एत्थ ॥ ३८९ ॥

अङ्गुलासंख्यगुणिता' क्षेत्रविकल्पाश्च द्रव्यभेदा हि ।
क्षेत्रविकल्पा अवरोत्कृष्टविशेषो भवेदत्र ॥ ३८९ ॥

ते जघन्योत्कृष्टक्षेत्रे संख्याति;—

अंगुलअसंखभागं अवरं उक्कस्सयं हवे लोगो ।
इदि वग्गणगुणगारो असंखधुवहारसंवग्गो ॥ ३९० ॥

अङ्गुलासंख्यभागमवरमुत्कृष्टकं भवेल्लोकः ।
इति वर्गणागुणकारोऽसंख्यध्रुवहारसंवर्गः ॥ ३९० ॥

अथ क्रमप्राप्त वर्गणाप्रमाणमाह;—

वग्गणरासिपमाणं सिद्धाणंतिमपमाणमेत्तंपि ।
दुगसहियपरमभेदपमाणवहाराण संवग्गो ॥ ३९१ ॥

वर्गणाराशिप्रमाणं सिद्धानन्तिमप्रमाणमात्रमपि ।
द्विकसहितपरमभेदप्रमाणावहाराणां संवर्गः ॥ ३९१ ॥

ते भेदा कतीतिचेदाह,—

परमावहिस्स भेदा सगओगाहणवियप्पहदतेऊ ।
इदि धुवहारं वग्गणगुणगारं वग्गणं जाणे ॥ ३९२ ॥

परमावधेर्भेदाः स्वकावगाहनविकल्पहततेजसः ।
इति ध्रुवहार वर्गणागुणकार वर्गणां जानीहि ॥ ३९२ ॥

देसोहिअवरदव्वं धुवहारेणवहिदे हवे विदियं ।
तदियादिवियप्पेसु वि असंखवारोत्ति एस कमो॥३९३

देशावध्यवरद्रव्य ध्रुवहारेणावहिते भवेत् द्वितीयम् ।
तृतीयादिविकल्पेष्वपि असंख्यवार इत्येष क्रमः ॥ ३९३ ॥

तथासति किं स्यादितिचेदाह;—

देसोहिमज्झभेदे सविस्ससोवचयतेजकम्मंगं ।
तेजोभासमणाणं वग्गणयं केवलं जत्थ ॥ ३९४ ॥

पस्सदि ओही तत्थ असंखेज्जाओ हवंति दीउवही ।
वासाणि असंखेज्जा होंति असंखेज्जगुणिदकमा ॥३९५
जुम्मं ।

देशावधिमध्यभेदे सविस्रसोपचयतेजःकर्माङ्गम् ।
तेजोभाषामनसां वर्गणां केवलां यत्र ॥ ३९४ ॥
पश्यत्यवधिस्तत्र असंख्येया भवन्ति द्वीपोदधयः ।
वर्षाणि असंख्यातानि भवन्ति असंख्यातगुणितक्रमाणि ३९५ युग्मम् ।

तत्तो कम्मइयस्सिगिसमयपवद्धं विविस्ससोवचयं ।
धुवहारस्स विभज्जं सव्वोही जाव ताव हवे ॥ ३९६ ॥

ततः कार्मणस्य एकसमयप्रबद्धं विविस्रसोपचयम् ।
ध्रुवहारस्य विभाज्यः सर्वावधिः यावत्तावत् भवेत् ॥ ३९६ ॥

एदम्हि विभज्जंते दुचरिमदेसावहिम्मि वग्गणयं ।
चरिमे कम्मइयस्सिगिवग्गणमिगिवारभजिदं तु ३९७॥

एतस्मिन् विभज्यमाने द्विचरमदेशावधौ वर्गणा ।
चरमे कार्मणस्य एकवर्गणा एकवारभक्ता तु ॥ ३९७ ॥

अंगुलअसंखभागे दव्ववियप्पे गदे दु खेत्तम्हि ।
एगागासपदेसो वड्ढदि संपुण्णलोगोत्ति ॥ ३९८ ॥

अङ्गुलासंख्यभागे[1] द्रव्यविकल्पे गते तु क्षेत्रे ।
एकाकाशप्रदेशो वर्धते संपूर्णलोक इति ॥ ३९८ ॥

आवलिअसंखभागो जहण्णकालो कमेण समयेण ।
वड्ढदि देसोहिवरं पल्लं समऊणयं जाव ॥ ३९९ ॥

आवल्यसंख्यभागो जघन्यकालः क्रमेण समयेन ।
वर्द्धते देशावधिवरं पल्यं समयोनकं यावत् ॥ ३९९ ॥

---

१. सूच्यङ्गुलासंख्यातभागे ।

अथ तावेवक्रमावेकान्नविंशतिकाण्डकेषु वक्तुमनास्तावत्प्रथमकाण्डके गाथासार्धद्वयेनाह;—

अंगुलअसंखभागं धुवरूवेण य असंखवारं तु।
असंखसंखं भागं असंखवारं तु अद्धुवगे ॥ ४०० ॥

अङ्गुलासंख्यभागं ध्रुवरूपेण च असंख्यवारं तु।
असंख्यसंख्यं भागमसख्यवारं तु अध्रुवगे ॥ ४०० ॥

धुवअद्धुवरूवेण य अवरे खेत्तम्मि वड्ढिदे खेत्ते।
अवरे कालम्मि पुणो एक्केक्कं वड्ढदे समयं ॥ ४०१ ॥

ध्रुवाध्रुवरूपेण च अवरे क्षेत्रे वर्द्धिते क्षेत्रे।
अवरे काले पुनः एकैको वर्द्धते समयः ॥ ४०१ ॥

संखातीदा समया पढमे पव्वम्मि उभयदो वड्ढी।
खेत्तं कालं अस्सिय पढमादी कंडये वोच्छं ॥ ४०२ ॥

संख्यातीताः समयाः प्रथमे पर्वे उभयतो वृद्धिः।
क्षेत्र कालमाश्रित्य प्रथमादीनि काण्डकानि वक्ष्ये ॥ ४०२ ॥

अंगुलमावलियाए भागमसंखेज्जदोवि संखेज्जो।
अंगुलमावलियंतो आवलियं चांगुलपुधत्तं ॥ ४०३ ॥

अङ्गुलावल्योः भागोऽसंख्येयोपि संख्येयः।
अङ्गुलमावल्यन्त आवलिकश्चाङ्गुलपृथक्त्वम् ॥ ४०३ ॥

आवलियपुधत्तं पुण हत्थं तह गाउयं मुहुत्तं तु।
जोयण भिण्णमुहुत्तं दिवसंतो पण्णुवीसं तु ॥४०४॥

आवलिपृथक्त्वं पुनः हस्तस्तथा गव्यूतिः मुहूर्तस्तु।
योजनं भिन्नमुहूर्तः दिवसान्तः पञ्चविंशतिस्तु ॥ ४०४ ॥

---

१. घनाङ्गुलासंख्यातभागम्।

भरहम्मि अद्धमासं साहियमासं च जंबुदीवम्मि।
वासं च मणुवलोए वासपुधत्तं च रुचगम्मि ॥४०५॥
भरते अर्धमासः साधिकमासश्च जम्बुद्वीपे।
वर्षश्च मनुजलोके वर्षपृथक्त्वं च रुचके ॥ ४०५ ॥

संखेज्जपमे वासे दीवसमुद्दा हवंति संखेज्जा।
वासम्मि असंखेज्जे दीवसमुद्दा असंखेज्जा ॥ ४०६ ॥
संख्यातप्रमे वर्षे द्वीपसमुद्रा भवन्ति संख्याताः।
वर्षे असंख्येये द्वीपसमुद्रा असंख्येयाः ॥ ४०६ ॥

कालविसेसेणवहिदखेत्तविसेसो धुवा हवे वड्ढी।
अध्रुववड्ढीवि पुणो अविरुद्धं इट्ठकंडम्मि ॥ ४०७ ॥
कालविशेषणावहितक्षेत्रविशेषः ध्रुवा भवेत् वृद्धिः।
अध्रुववृद्धिरपि पुनः अविरुद्धा इष्टकाण्डे ॥ ४०७ ॥

अंगुलअसंखभागं संखं वा अंगुलं च तस्सेव।
संखमसंखं एवं सेढीपदरस्स अद्धुवगे ॥ ४०८ ॥
अङ्गुलासंख्यभागः संख्यं वा अङ्गुल च तस्यैव।
संख्यमसंख्यमेव श्रेणीप्रतरस्य अध्रुवगायाम् ॥ ४०८ ॥

कम्मइयवग्गणं धुवहारेणिगिवारभाजिदे दव्वं।
उक्कस्सं खेत्तं पुण लोगो संपुण्णओ होदि ॥ ४०९ ॥
कार्मणवर्गणां ध्रुवहारेणैकवारभाजिते द्रव्यम्।
उत्कृष्टं क्षेत्र पुनः लोकः संपूर्णो भवति ॥ ४०९ ॥

पल्ल समऊण काले भावेण असंखलोगमेत्ता हु।
दव्वस्स य पज्जाया वरदेसोहिस्स विसया हु ॥४१०॥
पल्यं समयोन काले भावेनासंख्यलोकमात्रा हि।
द्रव्यस्य च पर्याया वरदेशावधेर्विषया हि ॥ ४१० ॥

कालै चउण्ह उड्ढी कालो भजिदव्व खेत्तउड्ढी य।
उड्ढीए दव्वपज्जय भजिदव्वा खेत्तकाला हु॥ ४११॥

काले चतुर्णां वृद्धिः कालो भजितव्यः क्षेत्रवृद्धिश्च।
वृद्ध्या द्रव्यपर्ययोः भजितव्यौ क्षेत्रकालौ हि॥ ४११॥

अथ परमावधिज्ञानं प्ररूपयति;—

देसावहिवरदव्वं धुवहारेणवहिदे हवे णियमा।
परमावहिस्स अवरं दव्वपमाणं तु जिणदिट्ठं॥४१२॥

देशावधिवरद्रव्यं ध्रुवहारेणावहिते भवेत् नियमात्।
परमावधेरवरं द्रव्यप्रमाण तु जिनदिष्टम्॥ ४१२॥

इदानीं परमावधेरुत्कृष्टद्रव्यप्रमाणमाह;—

परमावहिस्स भेदा सगउग्गाहणवियप्पहदतेऊ।
चरिमे हारपमाणं जेट्ठस्स य होदि दव्वं तु॥ ४१३॥

परमावधेर्भेदाः स्वकावगाहनविकल्पहततेजाः।
चरमे हारप्रमाणं ज्येष्ठस्य च भवति द्रव्यं तु॥ ४१३॥

सव्वावहिस्स एक्को परमाणू होदि णिव्वियप्पो सो।
गंगामहाणइस्स पवाहोव्व धुवो हवे हारो॥ ४१४॥

सर्वावधेरेको परमाणुः भवति निर्विकल्पः सः।
गङ्गामहानद्याः प्रवाह इव ध्रुवो भवेत् हारः॥ ४१४॥

परमोहिदव्वभेदा जेत्तियमेत्ता हु तेत्तिया होंति।
तस्सेव खेत्तकालवियप्पा विसया असंखगुणिदकमा॥

परमावधिद्रव्यभेदा यावन्मात्रा हि तावन्तो भवन्ति।
तस्यैव क्षेत्रकालविकल्पा विषया असंख्यगुणितक्रमाः॥४१५॥

[illegible] माह;—

आवलिअसंखभागा इच्छिदगच्छधणमाणमेत्ताओ।
देसावहिस्स खेत्ते काले वि य होंति संवग्गे॥ ४१६॥

आवल्यसंख्यभागा इच्छितगच्छधनमानमात्राः ।
देशावधेः क्षेत्रे कालेपि च भवन्ति संवर्गे ॥ ४१६ ॥

पुनः प्रकारान्तरेण तानेव गुणकारानुत्पादयति;—

गच्छसमा तक्कालियतीदे रूऊणगच्छधणमेत्ता ।
उभयेवि य गच्छस्स य धणमेत्ता होंति गुणगारा ४१७

गच्छसमाः तात्कालिकातीते रूपोनगच्छधनमात्राः ।
उभयेपि च गच्छस्य च धनमात्रा भवन्ति गुणकाराः॥४१७॥

परमावहिवरखेत्तेणवहिदउक्कस्सओहिखेत्तं तु ।
सव्वावहिगुणगारो कालेवि अंसखलोगो दु ॥ ४१८ ॥

परमावधिवरक्षेत्रेणावहितोत्कृष्टावधिक्षेत्रं तु ।
सर्वावधिगुणकारः कालेपि असंख्यलोकस्तु ॥ ४१८ ॥

तत्परमावधिविषयोत्कृष्टक्षेत्रकालप्रमाणानयनविधाने करणसूत्रद्वयमाह,—

इच्छिदरासिच्छेदं दिण्णच्छेदेहि भाजिदे तत्थ ।
लद्धमिददिण्णरासीणब्भासे इच्छिदो रासी ॥ ४१९ ॥

इच्छितराशिच्छेदं देयच्छेदैर्भाजिते तत्र ।
लब्धमितदेयराशीनामभ्यासे इच्छितो राशिः ॥ ४१९ ॥

दिण्णच्छेदेणवहिदलोगच्छेदेण पदधणे भजिदे ।
लद्धमिदलोगगुणणं परमावहिचरिमगुणगारो ॥४२०॥

देयच्छेदेनावहितलोकच्छेदेन पदधने भजिते ।
लब्धमितलोकगुणनं परमावधिचरमगुणकारः ॥ ४२० ॥

आवलिअसंखभागा जहण्णदव्वस्स होंति पज्जाया ।
कालस्स जहण्णादो असंखगुणहीणमेत्ता हु ॥ ४२१ ॥

आवल्यसंख्यभागा जघन्यद्रव्यस्य भवन्ति पर्यायाः ।
कालस्य जघन्यतः असंख्यगुणहीनमात्रा हि ॥ ४२१ ॥

सव्वोहित्तियकमसोआवलियअसंखभागगुणिदकमा
दव्वाणं भावाणं पदसंखा सरिसगा होंति ॥ ४२२ ॥

सर्वावधिरिति च क्रमश आवल्यसंख्यभागगुणितक्रमाः ।
द्रव्यानां भावानां पदसंख्याः सदृशका भवन्ति ॥ ४२२ ॥

अथ नरकगतावववधिविषयक्षेत्रमाह;—

सत्तमखिदिम्मि कोसं कोसस्सद्धं पवड्ढदे ताव ।
जाव य पढमे णिरये जोयणमेक्कं हवे पुण्णं ॥ ४२३ ॥

सप्तमक्षितौ क्रोशं क्रोशस्यार्धार्धं प्रवर्द्धते तावत् ।
यावच्च प्रथमे निरये योजनमेकं भवेत् पूर्णम् ॥ ४२३ ॥

अथ तिर्यग्मनुष्यगत्योराह;—

तिरिये अवरं ओघो तेजोयंते य होदि उक्कस्सं ।
मणुए ओघं देवे जहाकमं सुणह वोच्छामि ॥ ४२४ ॥

तिरश्चि अवरमोघः तेजोन्ते च भवति उत्कृष्टम् ।
मनुजे ओघो देवे यथाक्रमं शृणुत वक्ष्यामि ॥ ४२४ ॥

[illegible] देवगतौ दर्शयति;—

पणुवीसजोयणाइं दिवसंतं च य कुमारभोम्माणं ।
संखेज्जगुणं खेत्तं बहुगं कालं तु जोइसिगे ॥ ४२५ ॥

पञ्चविंशतियोजनानि दिवसान्तं च च कुमारभौमयोः ।
संख्यातगुणं क्षेत्रं बहुकः कालस्तु ज्योतिष्के ॥ ४२५ ॥

असुराणमसंखेज्जा कोडीओ सेसजोइसंताणं ।
संखातीदसहस्सा उक्कस्सोहीण विसओ दु ॥ ४२६ ॥

असुराणामसंख्येयाः कोटयः शेषज्योतिष्कान्तानाम् ।
संख्यातीतसहस्रा उत्कृष्टावधीनां विषयस्तु ॥ ४२६ ॥

इदानीं तद्भेदानाह;—

मणपज्जवं च दुविहं उजुविउलमदित्ति उजुमदी तिविहा
उजुमणवयणे काए गदत्थविसयात्ति णियमेण ॥४३८॥

मनःपर्ययश्च द्विविध ऋजुविपुलमतीति ऋजुमतिस्त्रिविधा ।
ऋजुमनोवचने काये गतार्थविषया इति नियमेन ॥ ४३८ ॥

विउलमदीवि य छद्धा उजुगाणुजुवयणकायचित्तगयं।
अत्थं जाणदि जम्हा सद्दत्थगया हु ताणत्था ॥ ४३९॥

विपुलमतिरपि च षोढा ऋजुगानृजुवचनकायचित्तगतम् ।
अर्थ जानाति यस्मात् शब्दार्थगता हि तेषामर्थाः ॥ ४३९ ॥

तियकालविसयरूविं चिंतितं वट्टमाणजीवेण ।
उजुमदिणाणं जाणदि भूदभविस्सं च विउलमदी ४४०

त्रिकालविषयरूपि चिन्तित वर्तमानजीवेन ।
ऋजुमतिज्ञान जानाति भूतभविष्यच्च विपुलमतिः ॥ ४४० ।

सव्वंगअंगसंभवचिण्हादुप्पज्जदे जहा ओही ।
मणपज्जवं च दव्वमणादो उप्पज्जदे णियमा ॥ ४४१ ।

सर्वाङ्गाङ्गसंभवचिह्नादुत्पद्यते यथावधिः ।
मन.पर्ययश्च द्रव्यमनस्त उत्पद्यते नियमात् ॥ ४४१ ॥

तत्र तावद्द्रव्यमनःस्थानमुत्पत्तिकारणं चाह;—

हिदि होदि हु दव्वमणं वियसियअट्ठच्छदारविंदं वा
अंगोवंगुदयादो मणवग्गणखंधदो णियमा ॥ ४४२ ॥

हृदि भवति हि द्रव्यमनः विकसिताष्टच्छदारविन्दं वा ।
अङ्गोपाङ्गोदयात् मनोवर्गणास्कन्धतो नियमात् ॥ ४४२ ॥

णोइंदियत्ति सण्णा तस्स हवे सेसइंदियाणं वा ।
वत्तत्ताभावादो मणमणपज्जं च तत्थ हवे ॥ ४४३ ॥

नोइन्द्रियमिति संज्ञा तस्य भवेत् शेषेन्द्रियाणां वा ।
व्यक्तत्वाभावात् मनोमनःपर्ययश्च तत्र भवेत् ॥ ४४३ ॥

इदानीं मन.पर्ययज्ञानस्वामिन निर्दिशति,—

मणपज्जवं च णाणं सत्तसु विरदेसु सत्तइड्ढीणं ।
एगादिजुदेसु हवे वड्ढंतविसिट्ठचरणेसु ॥ ४४४ ॥

मनःपर्ययश्च ज्ञानं सप्तसु विरतेषु सप्तर्द्धीनाम् ।
एकादियुतेषु भवेत् वर्धमानविशिष्टाचरणेषु ॥ ४४४ ॥

इंदियणोइंदियजोगादिं पेक्खित्तु उजुमदी होदि ।
णिरवेक्खिय विउलमदी ओहिं वा होदि णियमेण ४४५

इन्द्रियनोइन्द्रिययोगादिमपेक्ष्य ऋजुमतिर्भवति ।
निरपेक्ष्य विपुलमतिः अवधिर्वा भवति नियमेन ॥ ४४५ ॥

पडिवादी पुण पढमा अप्पडिवादी हु होदि बिदिया हु ।
सुद्धो पढमो बोहो सुद्धतरो बिदियबोहो दु ॥४४६ ॥

प्रतिपाती पुन' प्रथम अप्रतिपाती हि भवति द्वितीयो हि ।
शुद्धः प्रथमो बोधः शुद्धतरो द्वितीयबोधस्तु ॥ ४४६ ॥

परमणसिट्ठियमट्ठं ईहामदिणा उजुट्ठियं लहिय ।
पच्छा पच्चक्खेण य उजुमदिणा जाणदे णियमा ॥४४७॥

परमनसि स्थितमर्थमीहामतिना ऋजुस्थितं लब्ध्वा ।
पश्चात् प्रत्यक्षेण च ऋजुमतिना जानीते नियमात् ॥ ४४७ ॥

चिंतियमचिंतियं वा अद्धं चिंतियमणेयभेयगयं ।
ओहिं वा विउलमदी लहिऊण विजाणए पच्छा ॥४४८॥

चिन्तितमचिन्तित वा अर्द्ध चिन्तितमनेकभेदगतम् ।
अवधिर्वा विपुलमतिः लब्ध्वा विजानाति पश्चात् ॥ ४४८ ॥

दव्वं खेत्तं कालं भावं पडि जीवलक्खियं रूविं ।
उजुविउलमदी जाणदि अवरवरं मज्झिमं च तहा ४४९

द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं प्रति जीवलक्षितं रूपि ।
ऋजुविपुलमतिः जानीत अवरवर मध्यमं च तथा ॥४४९॥

अवरं दव्वमुरालियसरीरणिज्जिण्णसमयवद्धं तु ।
चक्खिंदियणिज्जण्णं उक्कस्सं उजुमदिस्स हवे ॥ ४५० ॥

अवरं द्रव्यमौरालिकशरीरनिर्जीर्णसमयवद्धं तु ।
चक्षुरिन्द्रियनिर्जीर्णमुत्कृष्टं ऋजुमतेर्भवेत् ॥ ४५० ॥

इदानीं विपुलमतिविषयद्रव्यं कथयति;—

मणदव्ववग्गणाणमणंतिमभागेण उजुगउक्कस्सं ।
खंडिदमेत्तं होदि हु विउलमदिस्सावरं दव्वं ॥ ४५१ ॥

मनोद्रव्यवर्गणानामनन्तिमभागेन ऋजुगोत्कृष्टम् ।
खण्डितमात्रं भवति हि विपुलमतेरवरं द्रव्यम् ॥ ४५१ ॥

अट्ठण्हं कम्माणं समयपवद्धं विविस्ससोवचयं ।
धुवहारेणिगिवारं भजिदे बिदियं हवे दव्वं ॥ ४५२ ॥

अष्टानां कर्मणां समयप्रबद्धं विविस्रसोपचयम् ।
ध्रुवहारेणैकवारं भजिते द्वितीय भवेद्द्रव्यम् ॥ ४५२ ॥

तव्बिदियं कप्पाणमसंखेज्जाणं च समयसंखसमं ।
धुवहारेणवहरिदे होदि हु उक्कस्सयं दव्वं ॥ ४५३ ॥

तद्द्वितीयं कल्पानामसंख्येयानां च समयसंख्यसमम् ।
ध्रुवहारेणावहृते भवति हि उत्कृष्टकं द्रव्यम् ॥ ४५३ ॥

गाउयपुधत्तमवरं उक्कस्सं होदि जोयणपुधत्तं ।
विउलमदिस्स य अवरं तस्स पुधत्तं वरं खु णरलोयं४५४

गव्यूतिपृथक्त्वमवरमुत्कृष्टं भवति योजनपृथक्त्वम् ।
विपुलमतेश्च अवरं तस्य पृथक्त्व वरं खलु नरलोकः ॥४५४॥

णरलोएत्ति य वयणं विक्खंभणियामयं ण वट्टस्स ।
जह्मा तग्घणपदरं मणपज्जवखेत्तमुद्दिट्ठं ॥ ४५५ ॥

नरलोक इति च वचनं विष्कम्भनियामकं न वृत्तस्य ।
यस्मात्तद्घनप्रतरं मनःपर्ययक्षेत्रमुद्दिष्टम् ॥ ४५५ ॥

दुगतिगभवा हु अवरं सत्तट्ठभवा हवंति उक्कस्सं ।
अडणवभवा हु अवरमसंखेज्जं विउलउक्कस्सं ॥४५६॥

द्विकत्रिकभवा हि अवरं सप्ताष्टभवा भवन्ति उत्कृष्टम् ।
अष्टनवभवा हि अवरमसंख्येय विपुलोत्कृष्टम् ॥ ४५६ ॥

आवलिअसंखभागं अवरं च वरं च वरमसंखगुणं ।
तत्तो असंखगुणिदं असंखलोगं तु विउलमदी॥४५७॥

आवल्यसख्यभागमवरं च वरं च वरमसंख्यगुणम् ।
तत असंख्यगुणितमसंख्यलोक तु विपुलमतिः ॥ ४५७ ॥

मज्झिमदव्वं खेत्तं कालं भावं च मज्झिमं णाणं ।
जाणदि इदि मणपज्जवणाणं कहिदं समासेण॥ ४५८॥

मध्यमद्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं च मध्यमं ज्ञानम् ।
जानातीति मन पर्ययज्ञानं कथितं समासेन ॥ ४५८ ॥

अथ केवलज्ञान निरूपयति,—

संपुण्णं तु समग्गं केवलमसवत्त सव्वभावगयं ।
लोयालोयवितिमिरं केवलणाणं मुणेदव्वं ॥ ४५९ ॥

संपूर्णं तु समग्रं केवलमसपत्नं सर्वभावगतम् ।
लोकालोकवितिमिरं केवलज्ञानं मन्तव्यम् ॥ ४५९ ॥

अथ ज्ञानमार्गणायां जीवसंख्यां प्ररूपयति;—

चदुगदिमदिसुदबोहा पल्लासंखेज्जया हु मणपज्जा ।
संखेज्जा केवलिणो सिद्धादो होंति अदिरित्ता ॥४६०॥

चतुर्गतिमतिश्रुतबोधाः पल्यासंख्येया हि मनःपर्ययाः ।
संख्येयाः केवलिनः सिद्धात् भवन्ति अतिरिक्ताः ॥ ४६० ॥

ओहिरहिदा तिरिक्खा मदिणाणिअसंखभागगा मणुआ ।
संखेज्जा हु तदूणा मदिणाणी ओहिपरिमाणं ॥४६१॥

अवधिरहिताः तिर्यञ्चः मतिज्ञान्यसंख्यभागका मनुजाः ।
संख्येया हि तदूना मतिज्ञानिन अवधिपरिमाणम् ॥ ४६१ ॥

पल्लासंखघणंगुलहदसेढितिरिक्खगदिविभंगजुदा ।
णरसहिदा किंचूणा चदुगदिवेभंगपरिमाणं ॥४६२॥

पल्यासंख्यघनाङ्गुलहतश्रेणितिर्यग्गतिविभङ्गयुताः ।
नरसहिताः किञ्चिदूनाः चतुर्गतिवैभङ्गपरिमाणम् ॥ ४६२ ॥

सण्णाणिरासिपंचयपरिहीणो सव्वजीवरासी हु ।
मदिसुदअण्णाणीणं पत्तेयं होदि परिमाणं ॥ ४६३ ॥

सद्ज्ञानिराशिपञ्चकपरिहीनः सर्वजीवराशिर्हि ।
मतिश्रुताज्ञानिनां प्रत्येकं भवति परिमाणम् ॥ ४६३ ॥

॥ इति ज्ञानमार्गणा ॥

इदानीं संयममार्गणास्वरूपमाह;—

वदसमिदिकसायाणं दंडाण तहिंदियाण पंचण्हं ।
धारणपालणणिग्गहचागजओ संजमो भणियो॥४६४

व्रतसमितिकषायाणां दण्डानां तथेन्द्रियाणां पञ्चानाम् ।
धारणपालननिग्रहत्यागजयः संयमो भणितः ॥ ४६४ ॥

अथ संयमस्योत्पत्तिकारणमाह;—

बादरसंजलणुदये सुहुमुदये समखये य मोहस्स।
संजमभावो णियमा होदित्ति जिणेहिं णिदिट्ठं॥४६५॥

बादरसज्वलनोदये सूक्ष्मोदये शमक्षये च मोहस्य।
संयमभावो नियमात् भवतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ४६५ ॥

अमुमेवार्थं गाथाद्वयेनाह;—

बादरसंजलणुदये बादरसंजमतियं खु परिहारो।
पमदिदरे सुहुमुदये सुहुमो संजमगुणो होदि॥४६६॥

बादरसंज्वलनोदये बादरसंयमत्रिकं खलु परिहारः।
प्रमत्तेतरस्मिन् सूक्ष्मोदये सूक्ष्मः संयमगुणो भवति॥ ४६६ ॥

जहखादसंजमो पुण उवसमदो होदि मोहणीयस्स।
खयदोवि य सो णियमा होदित्ति जिणेहि णिद्दिट्ठं ४६७

यथाख्यातसंयमः पुनरुपशमतो भवति मोहनीयस्य।
क्षयतोपि च स नियमात् भवतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ४६७ ॥

तदियकसायुदयेण य विरदाविरदो गुणो हवे जुगवं।
बिदियकसायुदयेण य असंजमो होदि णियमेण ४६८

तृतीयकषायोदयेन च विरताविरतो गुणो भवेद्युगपत्।
द्वितीयकषायोदयेन च असयमो भवति नियमेन॥ ४६८ ॥

इदानीं सामायिकसयम कथयति;—

संगहिय सयलसंजयममेयजममणुत्तरं दुरवगम्मं।
जीवो समुव्वहंतो सामाइयसंजमो होदि ॥ ४६९ ॥

संगृह्य सकलसंयममेकयममनुत्तरं दुरवगम्यम्।
जीवः समुद्वहन् सामायिकसंयमो भवति ॥ ४६९ ॥

अथ छेदोपस्थापनासंयमं निरूपयति;—

छेत्तूण य परियायं पोराणं जो ठवेइ अप्पाणं।
पंचजमे धम्मे सो छेदोवट्ठावगो जीवो ॥ ४७० ॥

छित्वा च पर्यायं पुराणं यः स्थापयति आत्मानम्।
पञ्चयमे धर्मे स छेदोपस्थापको जीवः ॥ ४७० ॥

अथ परिहारविशुद्धिसयमवन्तमाह;—

पंचसमिदो तिगुत्तो परिहरइ सदावि जो हु सावज्जं।
पंचेक्कजमो पुरिसो परिहारयसंजदो सो हु ॥ ४७१ ॥

पञ्चसमितः त्रिगुप्तः परिहरति सदापि यो हि सावद्यम्।
पञ्चैकयमः पुरुषः परिहारकसंयतः स हि ॥ ४७१ ॥

तस्य विशेषलक्षणमाह;—

तीसं वासो जम्मे वासपुधत्तं खु तित्थयरमूले।
पच्चक्खाणं पढिदो संझूणदुगाउयविहारो ॥ ४७२ ॥

त्रिंशद्वार्षः जन्मनि वर्षपृथक्त्वं खलु तीर्थकरमूले।
प्रत्याख्यानं पठितः सन्ध्योनद्विगव्यूतिविहारः ॥ ४७२ ॥

अथ सूक्ष्मसापरायधारकं लक्षयति;—

अणुलोहं वेदंतो जीवो उवसामगो व खवगो वा।
सो सुहुमसंपराओ जहखायेणूणओ किंचि ॥ ४७३ ॥

अनुलोभं विदन् जीव उपशामको व क्षपको वा।
स सूक्ष्मसांपरायो यथाख्यातेनोनः किञ्चित् ॥ ४७३ ॥

इदानीं यथाख्यातसंयम दर्शयति;—

उवसंते खीणे वा असुहे कम्मम्मि मोहणीयम्मि।
छदुमट्ठो व जिणो वा जहखादो संजदो सो दु ॥४७४॥

उपशान्ते क्षीणे वा अशुभे कर्मणि मोहनीये ।
छद्मस्थो वा जिनो वा यथाख्यातः संयतः स तु ॥ ४७४ ॥

अधुना देशविरतसंयमवन्तं गाथाद्वयेनाह;—

पंचतिहिचउविहेहि य अणुगुणसिक्खावएहिं संजुत्ता।
उच्चंति देसविरया सम्माइट्ठी झलियकम्मा ॥ ४७५ ॥

पञ्चत्रिचतुर्विधैश्च अणुगुणशिक्षाव्रतैः संयुक्ताः ।
उच्यन्ते देशविरताः सम्यग्दृष्टयः झरितकर्माणः ॥ ४७५ ॥

तथापि तेषामेकादशस्थानभेदं निर्दिशति;—

दंसणवयसामाइय पोसहसचित्तरायभत्ते य ।
बम्हारंभपरिग्गह अणुमणमुद्दिट्ठ देसविरदेदे ॥४७६॥

दर्शनव्रतसामायिकः प्रोषधसचित्तरात्रिभक्ताश्च ।
ब्रह्मारम्भपरिग्रह अनुमतमुद्दिष्ट देशविरतैते ॥ ४७६ ॥

अथासयतस्वरूपमाह;—

जीवा चोद्दसभेया इंदियविसया तहट्ठवीसं तु ।
जे तेसु णेव विरया असंजदा ते मुणेदव्वा ॥ ४७७ ॥

जीवाः चतुर्दशभेदा इन्द्रियविषया तथाष्टाविंशतिस्तु ।
ये तेषु नैव विरता असंयतास्ते ज्ञातव्याः ॥ ४७७ ॥

अथ प्रसङ्गप्राप्तेन्द्रियविषयानुद्दिशति;—

पंचरसपंचवण्णा दो गंधा अट्ठफाससत्तसरा ।
मणसहिदट्ठावीसा इंदियविसया मुणेदव्वा ॥ ४७८ ॥

पञ्चरसपञ्चवर्णा द्वौ गन्धौ अष्टस्पर्शसप्तस्वराः ।
मनसहिताष्टाविंशतिः इन्द्रियविषया मन्तव्याः ॥ ४७८ ॥

अथ संयममार्गणायां जीवसंख्यामाह;—

पमदादिचउण्ह जुदी सामयियदुगं कमेण सेसतियं ।
सत्तसहस्सा णवसय णवलक्खा तीहिं परिहीणा ४७९

प्रमदादिचतुर्णां युतिः सामायिकद्विकं क्रमेण शेषत्रिकम् ।
सप्तसहस्राणि नवशतं नवलक्षाणि त्रिभिः परिहीनानि॥४७९॥

पल्लासंखेज्जदिमं विरदाविरदाण दव्वपरिमाणं ।
पुव्वुत्तरासिहीणा संसारी अविरदाण पमा ॥ ४८० ॥

पल्यासंख्येयं विरताविरतानां द्रव्यपरिमाणम् ।
पूर्वोक्तराशिहीनाः संसारिण अविरतानां प्रमा ॥ ४८० ॥
इति संयममार्गणा ।

अथ दर्शनमार्गणा व्याचष्टे;—

जं सामण्णं गहणं भावाणं णेव कट्टुमायारं ।
अविसेसिदूण अट्ठे दंसणमिदि भण्णदे समये॥४८१॥

यत्सामान्यं ग्रहणं भावानां नैव कृत्वाकारम् ।
अविशेष्य अर्थान् दर्शनमिति भण्यते समये ॥ ४८१ ॥

अमुमेवार्थं विशदयति,—

भावाणं सामण्णविसेसयाणं सरूवमेत्तं जं ।
वण्णणहीणग्गहणं जीवेण य दंसणं होदि ॥ ४८२ ॥

भावानां सामान्यविशेषकानां स्वरूपमात्रं यत् ।
वर्णनहीनग्रहणं जीवेन च दर्शनं भवति ॥ ४८२ ॥

अथ चक्षुरचक्षुर्दर्शने लक्षयति;—

चक्खूण जं पयासइ दिस्सइ तं चक्खुदंसणं बेंति ।
सेसिंदियप्पयासो णायव्वो सो अचक्खूत्ति॥ ४८३ ॥

चक्षुषोः यत् प्रकाशते पश्यति तत् चक्षुर्दर्शनं ब्रुवन्ति ।
शेषेन्द्रियप्रकाशो ज्ञातव्यः स अचक्षुरिति ॥ ४८३ ॥

अथावधिदर्शनमाह,—

परमाणुआदियाइं अंतिमखंधत्ति मुत्तिदव्वाइं ।
तं ओहिदंसणं पुण जं पस्सइ ताइं पच्चक्खं ॥ ४८४ ॥

परमाण्वादीनि अन्तिमस्कन्धमिति मूर्तद्रव्याणि ।
तदवधिदर्शनं पुनः यत्पश्यति तानि प्रत्यक्षम् ॥ ४८४ ॥

अथ केवलदर्शनमाह,—

बहुविहबहुप्पयारा उज्जोवा परिमियम्मि खेत्तम्मि ।
लोगालोगवितिमिरो जो केवलदंसणुज्जोओ ॥ ४८५ ॥

बहुविधबहुप्रकारा उद्योताः परिमिते क्षेत्रे ।
लोकालोकवितिमिरो यः केवलदर्शनोद्योतः ॥ ४८५ ॥

अथ दर्शनमार्गणायां जीवसंख्यां गाथाद्वयेनाह;—

जोगे चउरक्खाणं पंचक्खाणं च खीणचरिमाणं ।
चक्खूणमोहिकेवलपरिमाणं ताण णाणं व ॥ ४८६ ॥

योगे चतुरक्षाणां पञ्चाक्षाणां च क्षीणचरमाणाम् ।
चक्षुषामवधिकेवलपरिमाणं तेषां ज्ञानं व ॥ ४८६ ॥

अथाचक्षुदर्शनिप्रमाणमाह,—

एइंदियपहुदीणं खीणकसायंतणंतरासीणं ।
जोगो अचक्खुदंसणजीवाणं होदि परिमाणं ॥ ४८७ ॥

एकेन्द्रियप्रभृतीनां क्षीणकषायान्तानन्तराशीनाम् ।
योग अचक्षुर्दर्शनजीवानां भवति परिमाणम् ॥ ४८७ ॥

इति दर्शनमार्गणा ।

अथ लेश्यामार्गणां वक्तुमना निरुक्तिपूर्वकं लेश्यालक्षणमाह;—

लिंपइ अप्पीकीरइ एदीए णियअपुण्णपुण्णं च ।
जीवोत्ति होदि लेस्सा लेस्सागुणजाणयक्खादा॥४८८॥

लिम्पत्यात्मीकरोति एतया निजापुण्यपुण्यं च ।
जीव इति भवति लेश्या लेश्यागुणज्ञायकाख्याता ॥ ४८८ ॥

अमुमेवार्थं स्पष्टयति;—

जोगपउत्ती लेस्सा कसायउदयाणुरंजिया होइ ।
तत्तो दोण्णं कज्जं बंधचउक्कं समुद्दिट्ठं ॥ ४८९ ॥

योगप्रवृत्तिः लेश्या कषायोदयानुरञ्जिता भवति ।
ततो द्वयोः कार्यं बन्धचतुष्कं समुद्दिष्टम् ॥ ४८९ ॥

अथ गाथाद्वयेनाधिकारान्निर्दिशति;—

णिद्देसवण्णपरिणामसंकमो कम्मलक्खणगदी य ।
सामी साहणसंखा खेत्तं फासं तदो कालो ॥ ४९० ॥
अंतरभावप्पबहु अहियारा सोलसा हवंतित्ति ।
लेस्साणसाहणट्ठं जहाकमं तेहि वोच्छामि ॥ ४९१ ॥

जुम्मम्

निर्देशवर्णपरिणामसंक्रमः कर्मलक्षणगतिश्च ।
स्वामी साधनसंख्या क्षेत्रं स्पर्शस्ततः कालः ॥ ४९० ॥
अन्तरभावाल्पबहुत्वमधिकाराः षोडश भवन्तीति ।
लेश्यानां साधनार्थं यथाक्रमं तैर्वक्ष्यामि ॥ ४९१ ॥ युग्मम्

इदानीं निर्देशेनाह;—

किण्हा णीला काऊ तेऊ पम्मा य सुक्कलेस्सा य ।
लेस्साणं णिद्देसा छच्चेव हवंति णियमेण ॥ ४९२ ॥

कृष्णा नीला कापोता तेजः पद्मा च शुक्ललेश्या च ।
लेश्यानां निर्देशाः षट् चैव भवन्ति नियमेन ॥ ४९२ ॥

अथ वर्णमाह;—

वण्णोदयेण जणिदो सरीरवण्णो दु दव्वदो लेस्सा ।
सा सोढा किण्हादी अणेयभेया सभेयेण ॥ ४९३ ॥

वर्णोदयेन जनितः शरीरवर्णस्तु द्रव्यतो लेश्या ।
सा षोढा कृष्णादिः अनेकभेदा स्वभेदेन ॥ ४९३ ॥

तान् भेदानाह;—

छप्पयणीलकवोदसुहेमंवुजसंखसण्णिहा वण्णे ।
संखेज्जासंखेज्जाणंतवियप्पा य पत्तेयं ॥ ४९४ ॥

षट्पदनीलकपोतसुहेमाम्बुजसंखसन्निभा वर्णे ।
संख्येयासंख्येयानन्तविकल्पाश्च प्रत्येकम् ॥ ४९४ ॥

णिरया किण्हा कप्पा भावाणुगया हु तिसुरणरतिरिये
उत्तरदेहे छक्कं भोगे रविचंदहरिदंगा ॥ ४९५ ॥

निरयाः कृष्णाः कल्पा भावानुगता हि त्रिसुरनरतिरश्चि ।
उत्तरदेहे षट्कं भोगे रविचन्द्रहरिताङ्गाः ॥ ४९५ ॥

वादरआऊतेऊ सुक्कातेऊ य वाउकायाणं ।
गोमुत्तमुग्गवण्णा कमसो अव्वत्तवण्णो य ॥ ४९६ ॥

वादराप्तैजसौ शुक्लतेजसौ च वायुकायानाम् ।
गोमूत्रमुद्गवर्णौ क्रमश अव्यक्तवर्णश्च ॥ ४९६ ॥

सव्वेसिं सुहुमाणं कावोदा सव्व विग्गहे सुक्का ।
सव्वो मिस्सो देहो कवोदवण्णो हवे णियमा ॥४९७॥

सर्वेषां सूक्ष्माणां कापोताः सर्वे विग्रहे शुक्लाः ।
सर्वो मिश्रो देहः कपोतवर्णो भवेन्नियमात् ॥ ४९७ ॥

अथ परिणामाधिकारं गाथापञ्चकेनाह;—

लोगाणमसंखेज्जा उदयट्ठाणा कसायगा होंति ।
तत्थ किलिट्ठा असुहा सुहा विसुद्धा तदालावा ४९८

लोकानामसंख्येयान्युदयस्थानानि कषायगाणि भवन्ति ।
तत्र क्लिष्टानि अशुभानि शुभानि विशुद्धानि तदालापात् ॥४९८॥

तिव्वतमा तिव्वतरा तिव्वा असुहा सुहा तहा मंदा ।
मंदतरा मंदतमा छट्ठाणगया हु पत्तेयं ॥ ४९९ ॥

तीव्रतमास्तीव्रतरास्तीव्रा अशुभाः शुभास्तथा मन्दाः ।
मन्दतरा मन्दतमाः षट्स्थानगता हि प्रत्येकम् ॥ ४९९ ॥

असुहाणं वरमज्झिमअवरंसे किण्हणीलकाउतिए ।
परिणमदि कमेणप्पा परिहाणीदो किलेसस्स ॥ ५०० ॥

अशुभानां वरमध्यमावरांशे कृष्णनीलकापोतत्रिकानाम् ।
परिणमति क्रमेणात्मा परिहानितः क्लेशस्य ॥ ५०० ॥

काऊ णीलं किण्हं परिणमदि किलेसवड्ढिदो अप्पा ।
एवं किलेसहाणीवड्ढीदो होदि असुहतियं ॥ ५०१ ॥

कापोतं नीलं कृष्णं परिणमति क्लेशवृद्धित आत्मा ।
एवं क्लेशहानिवृद्धितो भवति अशुभत्रिकम् ॥ ५०१ ॥

तेऊ पउमे सुक्के सुहाणमवरादिअंसगे अप्पा ।
सुद्धिस्स य वड्ढीदो हाणीदो अण्णहा होदि ॥ ५०२ ॥

तेजसि पद्मे शुक्ले शुभानामवराद्यंशगे आत्मा ।
शुद्धेश्च वृद्धितो हानित अन्यथा भवति ॥ ५०२ ॥

इदानीमुक्तपरिणामपरावृत्तिरचना मनसिकृत्य संक्रमाधिकारं गाथात्रये-
णाह;

संकमणं सट्ठाणपरट्ठाणं होदित्ति किण्हसुक्काणं ।
वड्ढीसु हि सट्ठाणं उभयं हाणिम्मि सेस उभयेवि ५०३
संक्रमणं स्वस्थानपरस्थानं भवतीति कृष्णशुक्लयोः ।
वृद्धिषु हि स्वस्थानमुभयं हानौ शेषस्योभयेपि ॥ ५०३ ॥

लेस्साणुक्कस्सादोवरहाणी अवरगादवरवड्ढी ।
सट्ठाणे अवरादो हाणी णियमा परट्ठाणे ॥ ५०४ ॥
लेश्यानामुत्कृष्टादवरहानिः अवरकादवरवृद्धिः ।
स्वस्थाने अवरात् हानिर्नियमात् परस्थाने ॥ ५०४ ॥

संकमणे छट्ठाणा हाणिसु वड्ढीसु होंति तण्णामा ।
परिमाणं च य पुव्वं उत्तकमं होदि सुदणाणे ॥५०५॥
संक्रमणे षट्स्थानानि हानिषु वृद्धिषु भवन्ति तन्नामानि ।
परिमाणं च च पूर्वमुक्तक्रमं भवति श्रुतज्ञाने ॥ ५०५ ॥

अथ तस्याः कर्माधिकारं गाथाद्वयेनाह,—

पहिया जे छप्पुरिसा परिभट्ठारण्णमज्झदेसम्मि ।
फलभरियरुक्खमेगं पेक्खित्ता ते विचिंतंति ॥ ५०६ ॥
णिम्मूलखंधसाहुवसाहं छित्तुं चिणित्तु पडिदाइं ।
खाउं फलाइं इदि जं मणेण वयणं हवे कम्मं ॥५०७॥
जुम्मं ।

पथिका ये षट्पुरुषाः परिभ्रष्टा अरण्यमध्यदेशे ।
फलभरितवृक्षमेक दृष्ट्वा ते विचिन्तयन्ति ॥ ५०६ ॥
निर्मूलस्कन्धशाखोपशाखं छित्वा चित्वा पतितानि ।
खादितुं फलानि इति यन्मनसा वचनं भवेत् कर्म ॥ ५०६ ॥
युग्मम् ।

अथ लक्षणाधिकारं गाथानवकेन कथयन्नादौ कृष्णलेश्यस्य लक्षणमाह;—

चंडो ण मुचइ वेरं भंडणसीलो य धम्मदयरहिओ।
दुट्ठो ण य एदि वसं लक्खणमेयं तु किण्हस्स ॥५०८॥

चण्डो न मुञ्चति वैरं भण्डनशीलश्च धर्मदयारहितः।
दुष्टो न च एति वशं लक्षणमेतत्तु कृष्णस्य ॥ ५०८ ॥

अथ नीललेश्यस्य लक्षणं गाथद्वयेनाह;—

मंदो बुद्धिविहीणो णिव्विणाणी य विसयलोलो य।
माणी मायी य तहा आलस्सो चेव भेज्जो य ॥५०९॥
णिद्दावंचणबहुलो धणधण्णे होदि तिव्वसण्णा य।
लक्खणमेयं भणियं समासदो णीललेस्सस्स ॥५१०॥
जुम्मं।

मन्दो बुद्धिविहीनो निर्विज्ञानी च विषयलोलश्च।
मानी मायी च तथा आलस्यः चैव भेद्यश्च ॥ ५०९ ॥
निद्रावञ्चनबहुलो धनधान्ये भवति तीव्रसंज्ञश्च।
लक्षणमेतद्भणितं समासतो नीललेश्यस्य ॥ ५१० ॥ युग्मम्।

अथ कपोतलेश्यस्य लक्षण गाथात्रयेणाह,—

रूसइ णिंदइ अण्णे दूसइ बहुसो य सोयभयबहुलो।
असुयइ परिभवइ परं पसंसये अप्पयं बहुसो ॥ ५११ ॥
ण य पत्तियइ परं सो अप्पाणं यिव परंपि मण्णंतो।
थूसइ अभित्थुवंतो ण य जाणइ हाणिवड्ढिं वा ॥५१२॥
मरणं पत्थेइ रणे देइ सुबहुगंपि थुव्वमाणो दु।
ण गणइ कज्जाकज्जं लक्खणमेयं तु काउस्स ॥ ५१३ ॥
विसेसयं।

रुष्यति निन्दति अन्यं दुष्यति बहुशश्च शोकभयबहुलः ।
असूयति परिभवति परं प्रशंसति आत्मानं बहुशः ॥ ५११ ॥
न च प्रत्येति पर स आत्मानमिव परमपि मन्यमानः ।
तुष्यति अभिष्टुवतो न च जानाति हानिवृद्धिं वा ॥ ५१२ ॥
मरणं प्रार्थयते रणे ददाति सुबहुकमपि स्तूयमानस्तु ।
न गणयति कार्याकार्यं लक्षणमेतत्तु कपोतस्य ॥ ५१३ ॥
विशेषकम्[1] ।

अथ तेजोलेश्यस्य लक्षणमाह,—

जाणइ कज्जाकज्जं सेयमसेयं च सव्वसमपासी ।
दयदाणरदो य मिदू लक्खणमेयं तु तेउस्स ॥ ५१४ ॥

जानाति कार्याकार्यं सेव्यमसेव्यं च सर्वसमदर्शी ।
दयादानरतश्च मृदुः लक्षणमेतत्तु तेजसः ॥ ५१४ ॥

अथ पद्मलेश्यस्य लक्षणमाह,—

चागी भद्दो चोक्खो उज्जवकम्मो य खमदि बहुगंपि ।
साहुगुरुपूजणरदो लक्खणमेयं तु पम्मस्स ॥ ५१५ ॥

त्यागी भद्र सुकर उद्युक्तकर्मा च क्षमते बहुकमपि ।
साधुगुरुपूजनरतो लक्षणमेतत्तु पद्मस्य ॥ ५१५ ॥

अथ शुक्लेश्यस्य लक्षणमाह,—

ण य कुणइ पक्खवायं णवि य णिदाणं समो य सव्वेसिं ।
णत्थि य रायद्दोसा णेहोवि य सुक्कलेस्सस्स ॥ ५१६ ॥

न च करोति पक्षपातं नापि च निदानं समश्च सर्वेषाम् ।
नास्ति च रागद्वेषः स्नेहोपि च शुक्लेश्यस्य ॥ ५१६ ॥

---

१. द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम् ।
कलापकं चतुर्भिः स्यात्तदूर्ध्वं कुलकं स्मृतम् ॥ १ ॥इति ।

अथ गत्यधिकारमेकादशगाथासूत्रैराह;—

लेस्साणं खलु अंसा छव्वीसा होंति तत्थ मज्झिमया।
आउगबंधणजोग्गा अट्ठट्ठवगरिसकालभवा ॥५१७॥

लेश्यानां खलु अंशाः षड्विंशतिः भवन्ति तत्र मध्यमकाः।
आयुष्कबन्धनयोग्या[1] अष्ट अष्टापकर्षकालभवाः[2] ॥ ५१७ ॥

सेसट्ठारसअंसा चउगइगमणस्स कारणा होंति।
सुक्कुक्कस्संसमुदा सव्वट्ठं जांति खलु जीवा ॥ ५१८ ॥

शेषाष्टादशांशाःचतुर्गतिगमनस्य कारणानि भवन्ति।
शुक्लोत्कृष्टांशमृताः सर्वार्थं यान्ति खलु जीवाः ॥ ५१८ ॥

अवरंसमुदा होंति सदारदुगे मज्झिमंसगेण मुदा।
आणदकप्पादुवरिं सव्वट्ठाइल्लगे होंति ॥ ५१९ ॥

अवरांशमृता भवन्ति शतारद्विके मध्यमांशकेन मृताः।
आनतकल्पादुपरि सर्वार्थादिमे भवन्ति ॥ ५१९ ॥

पम्मुक्कस्संसमुदा जीवा उवजांति खलु सहस्सारं।
अवरंसमुदा जीवा सणक्कुमारं च माहिंदं ॥ ५२० ॥

पद्मोत्कृष्टांशमृता जीवा उपयान्ति खलु सहस्रारम्।
अवरांशमृता जीवा सनत्कुमारं च माहेन्द्रम् ॥ ५२० ॥

मज्झिमअंसेण मुदा तम्मज्झं जांति तेउजेट्ठमुदा।
साणक्कुमारमाहिंदंतिमचक्किंदसेढिम्मि ॥ ५२१ ॥

मध्यमांशेन मृता तन्मध्यं यान्ति तेजोज्येष्ठमृताः।
सानत्कुमारमाहेन्द्रान्तिमचक्रेन्द्रश्रेण्याम् ॥ ५२१ ॥

---

१ त्रिभागत्रिभागावशेषे सत्यायुर्बन्धन्त्येवेत्येकान्तो नास्ति तत्र तत्र योग्या भवन्तीति योग्यपदेन सूचितं भवति। २. भुज्यमानायुरपकृष्य तृतीयभागावशिष्टे परभवायुर्बध्यते इत्यपकर्षः।

अवरंसमुदा सोहम्मीसाणादिमउडम्मि सेढिम्मि ।
मज्झिमअंसेण मुदा विमलविमाणादिबलभद्दे ॥५२२॥

अवरांशमृताः सौधर्मेशानादिमर्तौ श्रेण्याम् ।
मध्यमांशेन मृता विमलविमानादिबलभद्रे ॥ ५२२ ॥

किण्हवरंसेण मुदा अवधिट्ठाणम्मि अवरअंसमुदा ।
पंचमचरिमतिमिस्से मज्झे मज्झेण जायन्ते ॥५२३॥

कृष्णवरांशेन मृता अवधिस्थाने अवराशमृताः ।
पञ्चमचरमतिमिस्रे मध्ये मध्येन जायन्ते ॥ ५२३ ॥

नीलुक्कस्संसमुदा पंचमअंधिंदयम्मि अवरमुदा ।
वालुकसंपज्जलिदे मज्झे मज्झेण जायन्ते ॥ ५२४ ॥

नीलोत्कृष्टांशमृताः पञ्चमान्धेन्द्रके अवरमृताः ।
वालुकासंप्रज्वलिते मध्ये मध्येन जायन्ते ॥ ५२४ ॥

वरकाओदंसमुदा संजलिदं जाति तदियणिरयस्स ।
सीमंतं अवरमुदा मज्झे मज्झेण जायंते ॥ ५२५ ॥

वरकापोतांशमृताः संज्वलितं यान्ति तृतीयनिरयस्य ।
सीमन्तमवरमृता मध्ये मध्येन जायन्ते ॥ ५२५ ॥

किण्हचउक्काणं पुण मज्झंसमुदा हु भवणगादितिये ।
पुढवीआउवणप्फदिजीवेसु हवंति खलु जीवा ॥५२६॥

कृष्णचतुष्काणां पुनः मध्यांशमृता हि भवनकादित्रये ।
पृथिव्यब्वनस्पतिजीवेषु भवन्ति खलु जीवाः ॥ ५२६ ॥

किण्हतियाणं मज्झिमअंसमुदा तेउवाउवियलेसु ।
सुरणिरया सगलेस्सहिं णरतिरियं जांति सगजोग्गं ॥

कृष्णत्रयाणां मध्यमांशमृता तेजोवायुविकलेषु ।
सुरनिरयाः स्वकलेश्याभिः नरतिर्यञ्चं यान्ति स्वकयोग्यम् ५२७

अथ स्वाम्यधिकारं गाथासप्तकेन निरूपयति;—

काऊ काऊ काऊ णीला णीला य णीलकिण्हा य।
किण्हा य परमकिण्हा लेस्सा पढमादिपुढवीणं ॥५२८॥

कपोता कपोता कपोता नीला नीला च नीलकृष्णा च।
कृष्णा च परमकृष्णा लेश्या प्रथमादिपृथिवीनाम् ॥ ५२८ ॥

णरतिरियाणं ओघो इगिविगले तिण्णि चउ असण्णिस्स
सण्णिअपुण्णगमिच्छे सासणसम्मेवि असुहतियं५२९

नरतिरश्चामोघ एकविकले तिस्रः चतस्र असंज्ञिनः।
संज्ञ्यपूर्णकमिथ्यात्वे सासादनसम्यक्त्वेपि अशुभत्रिकम् ५२९

भोगापुण्णगसम्मे काउस्स जहण्णियं हवे णियमा।
सम्मे वा मिच्छे वा पज्जत्ते तिण्णि सुहलेस्सा ॥५३०॥

भोगाऽपूर्णकसम्यक्त्वे कापोतस्य जघन्यकं भवेन्नियमात्।
सम्यक्त्वे वा मिथ्यात्वे वा पर्याप्ते तिस्रः शुभलेश्याः ॥५३०॥

अयदोत्ति छलेस्साओ सुहतियलेस्सा हु देसविरदतिये
तत्तो सुक्का लेस्सा अजोगिठाणं अलेस्सं तु ॥ ५३१ ॥

असंयत इति षड्लेश्याः शुभत्रयलेश्या हि देशविरतत्रये।
ततः शुक्ला लेश्या अयोगिस्थानमलेश्यं तु ॥ ५३१ ॥

णट्ठकसाये लेस्सा उच्चदि सा भूदपुव्वगदिणाया।
अहवा जोगपउत्ती मुक्खोत्ति तहिं हवे लेस्सा॥५३२॥

नष्टकषाये लेश्या उच्यते सा भूतपूर्वगतिन्यायात्।
अथवा योगप्रवृत्तिः मुख्येति तत्र भवेल्लेश्या ॥ ५३२ ॥

तिण्हं दोण्हं दोण्हं छण्हं दोण्हं च तेरसण्हं च।
एत्तो य चोद्दसण्हं लेस्सा भवणादिदेवाणं ॥ ५३३ ॥

तेऊ तेऊ तेऊ पम्मपम्मा य पम्मसुक्का य ।
सुक्काय परमसुक्का भवणतिया पुण्णगे असुहा ॥५३४॥
जुम्मं ।

त्रयाणां द्वयोर्द्वयो षण्णां द्वयोश्च त्रयोदशानां च ।
एतस्माच्च चतुर्दशानां लेश्या भवनादिदेवानाम् ॥ ५३३ ॥
तेजस्तेजस्तेजः पद्मापद्मा च पद्माशुक्ला च ।
शुक्ला च परमशुक्ला भवनत्रिकाः पूर्णके अशुभाः॥५३४॥ युग्मम्।

अथ साधनाधिकारमाह;—

वण्णोदयसंपादिदसरीरवण्णो दु दव्वदो लेस्सा ।
मोहुदयखओवसमोवसमखयजजीवफंदणंभावो५३५

वर्णोदयसंपादितशरीरवर्णस्तु द्रव्यतो लेश्या ।
मोहोदयक्षयोपशमोपशमक्षयजजीवस्पन्दो भावः ॥ ५३५ ॥

अथ सख्याधिकार गाथाषट्केन दर्शयति;—

किण्हादिरासिमावलिअसंखभागेण भजिय पविभत्ते
हीणकमा कालं वा अस्सिय दव्वा दु भजिदव्वा॥५३६॥

कृष्णादिराशिमावल्यसखभागेन भक्त्वा प्रविभक्ते ।
हीनक्रमा कालं वा आश्रित्य द्रव्याणि तु भक्तव्यानि ॥५३६॥

खेत्तादो असुहतिया अणंतलोगा कमेण परिहीणा ।
कालादोतीदादो अणंतगुणिदा कमा हीणा ॥ ५३७ ॥

क्षेत्रत अशुभत्रिका अनन्तलोकाः क्रमेण परिहीना. ।
कालत अतीतादनन्तगुणिता क्रमाद्धीना ॥ ५३७ ॥

केवलणाणाणंतिमभागा भावादु किण्हतियजीवा ।
तेउतियासंखेज्जा संखासंखेज्जभागकमा ॥ ५३८ ॥

केवलज्ञानानन्तिमभागा भावतः कृष्णत्रिकजीवाः ।
तेजस्त्रया असंख्येया संख्यासंख्येयभागक्रमाः ॥ ५३८ ॥

जोइसियादो अहिया तिरिक्खसण्णिस्स संखभागो दु।
सूइस्स अंगुलस्स य असंखभागं तु तेउतियं ॥५३९॥

ज्योतिष्कत अधिकाः तिर्यक्संज्ञिनः संख्यभागस्तु ।
सूचेरङ्गुलस्य च असंख्यभागं तु तेजस्त्रयम् ॥ ५३९ ॥

प्रागुक्तं तेजःपद्मलेश्याजीवप्रमाणं स्पष्टीकर्तुमाह;—

बेसदछप्पणंगुलकदिहिदपदरं तु जोइसियमाणं ।
तस्स य संखेज्जदिमं तिरिक्खसण्णीण परिमाणं॥५४०॥

द्विशतषट्पञ्चाशदङ्गुलकृतिहितप्रतरं तु ज्योतिष्कमाणम् ।
तस्य च संख्येयं तिर्यक्संज्ञिनां परिमाणम् ॥ ५४० ॥

तेउदु असंखकप्पा पल्लासंखेज्जभागया सुक्का ।
ओहिअसंखेज्जदिमा तेउतिया भावदो होंति ॥५४१॥

तेजोद्वया असंख्यकल्पाः पल्यासंख्येयभागकाः शुक्लाः ।
अवध्यसंख्येया तेजस्त्रया भावतो भवन्ति ॥ ५४१ ॥

अथ क्षेत्राधिकारं गाथासार्धद्वयेनाह;—

सट्ठाणसमुग्घादे उववादे सव्वलोयमसुहाणं ।
लोयस्सासंखेज्जदिभागं खेत्तं तु तेउतिये ॥ ५४२ ॥

स्वस्थानसमुद्घाते उपपादे सर्वलोकमशुभानाम् ।
लोकस्यासंख्येयभागं क्षेत्रं तु तेजस्त्रिके ॥ ५४२ ॥

मरदि असंखेज्जदिमं तस्सासंखा य विग्गहे होंति ।
तस्सासंखं दूरे उववादे तस्स खु असंखं ॥ ५४३ ॥

म्रियते असंख्येय तस्यासंख्याश्च विग्रहे भवन्ति ।
तस्यासंख्य दूरे उपपादे तस्य खलु असंख्यम् ॥ ५४३ ॥

सुक्कस्स समुग्घादे असंखलोगा य सव्वलोगो य ।

शुक्लायाः समुद्घाते असंख्यलोकाश्च सर्वलोकश्च ।

अथ स्पर्शाधिकारं गाथासार्द्धषट्केनाह,—

फासं सव्वं लोयं तिट्ठाणे असुहलेस्साणं ॥ ५४४ ॥

स्पर्शः सर्वो लोकः त्रिस्थाने अशुभलेश्यानाम् ॥ ५४४ ॥

तत्र तेजोलेश्याया गाथाद्वयेनाह,—

तेउस्स य सट्ठाणे लोगस्स असंखभागमेत्तं तु ।
अड चोद्दस भागा वा देसूणा होंति णियमेण ॥५४५॥

तेजसश्च स्वस्थाने लोकस्यासख्यभागमात्रं तु ।
अष्ट चतुर्दश भागा वा देशोना भवन्ति नियमेन ॥ ५४५ ॥

एवं तु समुग्घादे णव चोद्दसभागयं च किंचूणं ।
उववादे पढमपदं दिवड्ढचोद्दस य किंचूणं ॥ ५४६ ॥

एवं तु समुद्घाते नव चतुर्दशभागश्च किञ्चिदूनः ।
उपपादे प्रथमपदं द्व्यर्धचतुर्दश च किञ्चिदूनम् ॥ ५४६ ॥

अथ पद्मशुक्ललेश्ययोः सार्धार्धाभ्या दर्शयति,—

पम्मस्स य सट्ठाणसमुग्घाददुगेसु होदि पढमपदं ।
अड चोद्दस भागा वा देसूणा होंति णियमेण ॥५४७॥

पद्मायाश्च स्वस्थानसमुद्घातद्विकयोः भवति प्रथमपदम् ।
अष्ट चतुर्दश भागा वा देशोना भवन्ति नियमेन ॥ ५४७ ॥

उववादे पढमपदं पणचोद्दसभागयं च देसूणं ।
सुक्कस्स य तिट्ठाणे पढमो छच्चोद्दसा हीणा ॥ ५४८ ॥

उपपादे प्रथमपद पञ्चचतुर्दशभागश्च देशोन. ।
शुक्लायाश्च त्रिस्थाने प्रथमः षट्चतुर्दश हीनः ॥ ५४८ ॥

णवरि समुग्घादम्मि य संखातीदा हवंति भागा वा ।
सव्वो वा खलु लोगो फासो होदित्ति णिद्दिट्ठो ५४९

नवरि समुद्घाते च संख्यातीता भवन्ति भागा वा ।
सर्वो वा खलु लोकः स्पर्शो भवतीति निर्दिष्टः ॥ ५४९ ॥

अथ कालाधिकार गाथाद्वयेनाह,—

कालो छल्लेस्साणं णाणाजीवं पडुच्च सव्वद्धा ।
अंतोमुहुत्तमवरं एयं जीवं पडुच्च हवे ॥ ५५० ॥

कालः षड्लेश्यानां नानाजीवं प्रतीत्य सर्वाद्धा ।
अन्तर्मुहूर्तोऽवर एकं जीवं प्रतीत्य भवेत् ॥ ५५० ॥

उवहीणं तेत्तीसं सत्तर सत्तेव होंति दो चेव ।
अट्ठारस तेत्तीसा उक्कस्सा होंति अदिरेया ॥ ५५१ ॥

उदधीनां त्रयस्त्रिंशत् सप्ततिः सप्तैव भवन्ति द्वौ चैव ।
अष्टादश त्रयस्त्रिंशत् उत्कृष्टा भवन्ति अतिरेकाः ॥ ५५१ ॥

अथान्तराधिकार गाथाद्वयेनाह;—

अंतरमवरुक्कस्सं किण्हतियाणं मुहुत्तअंतं तु ।
उवहीणं तेत्तीसं अहियं होदित्ति णिद्दिट्ठं ॥ ५५२ ॥
तेउतियाणं एवं णवरि य उक्कस्सविरहकालो दु ।
पोग्गलपरियट्टा हु असंखेज्जा होंति णियमेण ॥५५३॥

जुम्मं ।

अन्तरमवरोत्कृष्टं कृष्णत्रयाणां मुहूर्तान्तस्तु ।
उदधीनां त्रयस्त्रिंशदधिकं भवतीति निर्दिष्टम् ॥ ५५२ ॥
तेजस्त्रयाणामेवं नवरि च उत्कृष्टविरहकालस्तु ।
पुद्गलपरिवर्ता हि असंख्येया भवन्ति नियमेन ॥ ५५३ ॥

युग्मम् ।

अथ भावाल्पबहुत्वाधिकारावाह;—

भावादो छल्लेस्सा ओदयिया होंति अप्पबहुगं तु ।
दव्वपमाणे सिद्धं इदि लेस्सा वण्णिदा होंति ॥५५४॥

भावतः षड्लेश्या औदयिका भवन्ति अल्पबहुकं तु ।
द्रव्यप्रमाणे सिद्धमिति लेश्या वर्णिता भवन्ति ॥ ५५४ ॥

अथालेश्यजीवानाह,—

किण्हादिलेस्सरहिया संसारविणिग्गया अणंतसुहा ।
सिद्धिपुरं संपत्ता अलेस्सिया ते मुणेयव्वा ॥ ५५५ ॥

कृष्णादिलेश्यारहिताः संसारविनिर्गता अनन्तसुखाः ।
सिद्धिपुरं सम्प्राप्ता अलेश्यास्ते ज्ञातव्याः ॥ ५५५ ॥

इति लेश्यामार्गणाधिकारः ।

अथ भव्यमार्गणाधिकारं गाथाचतुष्टयेनाह;—

भविया सिद्धी जेसिं जीवाणं ते हवंति भवसिद्धा ।
तव्विवरीयाभव्वा संसारादो ण सिज्झंति ॥ ५५६ ॥

भव्या सिद्धिर्येषां जीवानां ते भवन्ति भवसिद्धाः ।
तद्विपरीता अभव्याः संसारान्न सिद्ध्यन्ति ॥ ५५६ ॥

एवं द्विविधानामपि भव्यानां सिद्धिलाभप्रसक्तौ तद्योग्यतामात्रवतामुपपत्तिपूर्वकं परिहरति,—

भव्वत्तणस्स जोग्गा जे जीवा ते हवंति भवसिद्धा ।
ण हु मलविगमे णियमा ताणं कणओवलाणमिव ५५७

भव्यत्वस्य योग्या ये जीवास्ते भवन्ति भवसिद्धाः ।
न हि मलविगमे नियमात् तेषां कनकोपलानामिव ॥ ५५७ ॥

ण य जे भव्वाभव्वा मुत्तिसुहातीदणंतसंसारा ।
ते जीवा णायव्वा णेव य भव्वा अभव्वा य ॥ ५५८ ॥

न च ये भव्या अभव्या मुक्तिसुखा अतीतानन्तसंसाराः ।
ते जीवा ज्ञातव्या नैव च भव्या अभव्याश्च ॥ ५५८ ॥

---

१. संसारप्राप्ता एव ।

अत्र जीवसंख्यामाह;—

अवरो जुत्ताणंतो अभव्वरासिस्स होदि परिमाणं।
तेण विहीणो सव्वो संसारी भव्वरासिस्स॥ ५५९।

अवरो युक्तानन्त अभव्यराशेर्भवति परिमाणम्।
तेन विहीनः सर्वः ससारी भव्यराशेः॥ ५५९॥

सुहुमट्ठिदिसंजुत्तं आसण्णं कम्मणिज्जरामुक्कं।
पायेण एदि गहणं दव्वमणिद्दिट्ठसंठाणं॥ १॥

सूक्ष्मस्थितिसयुक्तमासन्न कर्मनिर्जरामुक्तम्।
प्रायेणैति ग्रहण द्रव्यमनिर्दिष्टसंस्थानम्॥ १॥

अगहिद मिस्सं गहिदं मिस्समगहिदं तहेव गहिदं च।
मिस्सं गहिदमगहिदं गहिदं मिस्सं अगहिदं च॥ २॥

अगृहीतं मिश्रं गृहीतं मिश्रमगृहीतं तथैव गृहीतं च।
मिश्रं गृहीतमगृहीत गृहीतं मिश्रमगृहीतं च॥ २॥

इति भव्यमार्गणाधिकारः।

अथ सम्यक्त्वमार्गणा प्ररूपयति,—

छप्पंचणवविहाणं अत्थाणं जिणवरोवइट्ठाणं।
आणाए अहिगमेण य सद्दहणं होइ सम्मत्तं॥ ५६०।

षट्पञ्चनवविधानामर्थानां जिनवरोपदिष्टानाम्।
आज्ञया अधिगमेन च श्रद्धानं भवति सम्यक्त्वम्॥ ५६०।

---

१ क्षेपकगाथेयम्, अत्र भव्यमार्गणाया ससारिणा पञ्चपरिवर्तनस्वरूप टीकाय दर्शितं तत्रोक्त चेतिपठैनैषा गाथा न्यस्ता।

२. क्षेपकगाथेयमपि, अत्र पञ्चपरावर्तनस्वरूपमुक्तं टीकायाम्।

सर्वेपि पुद्गलाः खल्वेकेनात्तोज्झिताश्च जीवेन
ह्यसकृद्वानन्तकृत्वः पुद्गलपरिवर्तसंसारे॥ १॥ इत्यादि।

अथ षड्द्रव्याणामधिकारान्निर्दिशति;—

छद्दव्वेसु य णामं उवलक्खणुवाय अत्थणेकालो।
अत्थणखेत्तं संखा ठाणसरूपं फलं च हवे ॥ ५६१ ॥

षड्द्रव्येषु च नाम उपलक्षणानुवाद अस्तित्वकालः।
अस्तित्वक्षेत्रं सख्या स्थानस्वरूपं फलं च भवेत् ॥ ५६१ ॥

अथ प्रथमोद्दिष्टं नामाधिकारमाह,—

जीवाजीवं दव्वं रूवारूविति होदि पत्तेयं।
संसारत्था रूवा कम्मविमुक्का अरूवगया ॥ ५६२ ॥

जीवाजीवं द्रव्यं रूप्यरूपीति भवति प्रत्येकम्।
संसारस्था रूपिणः कर्मविमुक्ता अरूपगताः ॥ ५६२ ॥

अज्जीवेसु य रूवी पुग्गलदव्वाणि धम्म इदरोवि।
आगासं कालोवि य चत्तारि अरूविणो होंति॥५६३॥

अजीवेषु च रूपीणि पुद्गलद्रव्याणि धर्म इतरोपि।
आकाशं कालोपि च चत्वारि अरूपीणि भवन्ति ॥ ५६३ ॥

अथोपलक्षणानुवादाधिकारमाह,—

उवजोगो वण्णचऊ लक्खणमिह जीवपोग्गलाणं तु।
गदिठाणोग्गहवत्तणकिरियुवयारो दु धम्मचऊ ५६४॥

उपयोगो वर्णचतुष्कं लक्षणमिह जीवपुद्गलानां तु।
गतिस्थानावगाहवर्तनक्रियोपकारस्तु धर्मचतुर्णाम् ॥ ५६४ ॥

गदिठाणोग्गहकिरिया जीवाणं पुग्गलाणमेव हवे।
धम्मतिये ण हि किरिया मुक्खा पुण साधगा होंति ५६५

गतिस्थानावगाहक्रिया जीवानां पुद्गलानामेव भवेत्।
धर्मत्रये न हि क्रिया मुख्या पुनः साधका भवन्ति ॥५६५॥

तदेव दर्शयति;—

जत्तस्स पहं ठत्तस्स आसणं णिवसगस्स वसदी वा।
गदिठाणोग्गहकरणे धम्मतियं साधगं होदि ॥५६६॥

यातस्य पन्थाः तिष्ठत आसनं निवसकस्य वसतिर्वा।
गतिस्थानावगाहकरणे धर्मत्रयं साधकं भवति ॥ ५६६ ॥

वत्तणहेदू कालो वत्तणगुणमविय दव्वणिचयेसु।
कालाधारेणेव य वट्टंति हु सव्वदव्वाणि ॥ ५६७ ॥

वर्तनाहेतुः कालो वर्तनागुणमवेहि द्रव्यनिचयेषु।
कालाधारेणैव च वर्तन्ते हि सर्वद्रव्याणि ॥ ५६७ ॥

धर्माद्यमूर्तद्रव्येषु कथमिति चेदाह;—

धम्माधम्मादीणं अगुरुगलहुगं तु छहि वि वड्ढीहिं।
हाणीहि वि वड्ढंतो हायंतो वट्टदे जम्हा ॥ ५६८ ॥

धर्माधर्मादीनामगुरुकलघुकं तु षड्भिरपि वृद्धिभिः।
हानिभिरपि वर्द्धमानं हीयमानं वर्तते यस्मात् ॥ ५६८ ॥

ण य परिणमदि सयं सो ण य परिणामेइ अण्णमण्णेहिं
विविहपरिणामियाणं हवदि हु कालो सयं हेदू॥५६९

न च परिणमति स्वयं स न च परिणामयति अन्यदन्यैः।
विविधपरिणामिकानां भवति हि कालः स्वयं हेतुः ॥ ५६९

कालं अस्सिय दव्वं सगसगपज्जायपरिणदं होदि।
पज्जायावट्ठाणं सुद्धणये होदि खणमेत्तं ॥ ५७० ॥

कालमाश्रित्य द्रव्यं स्वकस्वकपर्यायपरिणतं भवति।
पर्यायावस्थानं शुद्धनयेन भवति क्षणमात्रम् ॥ ५७० ॥

ववहारो य वियप्पो भेदो तह पज्जओत्ति एयट्ठो।
ववहारअवट्ठाणट्ठिदी हु ववहारकालो दु ॥ ५७१ ।

व्यवहारश्च विकल्पो भेदस्तथा पर्याय इत्येकार्थः ।
व्यवहारावस्थानस्थितिर्हि व्यवहारकालस्तु ॥ ५७१ ॥

अवरा पज्जायठिदी खणमेत्तं होदि तं च समओत्ति ।
दोण्हमणूणमदिक्कमकालपमाणं हवे सो दु ॥ ५७२ ॥

अवरा पर्यायस्थितिः क्षणमात्रं भवति सा च समय इति ।
द्वयोरण्वोरतिक्रमकालप्रमाण भवेत् स तु ॥ ५७२ ॥

[1]णभएयपयेसत्थो परमाणू मंदगइपवट्टंतो ।
बीयमणंतरखेत्तं जावदियं जादि तं समयकालो ॥ १ ॥

नभएकप्रदेशस्थः परमाणु. मन्दगतिप्रवर्तमानः ।
द्वितीयमनन्तरक्षेत्रं यावत् याति सः समयकालः ॥ १ ॥

स च प्रदेशः कियानिति कथयति;—

जेत्तीवि खेत्तमेत्तं अणुणा रुद्धं खु गयणदव्वं च ।
तं च पदेसं भणियं अवरावरकारणं जस्स ॥ २ ॥

यावदपि क्षेत्रमात्रमणुना रुद्धं खलु गगनद्रव्यं च ।
स च प्रदेशो भणित अवरवरकारणं यस्य ॥ २ ॥

अथ व्यवहारकालमाह,—

आवलिअसंखसमया संखेज्जावलिसमूहमुस्सासो ।
सत्तुस्सासा थोवो सत्तत्थोवा लवो भणियो ॥ ५७३ ॥

आवलिरसंख्यसमयाः सख्येयावलिसमूह उच्छ्वासः ।
सप्तोच्छ्वासा. स्तोकः सप्तस्तोका लवो भणितः ॥ ५७३ ॥

अथ किरूप उच्छ्वास इति क्षेपकेनाह,—

अड्ढस्स अणलस्स य णिरुवहदस्स य हवेज्ज जीवस्स ।
उस्सासाणिस्सासो एगो पाणोत्ति आहीदो ॥ १ ॥

---

[1] क्षेपकेयं गाथा ।

आढ्यस्यानलसस्य च निरुपहतस्य च भवेत् जीवस्य ।
उच्छ्वासनिःश्वास एकः प्राण इति आख्यातः ॥ १ ॥

अट्ठत्तीसद्धलवा नाली बे नालिया मुहुत्तं तु ।
एगसमयेण हीणं भिण्णमुहुत्तं तदो सेसं ॥ ५७४ ॥

अष्टत्रिंशदर्धलवा नाली द्वे नाल्यौ मुहूर्तस्तु ।
एकसमयेन हीनो भिन्नमुहूर्तस्ततः शेषः ॥ ५७४ ॥

ससमयमावलि अवरं समऊणमुहुत्तयं तु उक्कस्सं ।
मज्झासंखवियप्पं वियाण अंतोमुहुत्तमिणं ॥ १ ॥

ससमय आवलिरवरः समयोनमुहूर्तस्तु उत्कृष्टः ।
मध्यासंख्यविकल्पो विजानीहि अन्तर्मुहूर्तमिमम् ॥ १ ॥

दिवसो पक्खो मासो उडु अयणं वस्समेवमादी हु ।
संखेज्जासंखेज्जाणंताओ होदि ववहारो ॥ ५७५ ॥

दिवसः पक्षो मास ऋतुरयन वर्षमेवमादिर्हि ।
संख्येयासंख्येयानन्ता भवति व्यवहारः ॥ ५७५ ॥

ववहारो पुण कालो माणुसखेत्तम्हि जाणिदव्वो दु ।
जोइसियाणं चारे ववहारो खलु समाणोत्ति ॥५७६॥

व्यवहारः पुनः कालो मानुषक्षेत्रे ज्ञातव्यस्तु ।
ज्योतिष्काणां चारे व्यवहारः खलु समान इति ॥ ५७६ ॥

अथ व्यवहारकालभेदानाह;—

ववहारो पुण तिविहो तीदो वट्टंतगो भविस्सो दु ।
तीदो संखेज्जावलिहदसिद्धाणं पमाणो दु ॥ ५७७ ॥

व्यवहारः पुनस्त्रिविध अतीतो वर्तमानो भविष्यंस्तु ।
अतीतः सख्येयावलिहतसिद्धानां प्रमाण तु ॥ ५७७ ॥

समयो हु वट्टमाणो जीवादो सव्वपुग्गलादो वि ।
भावी अणंतगुणिदो इदि ववहारो हवे कालो॥५७८॥

समयो हि वर्तमानो जीवात् सर्वपुद्गलादपि ।
भावी अनन्तगुणित इति व्यवहारो भवेत्कालः ॥ ५७८ ॥

कालोत्ति य ववएसो सब्भावपरूवओ हवदि णिच्चो ।
उप्पण्णप्पद्धंसी अवरो दीहंतरट्ठाई ॥ ५७९ ॥

काल इति च व्यपदेशः सद्भावप्ररूपको भवति नित्यः ।
उत्पन्नप्रध्वन्सी अपरो दीर्घान्तरस्थायी ॥ ५७९ ॥

अथ स्थित्यधिकार निरूपयति,—

छद्दव्वावट्ठाणं सरिसं तियकालअत्थपज्जाये ।
वेंजणपज्जाये वा मिलिदे ताणं ठिदित्तादो ॥ ५८० ॥

षड्द्रव्यावस्थान सदृश त्रयकालार्थपर्याये ।
व्यञ्जनपर्याये वा मिलिते तेषां स्थितित्वात् ॥ ५८० ॥

इदमेव समर्थयति,—

एयदवियम्मि जे अत्थपज्जया वियणपज्जया चावि ।
तीदाणागदभूदा तावदियं तं हवदि दव्वं ॥ ५८१ ॥

एकद्रव्ये ये अर्थपर्याया व्यञ्जनपर्यायाश्चापि ।
अतीतानागतभूताः तावत्तद् भवति द्रव्यम् ॥ ५८१ ॥

अथ क्षेत्राधिकार प्ररूपयति,—

आगासं वज्जित्ता सव्वे लोगम्मि चेव णत्थि बहिं ।
वावी धम्माधम्मा अवट्ठिदा अचलिदा णिच्चा ॥५८२॥

आकाशं वर्जयित्वा सर्वाणि लोके चैव न संति बहि ।
व्यापिनौ धर्माधर्मौ अवस्थितावचलितौ नित्यौ ॥ ५८२ ॥

लोगस्स असंखेज्जदिभागप्पहुदिं तु सव्वलोगोत्ति ।
अप्पपदेसविसप्पणसंहारे वावडो जीवो ॥ ५८३ ॥

लोकस्यासख्येयभागप्रभृतिस्तु सर्वलोक इति ।
आत्मप्रदेशविसर्पणसंहारे व्यापृतो जीवः ॥ ५८३ ॥

पोग्गलदव्वाणं पुण एयपदेसादि होंति भजणिज्जा।
एक्केक्को दु पदेसो कालाणूणं धुवो होदि॥ ५८४॥

पुद्गलद्रव्याणां पुनरेकप्रदेशादयो भवन्ति भजनीयाः।
एकैकस्तु प्रदेशः कालाणूनां ध्रुवो भवति॥ ५८४॥

संखेज्जासंखेज्जाणंता वा होंति पोग्गलपदेसा।
लोगागासेव ठिदी एगपदेसो अणुस्स हवे॥ ५८५॥

संख्येयासंख्येयानन्ता वा भवन्ति पुद्गलप्रदेशाः।
लोकाकाशे एव स्थितिरेकप्रदेश अणोर्भवेत्॥ ५८५॥

लोगागासपदेसा छद्दव्वेहिं फुडा सदा होंति।
सव्वमलोगागासं अण्णेहिं विवज्जियं होदि॥ ५८६॥

लोकाकाशप्रदेशाः षड्द्रव्यैः स्फुटाः सदा भवन्ति।
सर्वमलोकाकाशमन्यैर्विवर्जितं भवति॥ ५८६॥

अथ संख्याधिकारमाह;—

जीवा अणंतसंखाणंतगुणा पुग्गला हु तत्तो दु।
धम्मतियं एक्केक्कं लोगपदेसप्पमा कालो॥ ५८७॥

जीवा अनन्तसंख्या अनन्तगुणाः पुद्गला हि ततस्तु।
धर्मत्रयमेकैकं लोकप्रदेशप्रमः कालः॥ ५८७॥

लोगागासपदेसे एक्केक्के जेट्ठिया हु एक्केक्का।
रयणाणं रासी इव ते कालाणू मुणेयव्वा॥ ५८८॥

लोकाकाशप्रदेशे एकैके ये स्थिता हि एकैकाः।
रत्नानां राशिरिव ते कालाणवो मन्तव्याः॥ ५८८॥

ववहारो पुण कालो पोग्गलदव्वादणंतगुणमेत्तो।
तत्तो अणंतगुणिदा आगासपदेसपरिसंखा॥ ५८९॥

व्यवहारः पुनः कालः पुद्गलद्रव्यादनन्तगुणमात्रः ।
तत अनन्तगुणिता आकाशप्रदेशपरिसंख्या ॥ ५८९ ॥

लोगागासपदेसा धम्माधम्मेगजीवगपदेसा ।
सरिसा हु पदेसो पुण परमाणुअवट्ठिदं खेत्तं ॥५९०॥

लोकाकाशप्रदेशा धर्माधर्मैकजीवगप्रदेशाः ।
सदृशा हि प्रदेशः पुनः परमाण्वस्थितं क्षेत्रम् ॥ ५९० ॥

अथ स्थानस्वरूपाधिकारमाह,—

सव्वमरूवी दव्वं अवट्ठिदं अचलिआ पदेसावि ।
रूवी जीवा चलिया तिवियप्पा होंति हु पदेसा ॥५९१॥

सर्वमरूपि द्रव्यमवस्थितमचलिता प्रदेशा अपि ।
रूपिणो जीवाश्चलितास्त्रिविकल्पा भवन्ति हि प्रदेशाः ॥५९१॥

पोग्गलदव्वम्हि अणू संखेज्जादी हवंति चलिदा हु ।
चरिममहक्खंधम्मि य चलाचला होंति हु पदेसा ५९२

पुद्गलद्रव्ये अणवः सख्यातादयो भवन्ति चलिता हि ।
चरममहास्कन्धे च चलाचला भवन्ति हि प्रदेशाः ॥ ५९२ ॥

अधुना अण्वादित्रयोविंशतिपुद्गलद्रव्यवर्गणा उद्दिशति,—

अणुसंखासंखेज्जाणंता य अगेज्जगेहि अंतरिया ।
आहारतेजभासामणकम्मइया धुवक्खंधा ॥ ५९३ ॥
सांतरणिरंतरेण य सुण्णा पत्तेयदेहधुवसुण्णा ।
बादरणिगोदसुण्णा सुहुमणिगोदा णभो महक्खंधा ॥
५९४ जुम्मं ।

अणुसख्यासंख्यातानन्ताश्च अग्राह्याभिरन्तरिताः ।
आहारतेजोभाषामनःकार्मणा ध्रुवस्कन्धाः ॥ ५९३ ॥

सान्तरनिरन्तरया च शून्या प्रत्येकदेह-ध्रुवशून्याः ।
बादरनिगोदशून्याः सूक्ष्मनिगोदा नभोमहास्कन्धाः ॥५९४॥ युग्मम्

एव त्रयोविंशतिवर्गणानां जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टाजघन्यानि तदल्पबहुत्वं च गाथापट्केनाह;—

परमाणुवग्गणम्मि ण अवरुक्कस्सं च सेसगे अत्थि ।
गेज्झमहक्खंधाणं वरमहियं सेसगं गुणियं ॥ ५९५ ॥

परमाणुवर्गणायां न अवरोत्कृष्टं च शेषके अस्ति ।
ग्राह्यमहास्कन्धानां वरमधिकं शेषकं गुणितम् ॥ ५९५ ॥

तदेव गणितानुसारेण दर्शयति;—

सिद्धाणंतिमभागो पडिभागो गेज्झगाण जेट्ठट्ठं ।
पल्लासंखेज्जदिमं अंतिमखंधस्स जेट्ठट्ठं ॥ ५९६ ॥

सिद्धानन्तिमभागः प्रतिभागो ग्राह्याणां ज्येष्ठार्थम् ।
पल्यासंख्येयमन्तिमस्कन्धस्य ज्येष्ठार्थम् ॥ ५९६ ॥

संखेज्जासंखेज्जे गुणगारो सो दु होदि हु अणंते ।
चत्तारि अगेज्झेसुवि सिद्धाणमणंतिमो भागो॥५९७॥

संख्यातासंख्यातायां गुणकारः स तु भवति हि अनन्तायाम् ।
चतसृषु अग्राह्यास्वपि सिद्धानामनन्तिमो भागः ॥ ५९७ ॥

जीवादोणंतगुणो धुवादितिण्हं असंखभागो दु ।
पल्लस्स तदो तत्तो असंखलोगवहिदो मिच्छो॥५९८॥

जीवादनन्तगुणो ध्रुवादितिसृणामसंख्यभागस्तु ।
पल्यस्य ततस्तत असंख्यलोकावहितो मिथ्यः ॥ ५९८ ॥

सेढीसूईपल्लाजगपदरासंखभागगुणगारा ।
अप्पप्पणअवरादो उक्कस्से होंति णियमेण ॥ ५९९ ॥

श्रेणीसूचीपल्यजगत्प्रतरासंख्यभागगुणकाराः ।
आत्मात्मावरादुत्कृष्टे भवन्ति नियमेन ॥ ५९९ ॥

हेट्ठिमउक्कस्सं पुण रूवहियं उवरिमं जहण्णं खु ।
इदि तेवीसवियप्पा पुग्गलदव्वा हु जिणदिट्ठा॥६००॥

अधस्तनोत्कृष्टं पुनः रूपाधिकमुपरिम जघन्यं खलु ।
इति त्रयोविंशतिविकल्पानि पुद्गलद्रव्याणि हि जिनदिष्टानि६००

इदानी पुद्गलसामान्यभेदानाह;—

पुढवी जलं च छाया चउरिंदियविसयकम्मपरमाणू ।
छव्विहभेयं भणियं पोग्गलदव्वं जिणवरेहिं ॥६०१॥

पृथ्वी जलं च छाया चतुरिन्द्रियविषयकर्मपरमाणवः ।
षड्विधभेदं भणितं पुद्गलद्रव्यं जिनवरैः ॥ ६०१ ॥

बादरबादर बादर बादरसुहुमं च सुहुमथूलं च ।
सुहुमं च सुहुमसुहुमं धरादियं होदि छब्भेयं॥६०२॥

बादरबादरं बादरं बादरसूक्ष्मं च सूक्ष्मस्थूलं च ।
सूक्ष्मं च सूक्ष्मसूक्ष्मं धरादिकं भवति षड्भेदम् ॥ ६०२ ॥

खंधं सयलसमत्थं तस्स य अद्धं भणंति देसोत्ति ।
अद्धद्धं च पदेसो अविभागी चेव परमाणू ॥ ६०३ ॥

स्कन्ध सकलसमर्थं तस्य चार्धं भणन्ति देशमिति ।
अर्द्धार्द्धं च प्रदेशमविभागिनं चैव परमाणुम् ॥ ६०३ ॥

अथ फलाधिकारमाह;—

गदिठाणोग्गहकिरियासाधणभूदं खु होदि धम्मतियं ।
वत्तणकिरियासाहणभूदो णियमेण कालो दु ॥६०४॥

गतिस्थानावगाहक्रियासाधनभूतं खलु भवति धर्मत्रयम् ।
वर्तनाक्रियासाधनभूतो नियमेन कालस्तु ॥ ६०४ ॥

अण्णोण्णुवयारेण य जीवा वट्टंति पुग्गलाणि पुणो।
देहादीणिव्वत्तणकारणभूदा हु णियमेण ॥ ६०५ ॥

अन्योन्योपकारेण च जीवा वर्तन्ते पुद्गलाः पुनः।
देहादिनिर्वर्तनकारणभूता हि नियमेन ॥ ६०५ ॥

अमुमेवार्थं सूत्रद्वयेन दर्शयति;—

आहारवग्गणादो तिण्णि सरीराणि होंति उस्सासो।
णिस्सासोवि य तेजोवग्गणखंधादु तेजंगं ॥ ६०६ ॥

आहारवर्गणातः त्रीणि शरीराणि भवन्ति उच्छ्वासः।
निश्वासोपि च तेजोवर्गणास्कन्धात्तेजोङ्गम् ॥ ६०६ ॥

भासमणवग्गणादो कमेण भासा मणं च कम्मादो।
अट्ठविहकम्मदव्वं होदित्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं ॥ ६०७ ॥

भाषामनोवर्गणातः क्रमेण भाषा मनश्च कार्मणतः।
अष्टविधकर्मद्रव्यं भवतीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ६०७ ॥

णिद्धत्तं लुक्खत्तं बंधस्स य कारणं तु एयादी।
संखेज्जासंखेज्जाणंतविहा णिद्धलुक्खगुणा ॥ ६०८ ॥

स्निग्धत्वं रूक्षत्वं बन्धस्य च कारण तु एकादिः।
संख्येयासंख्येयानन्तविधा. स्निग्धरूक्षगुणा. ॥ ६०८ ॥

एयगुणं तु जहण्णं णिद्धत्तं विगुणतिगुणसंखेज्जा।
संखेज्जाणंतगुणं होदि तहा रुक्खभावं च ॥ ६०९ ॥

एकगुणं तु जघन्य स्निग्धत्व द्विगुणत्रिगुणसंख्येयाऽ-।
सख्येयानन्तगुण भवति तथा रूक्षभाव च ॥ ६०९ ॥

एवं गुणसंजुत्ता परमाणू आदिवग्गणम्मि ठिया।
जोग्गदुगाणं बंधे दोण्हं बंधो हवे णियमा ॥ ६१० ॥

एव गुणसयुक्ताः परमाणव आदिवर्गणायां स्थिताः।
योग्यद्विकयोः बन्धे द्वयोर्बन्धो भवेन्नियमात् ॥ ६१० ॥

अथ स्निग्धरूक्षगुणनिमित्तबन्धस्याविशेषेण प्रसक्तावनिष्टगुणनिवृत्तिपूर्वकं विधिं करोति;—

णिद्धणिद्धा ण बज्झंति रुक्खरुक्खा य पोग्गला ।
णिद्धलुक्खा य बज्झंति रूवारूवी य पोग्गला॥६११॥

स्निग्धस्निग्धा न बध्यन्ते रूक्षरूक्षाश्च पुद्गलाः ।
स्निग्धरूक्षाश्च बध्यन्ते रूप्यरूपिणश्च पुद्गलाः ॥ ६११ ॥

तान् रूप्यरूपिण आह,—

णिद्धिदरोलीमज्झे विसरिसजादिस्स समगुणं एक्कं ।
रूवित्ति होदि सण्णा सेसाणं ता अरूवित्ति ॥६१२॥

स्निग्धेतरावलीमध्ये विसदृशजातेः समगुण एकः ।
रूपीति भवति संज्ञा. शेषाणां ते अरूपीति ॥ ६१२ ॥

तदेवोदाहरति,—

दोगुणणिद्धाणुस्स य दोगुणलुक्खाणुगं हवे रूवी ।
इगितिगुणादि अरूवी रुक्खस्सवि तंव इदि जाणे ६१३

द्विगुणस्निग्धाणोश्च द्विगुणरूक्षाणुको भवेत् रूपी ।
एकत्रिगुणादि· अरूपी रूक्षस्यापि तद् व इति जानीहि ६१३

णिद्धस्स णिद्धेण दुराहिएण लुक्खस्स लुक्खेण दुराहिएण ।
णिद्धस्स लुक्खेण हवेज्ज बंधो जहण्णवज्जे विसमे समे वा ॥६१४॥

स्निग्धस्य स्निग्धेन द्व्यधिकेन रूक्षस्य रूक्षेण द्व्यधिकेन ।
स्निग्धस्य रूक्षेण भवेद्बन्धो जघन्यवर्ज्ये विषमे समे वा ॥ ६१४

णिद्धिदरे समविसमा दोत्तिगआदीदुउत्तरा होंति ।
उभयेवि य समविसमा सरिसिदरा होंति पत्तेयं॥६१५

स्निग्धेतराणां समविषमा द्वित्र्यादिद्व्युत्तरा भवन्ति ।
उभयेपि च समविषमा सदृशेतरे भवन्ति प्रत्येकम् ॥ ६१५ ॥

अमुमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह,—

दोत्तिगपभवदुउत्तरगदेसणंतरदुगाण बंधो दु ।
णिद्धे लुक्खेवि तहा वि जहण्णुभयेवि सव्वत्थ॥६१६॥

द्वित्रिप्रभवद्व्युत्तरगतेष्वनन्तरद्विकायोः बन्धस्तु ।
स्निग्धे रूक्षेपि तथापि जघन्योभयेपि सर्वत्र ॥ ६१६ ॥

णिद्धिदरवरगुणाणू सपरट्ठाणेवि णेदि बंधट्ठं ।
बहिरंतरंगहेदुहि गुणंतरं संगदे एदि ॥ ६१७ ॥

स्निग्धेतरावरगुणाणुः स्वपरस्थानेपि नैति बन्धार्थम् ।
बहिरन्तरङ्गहेतुभिर्गुणान्तरं संगते एति ॥ ६१७ ॥

णिद्धिदरगुणा अहिया हीणं परिणामयंति बंधम्मि ।
संखेज्जासंखेज्जाणंतपदेसाण खंधाणं ॥ ६१८ ॥

स्निग्धेतरगुणा अधिका हीन परिणामयन्ति बन्धे ।
संख्येयासख्येयानन्तप्रदेशानां स्कन्धानाम् ॥ ६१८ ॥

अथ पञ्चास्तिकायानाह,—

दव्वं छक्कमकालं पंचत्थीकायसण्णिदं होदि ।
काले पदेसपचयो जम्हा णत्थित्ति णिद्दिट्ठं ॥ ६१९ ॥

द्रव्यं षट्कमकालं पञ्चास्तिकायसंज्ञित भवति ।
काले प्रदेशप्रचयो यस्मान्नास्तीति निर्दिष्टम् ॥ ६१९ ॥

अथ नवपदार्थानाह;—

णव य पदत्था जीवाजीवा ताणं च पुण्णपावदुगं ।
आसवसंवरणिज्जरबंधा मोक्खो य होंतित्ति ॥६२०॥

नव च पदार्था जीवा अजीवास्तेषां च पुण्यपापद्वयम् ।
आस्रवसंवरनिर्जराबन्धा मोक्षश्च भवन्तीति ॥ ६२० ॥

जीवदुगं उत्तट्ठं जीवा पुण्णा हु सम्मगुणसहिदा ।
वदसहिदावि य पावा तव्विवरीया हवंतित्ति ॥६२१॥

जीवद्वयमुक्तार्थं जीवाः पुण्या हि सम्यक्त्वगुणसहिताः ।
व्रतसहिता अपि च पापास्तद्विपरीता भवन्तीति ॥ ६२१ ॥

अथ जीवसंख्या दर्शयन् गुणस्थानेषु मिथ्यादृष्टिसासादनौ च पापजीवावित्याह;—

मिच्छाइट्ठी पावाणंताणंता य सासणगुणावि ।
पल्लासंखेज्जदिमा अणअण्णदरुदयमिच्छगुणा ॥६२२॥

मिथ्यादृष्टयः पापा अनन्तानन्ताश्च सासनगुणा अपि ।
पल्यासंख्येया अनान्यतरोदयमिथ्यात्वगुणाः ॥ ६२२ ॥

मिच्छा सावयसासणमिस्सा विरदा दुवारणंता य ।
पल्लासंखेज्जदिममसंखगुणं संखसंखगुणं ॥ ६२३ ॥

मिथ्याः श्रावकसासनमिश्रा विरता द्विवारानन्ताश्च ।
पल्यासंख्येयमसंख्यगुणं संख्यासंख्यगुणम् ॥ ६२३ ॥

तिरधियसयणवणउदी छण्णउदी अप्पमत्त वे कोडी ।
पंचेव य तेणउदी णवट्ठविसयच्छउत्तरं पमदे ॥६२४॥

त्र्यधिकशतनवनवतिः षण्णवतिः अप्रमत्ते द्वे कोटी ।
पञ्चैव च त्रिनवतिः नवाष्टद्विशतषडुत्तरं प्रमदे ॥ ६२४ ॥

तिसयं भणंति केई चउरुत्तरमत्थपंचयं केई ।
उवसामगपरिमाणं खवगाणं जाण तद्दुगुणं ॥ ६२५ ॥

त्रिशतं भणन्ति केचित् चतुरुत्तरमस्तपञ्चकं केचित् ।
उपशामकपरिमाणं क्षपकाणां जानीहि तद्द्विगुणम् ॥ ६२५ ॥

अत्र प्रवाह्योपदेशसंख्यां निरन्तराष्टसमयेषु विभजति;—

सोलसयं चउवीसं तीसं छत्तीस तह य बादालं ।
अडदालं चउवण्णं चउवण्णं होंति उवसमगे ॥६२६॥

षोडशकं चतुर्विंशतिः त्रिंशत् षट्त्रिंशत् तथा च द्वाचत्वारिंशत् ।
अष्टचत्वारिंशत् चतुःपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् भवन्ति उपशमके ॥

वत्तीसं अडदालं सट्ठी बावत्तरी य चुलसीदी ।
छण्णउदी अट्ठुत्तरसयमट्ठुत्तरसयं च खवगेसु ॥६२७॥

द्वात्रिंशदष्टचत्वारिंशत् षष्टिः द्वासप्ततिश्च चतुरशीतिः ।
षण्णवतिः अष्टोत्तरशतमष्टोत्तरशतं च क्षपकेषु ॥ ६२७ ॥

अट्ठेव सयसहस्सा अट्ठाणउदी तहा सहस्साणं ।
संखा जोगिजिणाणं पंचसयबिउत्तरं वंदे ॥ ६२८ ॥

अष्टैव शतसहस्राणि अष्टानवतिस्तथा सहस्राणाम् ।
संख्या योगिजिनानां पञ्चशतद्व्युत्तरं वन्दे ॥ ६२८ ॥

अथैकसमये युगपत्संभवन्तीं क्षपकोपशमकविशेषसंख्या गाथात्रयेणाह;-

होंति खवा इगिसमये बोहियबुद्धा य पुरिसवेदा य
उक्कस्सेणट्ठुत्तरसयप्पमा सग्गदो य चुदा ॥ ६२९ ॥

पत्तेयबुद्धतित्थयरित्थिणउंसयमणोहिणाणजुदा ।
दसछक्कवीसदसवीसट्ठावीसं जहाकमसो ॥ ६३० ॥

जेट्ठावरबहुमज्झिमओगाहणगा दु चारि अट्ठेव ।
जुगवं हवंति खवगा उवसमगा अद्धमेदेसिं ॥ ६३१
विसेसयं

भवन्ति क्षपका एकसमये बोधितबुद्धाश्च पुरुषवेदाश्च ।
उत्कृष्टेनाष्टोत्तरशतप्रमाः स्वर्गतश्च च्युताः ॥ ६२९ ॥

प्रत्ये द्धतीर्थकरस्त्रीनपुंसकमनोवधिज्ञानयुताः ।
दशषट्कविंशतिदशविंशत्यष्टाविंशो यथाक्रमशः ॥ ६३० ॥
ज्येष्ठावरबहुमध्यमावगाहा द्वौ चत्वारः अष्टैव ।
युगपद् भवन्ति क्षपका उपशमका अर्द्धमेतेषाम् ॥ ६३१ ॥
विशेपकम् ।

अथ सर्वसंयमिसंख्यामुपसंहरति;—

सत्तादी अट्ठंता छण्णवमज्झा य संजदा सव्वे ।
अंजलिमौलियहत्थो तियरणसुद्धे णमंसामि ॥ ६३२ ॥

सप्तादय अष्टान्ताः षण्णवमध्याश्च संयताः सर्वे ।
अञ्जलिमौलिकहस्तस्त्रिकरणशुद्ध्या नमस्यामि ॥ ६३२ ॥

अथ चतुर्गतिमिथ्यादृष्ट्यादिसंख्यासाधकपल्यभागहारविशेषानाह;—

ओघासंजदमिस्सयसासणसम्माण भागहारा जे ।
रूऊणावलियासंखेज्जेणिह भजिय तत्थ णिक्खित्ते ॥
देवाणं अवहारा होंति असंखेण ताणि अवहरिय ।
तत्थेव य पक्खित्ते सोहम्मीसाणअवहारा ॥ ६३४ ॥
जुम्मं ।

ओघा असंयतमिश्रकसासादनसमीचां भागहारा ये ।
रूपोनावलिकासंख्यातेनेह भक्त्वा तत्र निक्षिप्ते ॥ ६३३ ॥
देवानामवहारा भवन्ति असंख्येन तानवहृत्य ।
तत्रैव च प्रक्षिप्ते सौधर्मैशानावहाराः ॥ ६३४ ॥ युग्मम् ॥

सोहम्मसाणहारमसंखेण य संखरूवसंगुणिदे ।
उवरि असंजदमिस्सयसासणसम्माण अवहारा ६३५

सौधर्मसासादनहारमसंख्येन च संख्यरूपसंगुणिते ।
उपरि असंयतमिश्रकसासादनसमीचामवहाराः ॥ ६३५ ॥

अथास्य गुणितक्रमस्य व्याप्तिमाह;—

सोहम्मादासारं जोइसिवणभवणतिरियपुढवीसु ।
अविरदमिस्सेसंखं संखासंखगुण सासणे देसे ॥६३६॥

सौधर्मादासहस्रारं ज्योतिष्कवनभवनतिर्यक्पृथिवीषु ।
अविरतमिश्रेऽसंख्यं संख्यासंख्यगुणं सासादने देशे ॥ ६३६ ।

अथानतादिषु गाथात्रयेणाह;—

चरमधरासाणहरा आणदसम्माण आरणप्पहुदिं ।
अंतिमगेवेज्जंतं सम्माणमसंखसंखगुणहारा ॥ ६३७ ।

चरमधरासासादनहारादानतसमीचामारणप्रभृतिः ।
अन्तिमग्रैवेयकान्तं समीचामसंख्यसंख्यगुणहाराः ॥ ६३७ ।

तत्तो ताणुत्ताणं वामाणमणुद्दिसाण विजयादी ।
सम्माणं संखगुणो आणदमिस्से असंखगुणो ॥६३८।

ततः तेषामुक्तानां वामानामनुदिशानां विजयादीनाम् ।
समीचां संख्यगुण आनतमिश्रे असंख्यगुणः ॥ ६३८ ॥

तत्तो संखेज्जगुणो सासणसम्माण होदि संखगुणो ।
उत्तट्ठाणे कमसो पणछस्सत्तट्ठचदुरसंदिट्ठी ॥ ६३९ ॥

ततः संख्येयगुणः सासादनसमीचां भवति संख्यगुणः ।
उक्तस्थाने क्रमशः पञ्चषट्सप्ताष्टचतुःसंदृष्टिः ॥ ६३९ ॥

सगसगअवहारेहिं पल्ले भजिदे हवंति सगरासी ।
सगसगगुणपडिवण्णे सगसगरासीसु अवणिदे वामा।

स्वकस्वकावहारैः पल्ये भक्ते भवन्ति स्वकराशयः ।
स्वस्वगुणप्रतिपन्नेषु स्वस्वराशिषु अपनीतेषु वामाः ॥ ६४० ।

अथ मनुष्यगतावाह;—

तेरसकोडी देसे बावण्णं सासणे मुणेदव्वा ।
मिस्सावि य तद्दुगुणा असंजदा सत्तकोडिसयं ॥६४१॥

त्रयोदशकोट्यो देशे द्वापञ्चाशत् सासने मन्तव्याः ।
मिश्रा अपि च तद्द्विगुणा असंयताः सप्तकोटिशतम् ॥ ६४१॥

जीविदरे कम्मचये पुण्णं पावोत्ति होदि पुण्णं तु ।
सुहपयडीणं दव्वं पावं असुहाण दव्वं तु ॥ ६४२ ॥

जीवेतरस्मिन् कर्मचये पुण्यं पापमिति भवति पुण्यं तु ।
शुभप्रकृतीनां द्रव्यं पापमशुभानां द्रव्यं तु ॥ ६४२ ॥

आसवसंवरदव्वं समयपबद्धं तु णिज्जरादव्वं ।
तत्तो असंखगुणिदं उक्कस्सं होदि णियमेण ॥ ६४३ ॥

आस्रवसंवरद्रव्यं समयप्रबद्धं तु निर्जराद्रव्यम् ।
ततोऽसंख्यगुणितमुत्कृष्टं भवति नियमेन ॥ ६४३ ॥

बंधो समयपबद्धो किंचूणदिवड्ढमेत्तगुणहाणी ।
मोक्खो य होदि एवं सद्दहिदव्वा दु तच्चट्ठा ॥ ६४४ ॥

बन्धः समयप्रबद्धः किञ्चिदूनद्व्यर्धमात्रगुणहानिः ।
मोक्षश्च भवति एवं श्रद्धातव्यास्तु तत्त्वार्थाः ॥ ६४४ ॥

अथ सम्यक्त्वभेदं निरूपयन् प्रथमं क्षायिकसम्यक्त्वमाह;—

खीणे दंसणमोहे जं सद्दहणं सुणिम्मलं होई ।
तं खाइयसम्मत्तं णिच्चं कम्मक्खवणहेदू ॥ ६४५ ॥

क्षीणे दर्शनमोहे यच्छ्रद्धानं सुनिर्मलं भवति ।
तत् क्षायिकसम्यक्त्वं नित्यं कर्मक्षपणहेतुः ॥ ६४५ ॥

तथा चोक्तमन्यत्रेति क्षेपकगाथामाह,—

दंसणमोहे खविदे सिज्झदि एक्केव तदियतुरियभवे ।
णादिक्कदि तुरियभवं ण विणस्सदि सेससम्मं व ॥१॥

दर्शनमोहे क्षपिते सिद्ध्यति एकस्मिन्नेव तृतीयतुरीयभवे ।
नातिक्रामति तुरीयभवं न विनश्यति शेषसम्यक्त्वं व ॥१॥

अमुमेवार्थमाह;—

वयणेहिं वि हेदूहिं वि इंदियभयआणएहिं रूवेहिं ।
बीभच्छजुगंछाहि य तेलोक्केणवि ण चालेज्जो ॥ ६४६ ॥

वचनैरपि हेतुभिरपि इन्द्रियभयानीतैः रूपैः ।
बीभत्सजुगुप्साभिश्च त्रैलोक्येनापि न चाल्यः ॥ ६४६ ॥

तत्सम्यग्दर्शनं कस्य भवेदिति चेदाह;—

दंसणमोहक्खवणापट्ठवगो कम्मभूमिजादो हु ।
मणुसो केवलिमूले णिट्ठवगो होदि सव्वत्थ ॥ ६४७ ॥

दर्शनमोहक्षपणाप्रस्थापकः कर्मभूमिजातो हि ।
मनुष्यः केवलिमूले निष्ठापको भवति सर्वत्र ॥ ६४७ ॥

अथ वेदकसम्यक्त्वस्वरूपमाह;—

दंसणमोहुदयादो उप्पज्जइ जं पयत्थसद्दहणं ।
चलमलिणमगाढं तं वेदयसम्मत्तमिदि जाणे ॥ ६४८ ॥

दर्शनमोहोदयादुत्पद्यते यत् पदार्थश्रद्धानम् ।
चलमलिनमगाढं तद् वेदकसम्यक्त्वमिति जानीहि ॥ ६४८ ॥

अथोपशमसम्यक्त्वरूपं तत्सामग्रीविशेष च गाथात्रयेणाह;—

दंसणमोहुवसमदो उप्पज्जइ जं पयत्थसद्दहणं ।
उवसमसम्मत्तमिणं पसण्णमलपंकतोयसमं ॥ ६४९ ।

दर्शनमोहोपशमादुत्पद्यते यत् पदार्थश्रद्धानम् ।
उपशमसम्यक्त्वमिदं प्रसन्नमलपङ्कतोयसमम् ॥ ६४९ ॥

खयउवसमियविसोही दंसणपाउग्गकरणलद्धी य ।
चत्तारि वि सामण्णा करणं पुण होदि सम्मत्ते ६५०

क्षायोपशमिकविशुद्धिः देशनाप्रायोग्यकरणलब्धिश्च ।
चतस्रोपि सामान्याः करणं पुन. भवति सम्यक्त्वे ॥ ६५० ॥

अथोपशमसम्यक्त्वग्रहणयोग्यजीवमाह,—

चदुगदिभव्वो सण्णी पज्जत्तो सुज्झगो य सागारो ।
जागारो सल्लेसो सलद्धिगो सम्ममुवगमइ ॥ ६५१ ॥

चतुर्गतिभव्यः संज्ञी पर्याप्तः शुद्धकश्च साकारः ।
जागरूकः सद्लेश्य. सलब्धिकः सम्यक्त्वमुपगच्छति ॥ ६५१ ॥

चत्तारिवि खेत्ताइं आउगबंधेण होइ सम्मत्तं ।
अणुवदमहव्वदाइं ण लहइ देवाउगं मोत्तुं ॥ ६५२ ॥

चत्वार्यपि क्षेत्राणि आयुष्कबन्धेन भवति सम्यक्त्वम् ।
अणुव्रतमहाव्रतानि न लभते देवायुष्कं मुक्त्वा ॥ ६५२ ॥

ण य मिच्छत्तं पत्तो सम्मत्तादो य जो य परिवडिदो ।
सो सासणोत्ति णेयो पंचमभावेण संजुत्तो ॥ ६५३ ॥

न च मिथ्यात्व प्राप्तः सम्यक्त्वतश्च यश्च परिपतितः ।
स सासन इति ज्ञेयः पञ्चमभावेन सयुक्तः ॥ ६५३ ॥

सद्दहणासद्दहणं जस्स य जीवस्स होइ तच्चेसु ।
विरयाविरयेण समो सम्मामिच्छोत्ति णायव्वो ६५४

श्रद्धानाश्रद्धान यस्य च जीवस्य भवति तत्त्वेषु ।
विरताविरतेन सम. सम्यग्मिथ्य इति ज्ञातव्यः ॥ ६५४ ॥

मिच्छाइट्ठी जीवो उवइट्ठं पवयणं ण सद्दहदि ।
सद्दहदि असब्भावं उवइट्ठं वा अणुवइट्ठं ॥ ६५५ ॥

मिथ्यादृष्टिर्जीव उपदिष्ट प्रवचन न श्रद्दधाति ।
श्रद्दधात्यसद्भावमुपदिष्ट वा अनुपदिष्टम् ॥ ६५५ ॥

---

१ इय गाथा गुणस्थानप्रकरणेपि समागता प्रकरणवशेनात्रापि समुद्धृता ।

अथ सम्यक्त्वमार्गणायां जीवसंख्यां गाथात्रयेणाह;—

वासपुधत्ते खइया संखेज्जा जइ हवंति सोहम्मे ।
तो संखपल्लठिदिये केवदिया एवमणुपादे ॥ ६५६ ॥

वर्षपृथक्त्वे क्षायिकाः संख्येया यदि भवन्ति सौधर्मे ।
तर्हि सख्यपल्यस्थितिके कति एवमनुपाते ॥ ६५६ ॥

संखावलिहिदपल्ला खइया तत्तो य वेदमुवसमया ।
आवलिअसंखगुणिदा असंखगुणहीणया कमसो ६५७

संख्यावलिहितपल्याः क्षायिकास्ततश्च वेदमुपशमकाः ।
आवल्यसंख्यगुणिता असंख्यगुणहीनकाः क्रमशः ॥ ६५७ ॥

पल्लासंखेज्जदिमा सासणमिच्छा य संखगुणिदा हु ।
मिस्सा तेहिं विहीणो संसारी वामपरिमाणं ॥ ६५८ ॥

पल्यासंख्याताः सासादनमिथ्याश्च संख्यगुणिता हि ।
मिश्राः तैर्विहीनः संसारी वामपरिमाणम् ॥ ६५८ ॥

इति सम्यक्त्वमार्गणा ।

अथ संज्ञिमार्गणामाह;—

णोइंदियआवरणखओवसमं तज्जबोहणं सण्णा ।
सा जस्स सो दु सण्णी इदरो सेसिंदिअवबोहो ॥ ६५९ ॥

नोइन्द्रियावरणक्षयोपशमस्तज्जबोधनं संज्ञा ।
सा यस्य स तु संज्ञी इतरः शेषेन्द्रियावबोधः ॥ ६५९ ॥

सिक्खाकिरियुवदेसालावग्गाही मणोवलंबेण ।
जो जीवो सो सण्णी तव्विवरीयो असण्णी दु ६६०

शिक्षाक्रियोपदेशालापग्राही मनोवलम्बेन ।
यो जीवः स संज्ञी तद्विपरीत असंज्ञी तु ॥ ६६० ॥

मीमंसदि जो पुव्वं कज्जमकज्जं च तच्चमिदरं च ।
सिक्खदि णामेणेदि य समणो अमणो य विवरीदो ॥
मीमांसति यः पूर्वं कार्यमकार्यं च तत्त्वमितरच्च ।
शिक्षते नाम्ना एति च समना अमनाश्च विपरीतः ॥ ६६१ ॥

अत्र जीवसंख्यामाह;—

देवेहि सादिरेगो रासी सण्णीण होदि परिमाणं ।
तेणूणो संसारी सव्वेसिमसण्णिजीवाणं ॥ ६६२ ॥
देवैः सातिरेको राशिः संज्ञिनां भवति परिमाणम् ।
तेनोनः संसारी सर्वेषामसंज्ञिजीवानाम् ॥ ६६२ ॥
इति संज्ञिमार्गणा ।

अथाहारमार्गणामाह;—

उदयावण्णसरीरोदयेण तद्देहवयणचित्ताणं ।
णोकम्मवग्गणाणं गहणं आहारयं णाम ॥ ६६३ ॥
उदयापन्नशरीरोदयेन तद्देहवचनचित्तानाम् ।
नोकर्मवर्गणाना ग्रहणमाहारकं नाम ॥ ६६३ ॥

आहरदि सरीराणं तिण्हं एयदरवग्गणाओ य ।
भासामणाण णियदं तम्हा आहारयो भणियो ६६४
आहरति शरीराणां त्रयाणामेकतरवर्गणाश्च ।
भाषामनसोर्नियतं तस्मादाहारको भणितः ॥ ६६४ ॥

विग्गहगदिमावण्णा केवलिणो समुग्घदो अजोगी य ।
सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारया जीवा ॥ ६६५ ॥
विग्रहगतिमापन्नाः केवलिनः समुद्घाता अयोगिनश्च ।
सिद्धाश्च अनाहाराः शेषा आहारका जीवाः ॥ ६६५ ॥

समुद्घातः कतिधेतिचेदाह;—

वेयणकसायवेगुव्वियो य मरणंतियो समुग्घादो ।
तेजाहारो छट्ठो सत्तमओ केवलीणं तु ॥ ६६६ ॥

वेदनाकषायवैगूर्विकश्च मारणान्तिकः समुद्घातः ।
तेज आहारः षष्ठ सप्तमः केवलीनां तु ॥ ६६६ ॥

स च किंरूप इति चेदाह;—

मूलसरीरमछंडिय उत्तरदेहस्स जीवपिंडस्स ।
णिग्गमणं देहादो होदि समुग्घादणामं तु ॥ ६६७ ॥

मूलशरीरमत्यक्त्वा उत्तरदेहस्य जीवपिण्डस्य ।
निर्गमनं देहाद्भवति समुद्घातनाम तु ॥ ६६७ ॥

आहारमारणंतियदुगंपि णियमेण एगदिसिगं तु ।
दसदिसि गदा हु सेसा पंच समुग्घादया होंति ॥ ६६८ ॥

आहारमारणान्तिकद्विकमपि नियमेन एकदिशिक तु ।
दशदिशि गता हि शेषाः पञ्च समुद्घातका भवन्ति ॥ ६६८ ॥

इदानीमाहारानाहारकालमाह;—

अंगुलअसंखभागो कालो आहारयस्स उक्कस्सो ।
कम्मम्मि अणाहारो उक्कस्सं तिण्णि समया हु ॥ ६६९ ॥

अङ्गुलासंख्यभागः काल आहारकस्य उत्कृष्टः ।
कार्मणे अनाहार उत्कृष्ट. त्रयः समया हि ॥ ६६९ ॥

अथात्र जीवसंख्यामाह;—

कम्मइयकायजोगी होदि अणाहारयाण परिमाणं ।
तव्विरहिदसंसारी सव्वो आहारपरिमाणं ॥ ६७० ॥

कार्मणकाययोगी भवति अनाहारकाणां परिमाणम् ।
तद्विरहितसंसारी सर्व आहारपरिमाणम् ॥ ६७० ॥

इत्याहारमार्गणा ।

अथोपयोगाधिकारमाह;—

वत्थुणिमित्तं भावो जादो जीवस्स जो दु उवजोगो ।
सो दुविहो णायव्वो सायारो चेव णायारो ॥ ६७१ ॥

वस्तुनिमित्तं भावो जातो जीवस्य यस्तूपयोगः ।
स द्विविधो ज्ञातव्यः साकारश्चैवानाकारः ॥ ६७१ ॥

अथ साकारानाकारयोर्भेदसख्यामाह;—

णाणं पंचविहंपि य अण्णाणतियं च सागरुवजोगो ।
चदुदंसणमणगारो सव्वे तल्लक्खणा जीवा ॥ ६७२ ॥

ज्ञानं पञ्चविधमपि च अज्ञानत्रय च साकारोपयोगः ।
चतुर्दर्शनमनाकारः सर्वे तल्लक्षणा जीवाः ॥ ६७२ ॥

अथ साकारोपयोगमाह,—

मदिसुदओहिमणेहि य सगसगविसये विसेसविण्णाणं ।
अंतोमुहुत्तकालो उवजोगो सो दु सायारो ॥ ६७३ ॥

मतिश्रुतावधिमनोभिश्च स्वकस्वकविषये विशेपविज्ञानम् ।
अन्तर्मुहूर्तकाळ उपयोगः स तु साकार. ॥ ६७३ ॥

अधुनानाकारोपयोगमाह,—

इंदियमणोहिणा वा अत्थे अविसेसिदूण जं गहणं ।
अंतोमुहुत्तकालो उवजोगो सो अणायारो ॥ ६७४ ॥

इन्द्रियमनोवधिना वा अर्थान् अविशेष्य यद्ग्रहणम् ।
अन्तर्मुहूर्तकाल उपयोग. स अनाकार. ॥ ६७४ ॥

अथात्र जीवसख्यामाह,—

णाणुवजोगजुदाणं परिमाणं णाणमग्गणं व हवे ।
दंसणुवजोगियाणं दंसणमग्गण व उत्तकमो ॥ ६७५ ॥

ज्ञानोपयोगयुतानां परिमाणं ज्ञानमार्गणा वत् भवेत् ।
दर्शनोपयोगिकानां दर्शनमार्गणा व उक्तक्रमः ॥ ६७५ ॥
इत्युपयोगाधिकारः ।

अथोत्तरमभिधेयं ज्ञापयति;—

गुणजीवा पज्जत्ती पाणा सण्णा य मग्गणुवजोगो ।
जोग्गा परूविदव्वा ओघादेसेसु पत्तेयं ॥ ६७६ ॥

गुणजीवाः पर्याप्तयः प्राणाः संज्ञाश्च मार्गणोपयोगः ।
योग्याः प्ररूपितव्या ओघादेशयोः प्रत्येकम् ॥ ६७६ ॥

तदेव दर्शयति;—

चउ पण चोद्दस चउरो णिरयादिसु चोद्दसं तु पंचक्खे
तसकाये सेसिंदियकाये मिच्छं गुणट्ठाणं ॥ ६७७ ॥

चत्वारि पञ्च चतुर्दश चत्वारि निरयादिषु चतुर्दश तु पञ्चाक्षे।
त्रसकाये शेषेन्द्रियकाये मिथ्यात्वं गुणस्थानम् ॥ ६७७ ॥

मज्झिमचउमणवयणे सण्णिप्पहुदिं दु जाव खीणोत्ति।
सेसाणं जोगित्ति य अणुभयवयणं तु वियलादो ६७८

मध्यमचतुर्मनोवचने संज्ञिप्रभृतिस्तु यावत् क्षीण इति ।
शेषाणां योगीति च अनुभयवचनं तु विकलतः ॥ ६७८ ॥

ओरालं पज्जत्ते थावरकायादि जाव जोगित्ति ।
तम्मिस्समपज्जत्ते चदुगुणठाणेसु णियमेण ॥ ६७९ ॥

औराल पर्याप्ते स्थावरकायादि यावत् योगीति ।
तन्मिश्रमपर्याप्ते चतुर्गुणस्थानेषु नियमेन ॥ ६७९ ॥

केश्चिति चेदाह;—

मिच्छे सासणसम्मे पुंवेदयदे कवाडजोगिम्मि ।
णरतिरियेवि य दोण्णिवि होंतित्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं॥

मिथ्यात्वे सासनसम्यक्त्वे पुंवेदासंयते कपाटयोगिनि ।
नरतिरश्चि अपि च द्वावपि भवन्तीति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥६८०॥

वेगुव्वं पज्जत्ते इदरे खलु होदि तस्स मिस्सं तु ।
सुरणिरयचउट्ठाणे मिस्सेण हि मिस्सजोगो हु ॥६८१॥

वैगूर्वं पर्याप्ते इतरे खलु भवति तस्य मिश्रं तु ।
सुरनिरयचतु.स्थाने मिश्रेण हि मिश्रयोगो हि ॥ ६८१ ॥

आहारो पज्जत्ते इदरे खलु होदि तस्स मिस्सो दु ।
अंतोमुहुत्तकाले छट्ठगुणे होदि आहारो ॥ ६८२ ॥

आहारः पर्याप्ते इतरे खलु भवति तस्य मिश्रस्तु ।
अन्तर्मुहूर्तकाले षष्ठगुणे भवति आहारः ॥ ६८२ ॥

ओरालियमिस्सं वा चउगुणठाणेसु होदि कम्मइयं ।
चदुगदिविग्गहकाले जोगिस्स य पदरलोगपूरणगे ६८३

औरालिकमिश्रो वा चतुर्गुणस्थानेषु भवति कार्मणम् ।
चतुर्गतिविग्रहकाले योगिनश्च प्रतरलोकपूरणके ॥ ६८३ ॥

थावरकायप्पहुदी संढो सेसा असण्णिआदी य ।
अणियट्टिस्स य पढमो भागोत्ति जिणेहिं णिदिट्ठं ६८४

स्थावरकायप्रभृति. षण्ढ. शेषा असञ्ज्यादयश्च ।
अनिवृत्तेश्च प्रथमो भाग इति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥ ६८४ ॥

थावरकायप्पहुदी अणियट्टीबितिचउत्थभागोत्ति ।
कोहतियं लोहो पुण सुहुमसरागोत्ति विण्णेयो ६८५

स्थावरकायप्रभृतिः अनिवृतिद्वित्रिचतुर्थभाग इति ।
क्रोधत्रयं लोभ पुनः सूक्ष्मसराग इति विज्ञेयः ॥ ६८५ ॥

थावरकायप्पहुदी मदिसुदअण्णाणयं विभंगो दु ।
सण्णीपुण्णप्पहुदी सासणसम्मोत्ति णायव्वो ॥६८६॥

स्थावरकायप्रभृति मतिश्रुताज्ञानकं विभङ्गस्तु ।
संज्ञिपूर्णप्रभृतिः सासादनसम्यगिति ज्ञातव्यः ॥ ६८६ ॥

सण्णाणतिगं अविरदसम्मादी छट्ठगादि मणपज्जो ।
खीणकसायं जाव दु केवलणाणं जिणे सिद्धे ॥ ६८७॥

सद्ज्ञानत्रिकमविरतसम्यगादि षष्ठकादि मनःपर्ययः ।
क्षीणकषायं यावत्तु केवलज्ञानं जिने सिद्धे ॥ ६८७ ॥

अयदोत्ति हु अविरमणं देसे देसो पमत्तइदरे य ।
परिहारो सामाइयछेदो छट्ठादि थूलोत्ति ॥ ६८८ ॥
सुहुमो सुहुमकसाये संते खीणे जिणे जहक्खादं ।
संजममग्गणभेदा सिद्धे णत्थित्ति णिद्दिट्ठं ॥ ६८९ ॥
जुम्मं ।

असंयत इति हि अविरमणं देशे देशः प्रमत्तेतरस्मिन् च ।
परिहारः सामायिकच्छेदः षष्ठादिः स्थूल इति ॥ ६८८ ॥
सूक्ष्मः सूक्ष्मकषाये शान्ते क्षीणे जिने यथाख्यातम् ।
संयममार्गणभेदाः सिद्धे न संतीति निर्दिष्टम् ॥६८९॥ युग्मम् ।

चउरक्खथावरविरदसम्मादिट्ठी दु खीणमोहोत्ति ।
चक्खुअचक्खूओही जिणसिद्धे केवलं होदि ॥६९०॥

चतुरक्षस्थावराविरतसम्यग्दृष्टिस्तु क्षीणमोह इति ।
चक्षुरचक्षुरवधिः जिनसिद्धे केवलं भवति ॥ ६९० ॥

थावरकायप्पहुदी अविरदसम्मोत्ति असुहतियलेस्सा
सण्णीदो अपमत्तो जाव दु सुहतिण्णिलेस्साओ॥६९१

स्थावरकायप्रभृति अविरदसम्यगिति अशुभत्रयलेश्याः ।
संज्ञित अप्रमत्तो यावत्तु शुभत्रयलेश्याः ॥ ६९१ ॥

णवरि य सुक्का लेस्सा सजोगिचरिमोत्ति होदि णियमेण ।
गयजोगिम्मि वि सिद्धे लेस्सा णत्थित्ति णिद्दिट्ठं ॥ ६९२

नवरि च शुक्ला लेश्या सयोगिचरम इति भवति नियमेन ।
गतयोगिनि अपि सिद्धे लेश्या नास्तीति निर्दिष्टम् ॥ ६९२ ॥

थावरकायप्पहुदी अजोगिचरिमोत्ति होंति भवसिद्धा।
मिच्छाइट्ठिट्ठाणे अभव्वसिद्धा हवंतित्ति ॥ ६९३ ॥

स्थावरकायप्रभृतिः अयोगिचरम इति भवन्ति भवसिद्धाः ।
मिथ्यादृष्टिस्थाने अभव्यसिद्धा भवन्तीति ॥ ६९३ ॥

मिच्छो सासणमिस्सो सगसगठाणम्मि होदि अयदादो ।
पढमुवसमवेदगसम्मत्तदुगं अप्पमत्तोत्ति ॥ ६९४ ॥

मिथ्यात्वं सासादनमिश्रः स्वकस्वकस्थाने भवति अयतात् ।
प्रथमोपशमवेदकसम्यक्त्वद्विकमप्रमत्त इति ॥ ६९४ ॥

इदानीं द्वितीयोपशमसम्यक्त्वमाह;—

बिदियुवसमसम्मत्तं अविरदसम्मादि संतमोहोत्ति ।
खइगं सम्मं च तहा सिद्धोत्ति जिणेहिं णिद्दिट्ठं ॥ ६९५ ॥

द्वितीयोपशमसम्यक्त्वमविरतसम्यगादि शान्तमोह इति ।
क्षायिकं सम्यक्त्वं च तथा सिद्ध इति जिनैर्निर्दिष्टम् ॥६९५॥

सण्णी सण्णिप्पहुदी खीणकसाओत्ति होदि णियमेण
थावरकायप्पहुदी असण्णित्ति हवे असण्णी हु॥६९६॥

संज्ञी संज्ञिप्रभृतिः क्षीणकषाय इति भवति नियमेन ।
स्थावरकायप्रभृतिः असंज्ञीति भवेदसंज्ञी हि ॥ ६९६ ॥

थावरकायप्पहुदी सजोगिचरिमोत्ति होदि आहारी ।
कम्मइय अणाहारी अजोगिसिद्धेविणायव्वो ॥६९७॥

स्थावरकायप्रभृतिः सयोगिचरम इति भवत्याहारी ।
कार्मण अनाहारी अयोगिसिद्धेपि ज्ञातव्यः ॥ ६९७ ॥

अथ गुणस्थानेषु जीवसमासानाह;—

मिच्छे चोद्दस जीवा सासणअयदे पमत्तविरदे य ।
सण्णिदुगं सेसगुणे सण्णीपुण्णो दु खीणोत्ति ॥ ६९८॥

मिथ्यात्वे चतुर्दश जीवाः सासादनायते प्रमत्तविरते च ।
संज्ञिद्विकं शेषगुणे संज्ञिपूर्णस्तु क्षीण इति ॥ ६९८ ॥

अथ मार्गणास्थानेषु जीवसमासान् सूचयति;—

तिरियगदीए चोद्दस हवंति सेसेसु जाण दो दो दु ।
मग्गणठाणस्सेवं णेयाणि समासठाणाणि ॥ ६९९ ॥

तिर्यग्गतौ चतुर्दश भवन्ति शेषेषु जानीहि द्वौ द्वौ तु ।
मार्गणास्थानस्यैवं ज्ञेयानि समासस्थानानि ॥ ६९९ ॥

अथ गुणस्थानेषु पर्याप्तिप्राणानाह;—

पज्जत्ती पाणावि य सुगमा भाविंदियं ण जोगिम्हि ।
तहि वाचुस्सासाउगकायत्तिगदुगमजोगिणो आऊ॥

पर्याप्तयः प्राणा अपि च सुगमा भावेन्द्रियं न योगिनि ।
तस्मिन् वागुच्छ्वासायुष्ककायत्रिकद्विकमयोगिन आयुः॥७००

अथ गुणस्थानेषु सज्ञाः प्ररूपयति;—

छट्ठोत्ति पढमसण्णा सकज्ज सेसा य कारणावेक्खा ।
पुव्वो पढमणियट्टी सुहुमोत्ति कमेण सेसाओ॥७०१॥

षष्ठ इति प्रथमसंज्ञा सकार्या शेषाश्च कारणापेक्षाः ।
अपूर्वः प्रथमानिवृत्तिः सूक्ष्म इति क्रमेण शेषाः ॥ ७०१ ॥

मग्गण उवजोगावि य सुगमा पुव्वं परूविदत्तादो ।
गदिआदिसु मिच्छादी परूविदे रूविदा होंति ॥७०२॥

मार्गणा उपयोगा अपि च सुगमा' पूर्वं प्ररूपितत्वात् ।
गत्यादिषु मिथ्यात्वादिषु प्ररूपितेषु रूपिता भवन्ति ॥७०२॥

तिसु तेरं दस मिस्से सत्तसु णव छट्ठयम्मि एगारा ।
जोगिम्मि सत्त जोगा अजोगिठाणं हवे सुण्णं॥७०३॥

त्रिषु त्रयोदश दश मिश्रे सप्तसु नव षष्ठे एकादश ।
योगिनि सप्त योगा अयोगिस्थानं भवेत् शून्यम् ॥ ७०३ ॥

अथ गुणस्थानेषूपयोगमाह,—

दोण्हं पंच य छच्चेव दोसु मिस्सम्हि होंति वामिस्सा।
सत्तुवजोगा सत्तसु दो चेव जिणे य सिद्धे य ॥७०४॥

द्वयोः पञ्च च षट् चैव द्वयोः मिश्रे भवन्ति व्यामिश्राः ।
सप्तोपयोगाः सप्तसु द्वौ चैव जिने च सिद्धे च ॥ ७०४ ॥

इत्योघादेशयोः प्ररूपणान्तर्भावाधिकारः ।

अथालापाधिकारं स्वेष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं वक्तुं प्रतिजानीते;—

गोयमथेरं पणमिय ओघादेसेसु वीसभेदाणं ।
जोजणिकाणालावं वोच्छामि जहाकमं सुणह॥७०५॥

गौतमस्थविरं प्रणम्य ओघादेशयो. विंशभेदानाम् ।
योजनिकानामालापं वक्ष्यामि यथाक्रमं शृणुत ॥ ७०५ ॥

तदेव दर्शयति,—

ओघे चोदसठाणे सिद्धे वीसदिविहाणमालावा ।
वेदकसायविभिण्णे अणियट्टीपंचभागे य ॥ ७०६ ॥

ओघे चतुर्दशस्थाने सिद्धे विंशतिविधानामालापाः ।
वेदकषायविभिन्ने अनिवृत्तिपञ्चभागे च ॥ ७०६ ॥

तत्र गुणस्थानेष्वाह;—

ओघे मिच्छदुगेवि य अयदपमत्ते सजोगिठाणम्मि।
तिण्णेव य आलावा सेसेसिक्को हवे णियमा ॥७०७॥

ओघे मिथ्यात्वद्विकेपि च अयतप्रमत्ते सयोगिस्थाने।
त्रय एव च आलापाः शेषेष्वेको भवेत् नियमात् ॥ ७०७ ॥

अमुमेवार्थं विशदयति;—

सामण्णं पज्जत्तमपज्जत्तं चेदि तिण्णि आलावा।
दुवियप्पमपज्जत्तं लद्धी णिव्वत्तगं चेदि ॥ ७०८ ॥

सामान्यः पर्याप्त अपर्याप्तश्चेति त्रय आलापाः।
द्विविकल्प अपर्याप्तो लब्धिर्निर्वृत्तकश्चेति ॥ ७०८ ॥

दुविहंपि अपज्जत्तं ओघे मिच्छेव होदि णियमेण।
सासण अयद पमत्ते णिव्वत्तिअपुण्णगं होदि॥७०९॥

द्विविधमपि अपर्याप्तमोघे मिथ्यात्वे एव भवति नियमेन।
सासादनायतप्रमत्ते निर्वृत्यपूर्णक भवति ॥ ७०९ ॥

जोगं पडि जोगिजिणे होदि हु णियमा अपुण्णगत्तं तु।
अवसेसणवट्ठाणे पज्जत्तालावगो एक्को ॥ ७१० ॥

योगं प्रति योगिजिने भवति हि नियमादपूर्णकत्वं तु।
अवशेषनवस्थाने पर्याप्तालापक एक' ॥ ७१० ॥

अथ चतुर्दशमार्गणास्थानेष्वाह;—

सत्तण्हं पुढवीणं ओघे मिच्छे य तिण्णि आलावा।
पढमाविरदेवि तहा सेसाणं पुण्णगालावो ॥ ७११ ॥

सप्तानां पृथिवीनामोघे मिथ्यात्वे च त्रय आलापाः।
प्रथमाविरतेपि तथा शेपाणां पूर्णकालापः ॥ ७११ ॥

तिरियचउक्काणोघे मिच्छदुगे अविरदे य तिण्णेव।
णवरि य जोणिणिअयदे पुण्णो सेसेवि पुण्णो दु ७१२॥

तिर्यक्चतुष्काणामोघे मिथ्यात्वद्विके अविरते च त्रय एव ।
नवरि च योनिन्ययते पूर्णः शेषेपि पूर्णस्तु ॥ ७१२ ॥

तेरिच्छियलद्धियपज्जत्ते एक्को अपुण्ण आलावो ।
मूलोघं मणुसतिए मणुसिणिअयदम्हि पज्जत्तो ७१३॥

तिर्यग्लब्ध्यपर्याप्ते एक अपूर्ण आलाप[1] ।
मूलोघं मनुष्यत्रये मानुष्ययते पर्याप्तः ॥ ७१३ ॥

मणुसिणि पमत्तविरदे आहारदुगं तु णत्थि णियमेण।
अवगदवेदे मणुसिणि सण्णा भूदगदिमासेज्ज ॥७१४॥

मानुष्यां प्रमत्तविरते आहारद्विकं तु नास्ति नियमेन ।
अपगतवेदायां मानुष्यां सञ्ज्ञा भूतगतिमासाद्य ॥ ७१४ ॥

णरलद्धिअपज्जत्ते एक्को दु अपुण्णगो दु आलावो ।
लेस्साभेदविभिण्णा सत्तवियप्पा सुरट्ठाणा ॥७१५॥

नरलब्ध्यपर्याप्ते एकस्तु अपूर्णकस्तु आलापः ।
लेश्याभेदविभिन्नानि सप्तविकल्पानि सुरस्थानानि ॥ ७१५ ॥

सव्वसुराणं ओघे मिच्छदुगे अविरदे य तिण्णेव ।
णवरि य भवणतिकप्पित्थीणं च य अविरदे पुण्णो७१६

सर्वसुराणामोघे मिथ्यात्वद्विके अविरते च त्रय एव ।
नवरि च भवनत्रिकल्पस्त्रीणां च च अविरते पूर्णः ॥ ७१६ ॥

मिस्से पुण्णालाओ अणुद्दिसाणुत्तरा हु ते सम्मा ।
अविरद तिण्णालावा अणुद्दिस्साणुत्तरे होंति॥७१७॥

मिश्रे पूर्णालाप अनुदिशानुत्तरा हि ते सम्यञ्चः ।
अविरते त्रय आलापा अनुदिशानुत्तरे भवन्ति ॥ ७१७ ॥

---

१ सप्तस्थानविकल्पाश्च "तिण्हं" मिति "तेऊ" इति च गाथाद्वयेन पूर्वमुक्ताः ।

अथेन्द्रियमार्गणायामाह;—

बादरसुहुमेइंदियबितिचउरिंदियअसण्णिजीवाणं ।
ओघे पुण्णे तिण्णि य अपुण्णगे पुण अपुण्णो दु ७१८॥

बादरसूक्ष्मैकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियासञ्ज्ञिजीवानाम् ।
ओघे पूर्णे त्रयश्च अपूर्णके पुनः अपूर्णस्तु ॥ ७१८ ॥

सण्णीओघे मिच्छे गुणपडिवण्णे य मूलआलावा ।
लद्धियपुण्णे एकोऽपज्जत्तो होदि आलाओ ॥ ७१९ ॥

संज्ञ्योघे मिथ्यात्वे गुणप्रतिपन्ने च मूलालापाः ।
लब्ध्यपूर्णे एक अपर्याप्तो भवति आलापः ॥ ७१९ ॥

अथ कायमार्गणायां गाथाद्वयेनाह;—

भूआउतेउवाऊणिच्चचदुग्गदिणिगोदगे तिण्णि ।
ताणं थूलिदरेसु वि पत्तेगे तद्दुभेदेवि ॥ ७२० ॥
तसजीवाणं ओघे मिच्छादिगुणेवि ओघ आलाओ ।
लद्धिअपुण्णे एक्कोऽपज्जत्तो होदि आलाओ ॥ ७२१ ॥
जुम्मं ।

भ्वप्तेजोवायुनित्यचतुर्गतिनिगोदके त्रयः ।
तेषां स्थूलेतरयोरपि प्रत्येके तद्द्विभेदेपि ॥ ७२० ॥
त्रसजीवानामोघे मिथ्यात्वादिगुणेपि ओघ आलापः ।
लब्ध्यपूर्णे एक अपर्याप्तो भवत्यालापः ॥ ७२१ ॥ युग्मम् ।

अथ योगमार्गणायामाह;—

एक्कारसजोगाणं पुण्णगदाणं सपुण्णआलाओ ।
मिस्सचउक्कस्स पुणो सगएक्कअपुण्णआलाओ॥७२२॥

एकादशयोगानां पूर्णगतानां स्वपूर्णालापः ।
मिश्रचतुष्कस्य पुनः स्वकैकापूर्णालापः ॥ ७२२ ॥

अथ शेषदशमार्गणास्वाह;—

वेदादाहारोत्ति य सगुणट्ठाणाणमोघ आलाओ ।
णवरि य संढिच्छीणं णत्थि हु आहारगाण दुगं॥७२३॥

वेदादाहार इति च स्वगुणस्थानानामोघ आलापः ।
नवरि च षण्ढस्त्रीणां नास्ति हि आहारकानां द्विकम् ॥ ७२३ ॥

गुणजीवा पज्जत्ती पाणा सण्णा गइंदिया काया ।
जोगा वेदकसाया णाणजमा दंसणा लेस्सा ॥ ७२४ ॥
भव्वा सम्मत्तावि य सण्णी आहारगा य उवजोगा ।
जोग्गा परूविदव्वा ओघादेसेसु समुदायं॥७२५॥जुम्मं।

गुणजीवाः पर्याप्तयः प्राणाः संज्ञा गतीन्द्रियाणि कायाः ।
योगा वेदकषाया ज्ञानयमा दर्शनानि लेश्याः ॥ ७२४ ॥
भव्याः सम्यक्त्वान्यपि च संज्ञिनः आहारकाः च उपयोगाः।
योग्याः प्ररूपितव्या ओघादेशयोः समुदायम् ॥७२५॥ युग्मम्

अथ जीवसमासेषु विशेषमाह;—

ओघे आदेसे वा सण्णीपज्जंतगा हवे जत्थ ।
तत्थ य उणवीसंता इगिबितिगुणिदा हवे ठाणा७२६

ओघे आदेशेवा संज्ञिपर्यन्तगा भवेयु. यत्र ।
तत्र च एकोनविंशतिः एकद्वित्रिगुणिता भवेयुःस्थानानि॥७२६॥

अधुना विंशतिभेदान् योजयति;—

वीरमुहकमलणिग्गयसयलसुयग्गहणपयडणसमत्थं ।
णमिऊण गोयममहं सिद्धंतालावमणुवोच्छं ॥ ७२७ ॥

वीरमुखकमलनिर्गतसकलश्रुतग्रहणप्रकटनसमर्थम् ।
नत्वा गौतममहं सिद्धान्तालापमनुवक्ष्ये ॥ ७२७ ॥

सव्वेसिं[1] सुहुमाणं काओदा सव्वविग्गहे सुक्का ।
सव्वो मिस्सो देहो कओदवण्णो हवे णियमा ॥ १ ॥

मणपज्जवपरिहारो पढमुवसम्मत्त दोण्णि आहारा ।
एदेसु एक्कपगदे णत्थित्ति असेसयं जाणे ॥ ७२८ ॥

मनःपर्ययपरिहारः प्रथमोपसम्यक्त्वं द्वावाहारौ ।
एतेषु एकप्रकृते नास्तीति अशेषकं जानीहि ॥ ७२८ ॥

विदियुवसमसम्मत्तं सेढीदोदिण्णअविरदादीसु ।
सगसगलेस्सामरिदे देवअपज्जगेव हवे ॥ ७२९ ॥

द्वितीयोपशमसम्यक्त्वं श्रेणीत अवतीर्णाविरतादिषु ।
स्वकस्वकलेश्यामृते देवापर्याप्तके एव भवेत् ॥ ७२९ ॥

सिद्धाणं सिद्धगई केवलणाणं च दंसणं खयियं ।
सम्मत्तमणाहारं उवजोगाणक्कमपउत्ती ॥ ७३० ॥

सिद्धानां सिद्धगतिः केवलज्ञानं च दर्शन क्षायिकम् ।
सम्यक्त्वमनाहारमुपयोगानामक्रमप्रवृत्तिः ॥ ७३० ॥

गुणजीवठाणरहिया सण्णापज्जत्तिपाणपरिहीणा ।
सेसणवमग्गणूणा सिद्धा सुद्धा सदा होंति ॥ ७३१ ॥

गुणजीवस्थानरहिताः सञ्ज्ञापर्याप्तिप्राणपरिहीनाः ।
शेषनवमार्गणोना. सिद्धा शुद्धाः सदा भवन्ति ॥ ७३१ ॥

णिक्खेवे एयत्थे णयप्पमाणे णिरुत्तिअणियोगे ।
मग्गइ वीसं भेयं सो जाणइ अप्पसब्भावं ॥ ७३२ ॥

---

१ इय गाथा लेश्यामार्गणाया पूर्वमुक्ता इति छाया न कृतास्ति ।

निक्षेपे[1] एकार्थे[2] नयप्रमाणे निरुत्तयनुयोगे ।
मार्गयति विंशं भेदान् स जानाति आत्मसद्भावम् ॥ ७३२ ॥

अधुना नृपाशीर्वादात्मकं गाथासूत्रमाह,—

अज्जज्जसेणगुणगणसमूहसंधारिअजियसेणगुरू ।
भुवणगुरू जस्स गुरू सो राओ गोम्मटो जयतु॥७३३॥

आर्यार्यसेनगुणगणसमूहसंधार्यजितसेनगुरुः ।
भुवनगुरुर्यस्य गुरुः स राजा गोम्मटो[3] जयतु ॥ ७३३ ॥

इत्यालापाधिकारो द्वाविंश. ।

इत्युत्थानिकाछायोपेतं गोम्मटसारस्य जीवकाण्डम् ।

समाप्तमिदम् ।
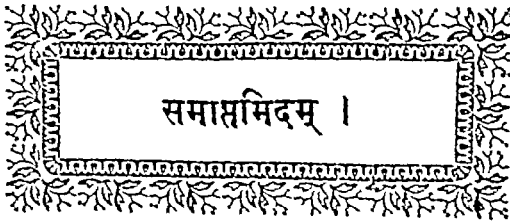
१ नामादिनिक्षेपे । २. प्राणभूतजीवसत्त्वलक्षणैकार्थे । ३ चामुण्डराय ।

अथ गोम्मटसारस्थजीवकाण्डस्य विषयानुक्रमणिका।

इत्यनुक्रमणिका समाप्ता